

WSZYSTKIE RĘCE
NA POKŁAD!

—

PODRĘCZNIK DO EDUKACJI
NA RZECZ TRANSFORMACJI
SPOŁECZNO-EKOLOGICZNEJ

Kreisau-Initiative

**WSZYSTKIE RĘCE NA POKŁAD!
PODRĘCZNIK DO EDUKACJI NA RZECZ TRANSFORMACJI
SPOŁECZNO-EKOLOGICZNEJ**

Kreisau-Initiative e. V.

SPIS TREŚCI

05	PRZEDMOWA
06	STRUKTURA PODRĘCZNIKA I WSKAZÓWKI DOTYCZĄCE KORZYSTANIA Z NIEGO
08	EDUKACJA NA RZECZ TRANSFORMACJI SPOŁECZNO-EKOLOGICZNEJ – PRZEMYSŁENIA O KONIECZNOŚCI, CHARAKTERZE I ZAPEWNIENIU ODPOWIEDNIEGO KSZTAŁCENIA
10	ZNACZENIE ZRÓWNOWAŻONYCH EKOLOGICZNIE MIEJSC EDUKACJI
12	RÓŻNORODNOŚĆ JAKO ATUT W DZIAŁANIACH EDUKACYJNYCH NA RZECZ TRANSFORMACJI SPOŁECZNO-EKOLOGICZNEJ
14	WIELOSTRONNE SOJUSZE I DOBRE ŻYCIE DLA WSZYSTKICH
19	PYTANIA DO REFLEKSJI NAD DOBOREM ĆWICZEŃ
20	ZESTAWIENIE ĆWICZEŃ

22	01 BYĆ, A NIE TYLKO MIEĆ ODKRYWANIE NIEMATERIALNYCH ŹRÓDEŁ ZADOWOLENIA Z ŻYCIA
24	02 MAGICZNY WZROST EKSPERYMENT UKAZUJĄCY TRUDNOŚCI ZWIĄZANE Z TRANSFORMACJĄ GOSPODARKI
26	03 POCZUJ NA SOBIE PRĘDKOŚĆ O PRZYSPIESZENIU SPOŁECZNYM
28	04 DOKOŃCZ ZDANIE I ZAMIEŃ TROSKĘ W DZIAŁANIE INTENSYWNE ROZMOWY O TROSKACH
30	05 WIADOMOŚCI PRZYRODNICZE OBSERWOWANIE ŚRODOWISKA NATURALNEGO
32	06 GDY ZNIKNIE DRZEWO O WSPÓŁZALEŻNOŚCIACH W EKOSYSTEMIE
34	07 SIĘGAJĄC DO KORZENI GROMADZENIE MĄDROŚCI ZBIOROWEJ
36	08 KAŻDE ZDANIE MILE WIDZIANE JAK USŁYSZEĆ WSZYSTKIE GŁOSY W GRUPIE

38	09 OBUDŹ ZMYSŁY JAK ŚWIADOMIE ODKRYWAĆ MIEJSCA
42	10 JAK DŁUGO ŻYJE TETRAPAK? O ZŁOŻONYM ŻYCIU OPAKOWAŃ
44	11 CO WIDZISZ NA OBRAZKU? O EFEKCIE ODBICIA
46	12 CO NAPĘDZA WZROST GOSPODARCZY ANALIZA NA PRZYKŁADZIE PRZEMYSŁU MLECZARSKIEGO
50	13 SKAŁA NIKCZEMNOŚCI ROZPATRYWANIE POZORNIE PROSTYCH KWESTII GLOBALNYCH
54	14 A DLACZEGO...? DOCIEKANIE PIERWOTNYCH PRZYCZYN PROBLEMÓW
56	15 TRZY STRATEGIE KU ZRÓWNOWAŻONEMU ROZWOJOWI ROZPOZNAWANIE PRZYKŁADÓW EFEKTYWNOŚCI, SPÓJNOŚCI I WYSTARCZALNOŚCI

58	16 NA TARGU GRA DOTYCZĄCA STOSUNKÓW MIĘDZY SPRZEDAJĄCYMI A KUPUJĄCYMI ŻYWNOSĆ
60	17 CZTERY SFERY ŻYCIA WPROWADZENIE DO FEMINISTYCZNEJ KRYTYKI EKONOMII
64	18 KAŻDY MA PRAWO POSIADAĆ SAMOCHÓD! O GLOBALNEJ SPRAWIEDLIWOŚCI
68	19 WYOBRAŹ SOBIE KATAKLIZM WPROWADZENIE DO ODPORNOŚCI SPOŁECZNO-EKOLOGICZNEJ
70	20 KTO DOKONUJE ZMIAN? O MOŻLIWOŚCIACH DZIAŁANIA I WYWIERANIA WPŁYWU W RÓŻNYCH SFERACH
74	21 TERAZTOPIA LABORATORIUM PRZEMIAN
78	22 ZBUDUJMY NOWY ŚWIAT, POMYSŁY JUŻ MAMY PRZYKŁADY INICJATYW PRZYZYNIAJĄCYCH SIĘ DO TRANSFORMACJI SPOŁECZNO-EKOLOGICZNEJ

82 POLECANE MATERIAŁY I ADRESY

84 PARTNERZY

86 DOFINANSOWANIE

88 PODZIĘKOWANIA OD KIEROWNICZKI PROJEKTU

PRZEDMOWA

Niniejsza publikacja jest wynikiem ponad dwuletnich polsko-niemieckich działań edukacyjnych przeprowadzonych podczas projektu o nazwie „Odwaga do zmian, odwaga do działania” (2018–2021). W jego trakcie osiem organizacji partnerskich zrealizowało trzy sympozja oraz dziewięć szkoleń z zakresu edukacji dla zrównoważonego rozwoju (EZR), uczenia się transformatywnego i edukacji dla postwzrostu. Ogółem w wydarzeniach wzięło udział około 200 edukatorów i edukatorek z Polski i Niemiec, którzy zajmowali się zarówno edukacją formalną, jak i pozaformalną.

Celem przyświecającym nam podczas opracowywania tego podręcznika było stworzenie zestawu wyjaśnionych krok po kroku ćwiczeń z zakresu EZR i uczenia się transformatywnego, który wzbogaci warsztat nie tylko byłych uczestników i uczestniczek projektu, lecz także innych osób zainteresowanych jego tematyką. W języku niemieckim pojawia się coraz więcej materiałów do nauki w wymienionych obszarach, natomiast w języku polskim nadal ich brakuje. Dlatego zdecydowaliśmy się wydać ten podręcznik, wraz z dodatkowymi materiałami w formie elektronicznej, w języku polskim. W ten sposób chcemy przyczynić się do większej liczby zróżnicowanych działań edukacyjnych służących transformacji społeczno-ekologicznej. Dodatkowo zawarte tu ćwiczenia są dostępne w języku angielskim w formie elektronicznej.

Jesteśmy wdzięczni za dotacje następującym instytucjom: Deutsche Bundesstiftung Umwelt (DBU – Niemiecka Federalna Fundacja Ochrony Środowiska), Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży oraz Fundacji im. Heinricha Bölla w Warszawie, które umożliwiły wydanie niniejszej pozycji przez wspieranie projektu „Odwaga do zmian, odwaga do działania”.

Ten podręcznik sam w sobie nie wywrze żadnego wpływu. Do tego potrzeba ciebie – edukatora(-rki), który(-ra) będzie korzystać z zawartych w nim treści podczas pozaformalnych zajęć z młodzieżą lub dorosłymi oraz w szkołach i na uczelniach wyższych. To ty w roli edukatora(-rki), ożywiając wydrukowany tekst, umożliwiasz naukę i zbieranie cennych doświadczeń. To właśnie ty możesz zmieniać świat na lepsze poprzez prowadzenie działań edukacyjnych.

Zachęcamy do potraktowania niniejszej pozycji jako źródła inspiracji i punktu wyjścia swoich działań edukacyjnych. Bez względu na to, czy zastosujesz ćwiczenia krok po kroku czy umiejętnie je dopasujesz do potrzeb edukacyjnych grup, z którymi pracujesz – jesteśmy ciekawi twoich doświadczeń i życzymy wielu wzbogacających przeżyć.

Zmieńmy świat na lepsze poprzez edukację – wszystkie ręce na pokład!

STRUKTURA PODRĘCZNIKA I WSKAZÓWKI DOTYCZĄCE KORZYSTANIA Z NIEGO

STRUKTURA PODRĘCZNIKA

Niniejszy podręcznik składa się z trzech części. W części wstępnej nakreślamy tło powstania tej publikacji i jej zakres tematyczny, a także podajemy nasz sposób rozumienia transformacji społeczno-ekologicznej, do której pragniemy się przyczynić. Sugerujemy również, jak korzystać z podręcznika, aby praca z nim była jak najowocniejsza. Oprócz tego osadzamy ćwiczenia w szerszym kontekście edukacyjnym i odnosimy się do ogólnego ducha, w którym je zebraliśmy. Dlatego zalecamy przeczytanie tej części przed przystąpieniem do ćwiczeń.

Część zawierająca ćwiczenia stanowi sedno podręcznika. Znajdują się w niej 22 objaśnione krok po kroku ćwiczenia, tak abyś mógł(mogła) je z łatwością przeprowadzić. Na początku tej części zamieszczamy zestawienie ćwiczeń według określonych kryteriów. Kolejność wykonywania ćwiczeń ustaliliśmy na podstawie trzech etapów, które często wymienia się jako zasadnicze w edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju: nabycie świadomości problemów; pogłębienie wiedzy o realiach i rozpatrzenie odmiennych poglądów; podjęcie działań.

W części końcowej podręcznika znajdują się informacje uzupełniające. Najpierw podajemy wykaz zalecanej literatury w językach polskim i angielskim oraz wybór podmiotów prowadzących działania (w tym edukacyjne) na rzecz transformacji społeczno-ekologicznej. Dzięki temu możesz zgłębić poruszaną w podręczniku tematykę. Następnie prezentujemy organizacje partnerskie uczestniczące w projekcie „Odwaga do zmian, odwaga do działania”, które miały swój udział w realizacji szkoleń będących fundamentem tej publikacji. Na końcu wyrażamy podziękowania osobom i instytucjom, które przyczyniły się do jej powstania.

Do niektórych ćwiczeń załączyliśmy materiały w formie elektronicznej; można je pobrać pod adresem

↓ <https://www.kreisau.de/pl/media/publikacje/>

JAK KORZYSTAĆ Z PODRĘCZNIKA?

GRUPA DOCELOWA I ŚRODOWISKA EDUKACYJNE

Podręcznik jest skierowany głównie do edukatorów i edukatorów pracujących z młodzieżą i dorosłymi w środowisku edukacji pozaformalnej. Ponadto mogą z niego korzystać nauczyciele i nauczycielki.

Zawarty w nim zestaw różnorodnych ćwiczeń może stanowić inspirację do poszerzania zakresu poruszanych w pracy tematów, co uczyni ją bogatszą. Jest on przeznaczony przede wszystkim dla osób związanych z edukacją w zakresie transformacji społeczno-ekologicznej, które chcą oferować szkolenia bądź seminaria dotyczące dotykanych tu zagadnień. Jednocześnie różnorodność zebranych ćwiczeń sprawia, że będzie on odpowiadał także osobom zainteresowanym tą tematyką, ale niemającym jeszcze doświadczenia w jej nauczaniu. Ponadto może on dostarczyć pomysłów na urozmaicenie działań o odmiennych celach edukacyjnych (np. regularne posiedzenia grup zaangażowanych w ochronę środowiska lub organizacji pomocowych).

DOBÓR ĆWICZEŃ

Na stronach 20 i 21 znajduje się zestawienie ćwiczeń według określonych kryteriów. Od tego możesz zacząć poszukiwania odpowiednich ćwiczeń do zajęć. Na początku każdego ćwiczenia wymieniliśmy jego główne cele i informacje o czasie trwania, liczbie osób uczestniczących itp. oraz podaliśmy streszczenie. To pomoże ci określić, czy dane ćwiczenie pasuje do twoich celów.

Pamiętaj, że dobór ćwiczeń zależy również od osobistych preferencji – zarówno twoich, jak i grupy, z którą pracujesz. Jeśli jakieś ćwiczenie ci się podoba, ale masz przeczucie, że może być nieodpowiednie dla twojej grupy, to nie zmuszaj się do jego przeprowadzenia.

PRZYGOTOWANIE SIĘ DO PRZEPROWADZENIA ĆWICZENIA

Każde ćwiczenie jest wyjaśnione w przystępny sposób. Po uważnym przeczytaniu jego opisu, łącznie ze wskazówkami dla prowadzących, powinieneś(-nnaś) potrafić je przeprowadzić. Zalecamy przeczytanie części wstępnej, która osadza ćwiczenia w szerszym kontekście edukacji na rzecz transformacji społeczno-ekologicznej. W zależności od poziomu wiedzy

oraz doświadczenia trenerskiego, które masz w tym zakresie, możesz dodatkowo wykorzystać zestaw pytań do refleksji nad doborem ćwiczeń zamieszczony na stronie 19.

Jeżeli w opisie ćwiczenia podano materiały do pobrania, to uważnie się z nimi zapoznaj. Ułatwi ci to odpowiednie zaplanowanie ćwiczenia i wybór miejsca na jego przeprowadzenie. Znajdziesz je na stronie <https://www.kreisau.de/pl/media/publikacje>.

ŁĄCZENIE ĆWICZEŃ

W toku planowania zajęć będziesz musiał(a) połączyć różne ćwiczenia w spójną całość. Postaraliśmy się ci to ułatwić, zamieszczając na końcu ich opisu sugerowane następne ćwiczenie.

Zróżnicowanie zajęć jest ważne, aby utrzymać uwagę osób uczestniczących i wspomagać różne style uczenia się. Edukację na rzecz transformacji społeczno-ekologicznej cechuje podejście holistyczne – czyli nauka głową, sercem i rękoma – i dlatego powinno się jak najczęściej umożliwiać taki całościowy sposób uczenia się.

ZINDYWIDUALIZOWANE WYKORZYSTYWANIE ĆWICZEŃ

Zebrane ćwiczenia są uniwersalne, dlatego korzystaj z nich tak, żeby jak najlepiej służyły twoim celom. Zatem śmiało dopasowuj je do swoich zajęć! Szukaj swoich sposobów na wzbogacanie, urozmaicanie i wzmacnianie działań edukacyjnych w zakresie transformacji społeczno-ekologicznej.

Jesteśmy ciekawi twoich wrażeń i doświadczeń – jeśli chcesz się nimi podzielić, to napisz do nas na adres info@kreisau.de. Więcej danych kontaktowych znajdziesz w opisach organizacji, które uczestniczyły w projekcie (str. 84–85).

EDUKACJA NA RZECZ TRANSFORMACJI SPOŁECZNO-EKOLOGICZNEJ

PRZEMYŚLENIA O KONIECZNOŚCI, CHARAKTERZE I ZAPEWNIENIU ODPOWIEDNIEGO KSZTAŁCENIA

DLACZEGO ZMIANA JEST KONIECZNA?

Kryzys klimatyczny, szybka utrata bioróżnorodności, narastająca nierówność społeczna, wyzysk. Współczesna rzeczywistość odznacza się szeregiem nasilających się problemów natury społecznej, ekologicznej i gospodarczej, które mają niszczyielskie skutki na poziomie zarówno lokalnym, jak i globalnym. Coraz większa liczba osób widzi konieczność zmiany i głośno się jej domaga. Można tu wymienić takie ruchy społeczne jak Młodzieżowy Strajk Klimatyczny, Obóz dla Klimatu czy Extinction Rebellion. Ich członkowie i członkinie zwracają uwagę na to, że należy uwzględniać wszystkie ujęcia społecznego, ekologicznego i gospodarczego rozwoju oraz osadzać je w globalnych realiach. Są zgodni, że wobec dużego rozmiaru obecnych problemów małe zmiany nie wystarczą. Konieczna jest zakrojona na wielką skalę transformacja społeczno-ekologiczna.

DLACZEGO DO DOKONANIA ZMIANY KONIECZNA JEST EDUKACJA?

Rozwiązania techniczne okazały się niewystarczające, aby same mogły pokonać liczne, pilne i powiązane ze sobą problemy. Konieczne są zmiany na płaszczyźnie społeczno-kulturowej. Będą one wymagały od ludzi zmiany nawyków, stylu życia i sposobu postrzegania świata. Jednostki będą musiały zmienić swoje przyzwyczajenia konsumenckie, a wpływowe podmioty polityczne, gospodarcze i społeczne swoje decyzje. Taka zmiana przyzwyczajzeń, postrzegania i wartości może udać się jedynie dzięki edukacji – dlatego jest ona fundamentem transformacji społeczno-ekologicznej!

Edukacja w zakresie kwestii związanych z transformacją społeczno-ekologiczną – a zwłaszcza jej pozaformalna odmiana – to jednak coś więcej niż przekazywanie wiedzy i szerzenie świadomości o konieczności podjęcia określonych działań. Tworzy ona również poczucie wspólnoty. Dla jednostek jest niezwykle ważne, by zobaczyć, że innym też zależy, że także mają troski, walczą i chcą się (bardziej) zaangażować w zmienianie stanu rzeczy. Pod tym względem grupowy charakter większości działań edukacyjnych ma wyraźną przewagę nad przykładowo książkami czy filmami dokumentalnymi. Co więcej, działania edukacyjne umożliwiają przestrzeń do snucia pozytywnej i pełnej nadziei wizji sprawiedliwej przyszłości dla wszystkich. Wyważona, zniuansowana edukacja może pokazać na rzeczywistych przykładach, że już istnieją zrównoważone sposoby życia i gospodarowania i że warto starać się, aby coraz więcej ludzi je znało i stosowało. Prócz tego edukacja pozaformalna opiera się na holistycznym podejściu do nauki, w którym ważną rolę odgrywają uczucia. Choć troski i obawy utrudniają proces zmiany, to jednak zbyt rzadko się o nich mówi, a jest to warunek ich pokonania i tym samym otworzenia się na zmianę. Krótko mówiąc: edukacja może dodać odwagi do zmian i odwagi do działania!

JAKA EDUKACJA JEST KONIECZNA?

Jakimi cechami charakteryzuje się edukacja, która wzmacnia ludzi w dążeniu do transformacji społeczno-ekologicznej? Jej pierwszym wyróżnikiem jest ujęcie inkluzywne, aby dotrzeć do osób, których perspektywy rzadko się dostrzega, i aby uczące się osoby wytworzyły poczucie współodpowiedzialności i mogły się w pełni zaangażować¹. Drugim wyróżnikiem jest wiążące się z tym ujęcie holistyczne – czyli nauka głową, sercem i rękoma –, które uwzględnia zróżnicowanie uczących się osób i sprawia, że uczenie się jest doświadczeniem potencjalnie transformującym, a nie wyłącznie kognitywnym. Uczucia uznaje się za część składową procesu zmiany i przez to również za element procesu nauki, którego podstawą jest doświadczenie i wykorzystywanie wszystkich zmysłów. Działania edukacyjne powinny wspierać ludzi w akceptacji niepewności i ambiwalencji. Trzecim wyróżnikiem jest ujęcie systemowe, aby uniknąć zajmowania się przejawami zjawisk zamiast ich przyczynami. Zakłada ono także konieczność rozważań nad wartościami, przyzwyczajeniami i pojęciem normalności, które są głęboko zakorzenione w sposobach myślenia i działania. Czasem nazywa się je „mentalnymi infrastrukturami”².

Powszechnie stosowanym terminem na określanie działań edukacyjnych służących transformacji społeczno-ekologicznej jest edukacja dla zrównoważonego rozwoju (EZR). Używa się go zarówno w edukacji pozaformalnej, jak i formalnej (szkoły, uczelnie wyższe) oraz w międzynarodowych instytucjach (np. w Organizacji Narodów Zjednoczonych). Często wymienia się następujące cele EZR: szerzenie świadomości problemów, upowszechnianie wiedzy o realiach i rozpatrywanie odmiennych poglądów na problemy, a także wzmacnianie i zachęcanie osób uczących się do podejmowania działań. Czasem jednak krytykuje się EZR za brak dostatecznych efektów, częściowo przez to, że niewystarczająco kwestionuje się w niej bieżące społeczno-gospodarcze ramy. Z tego powodu opracowano dodatkowe i uzupełniające ujęcia. Jednym z nich jest uczenie się transformatywne obejmujące dwa procesy – naukę przez transformację (na poziomie jednostki) oraz naukę w celu transformacji (na poziomie społeczeństwa). Podkreśla ono znaczenie holistycznego podejścia do edukacji oraz rolę uczuć w procesie nauki. Następnym jest edukacja dla postwzrostu kierująca uwagę na płaszczyznę społeczeństwa. Obejmuje ona

ZNACZENIE ZRÓWNOWAŻONYCH EKOLOGICZNIE MIEJSC EDUKACJI

Charakter miejsca, w którym prowadzi się zajęcia z zakresu zrównoważonego rozwoju i transformacji społeczno-ekologicznej powinien być z zgodny z przekazywaną treścią. Jak w przeciwnym razie oczekiwać od osób uczestniczących, że przyjmą ekologiczny, zrównoważony i oszczędzający zasoby naturalne styl życia, jeżeli zaraz po wyjściu z sali zastaną zupełnie inną rzeczywistość?

Dlatego ważne jest, aby edukatorzy i edukatorki, dążąc do spójności treści zajęć z miejscem ich przekazywania, uwzględniali również praktyczne sprawy. Oto kilka sugestii, co należy wziąć pod uwagę:

- **Transport:** Czy zachęcasz osoby uczestniczące do wybierania ekologicznych opcji podróżowania (np. proponując połączenia kolejowe i/lub autobusowe, wspólny przejazd jednym samochodem lub dojazd rowerem)?
- **Wyżywienie:** Czy zachęcasz osoby uczestniczące do wybrania dań nieszkodliwych dla środowiska? Czy są w jadłospisie dania bezmięsne, najlepiej przyrządzone z regionalnych i sezonowych składników? Czy przekąski i napoje pochodzą z upraw ekologicznych i zrównoważonych (np. czekolada ze sprawiedliwego handlu, ekologiczne orzechy czy suszone owoce) i czy są zapakowane tak, żeby powstało jak najmniej odpadów?
- **Odpady:** Czy starasz się ograniczać i segregować odpady, zarówno w trakcie zajęć (np. ponowne wykorzystanie zapisanych jednostronnie kartek), jak i poza nimi (np. woda w butelkach zwrotnych podczas przerw kawowych)?

- **Infrastruktura:** Czy ośrodek edukacyjny korzysta z infrastruktury oszczędzającej energię i wodę (np. oświetlenie z czujnikami ruchu, regulowane ogrzewanie)?
- **Współpraca:** Czy istnieje wartość dodana dla regionu, w którym odbywają się zajęcia, np. dzięki współpracy z miejscowymi podmiotami, które mogą być celem wycieczek, dostawcami żywności lub usług?
- **Postawa:** Czy prowadzisz zajęcia zgodnie z propagowanymi wartościami i czy jesteś gotowy(-wa) poruszać w ich toku problemy, z którymi sam(a) się zmagasz?

Chociaż nie masz bezpośredniego wpływu na niektóre z powyższych kwestii, to warto podejmować o nich rozmowy z osobami uczestniczącymi i przedstawicielami bądź przedstawicielkami placówek edukacyjnych. Przekonaliśmy się, że dzięki przyjaznemu i pełnemu szacunku, lecz zdecydowanemu nastawieniu wiele rzeczy można dostosować. Zmiany te przyniosą natychmiastowe korzyści i zwiększą spójność pomiędzy treścią zajęć a miejscem, w którym się je przekazuje.

Jeśli chcesz dowiedzieć się więcej, skontaktuj się z Fundacją „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego pod adresem sekretariat@krzyzowa.org.pl i poproś o dokument podsumowujący sympozjum na temat zrównoważonych ekologicznie miejsc edukacji.

przekazywanie wiedzy i umiejętności niezbędnych do budowania takiego społeczeństwa, w którym celami są dobrostan i sprawiedliwa przyszłość dla wszystkich, a nie wzrost gospodarczy. W tym kontekście w edukacji globalnej i edukacji na rzecz globalnego obywatelstwa wskazuje się na istotność patrzenia z globalnej perspektywy, żeby nabyć świadomość nierównowagi sił, spowodowanej między innymi kolonizacją. Wymienione ujęcia częściowo się pokrywają, a rozróżnienie ich nie zawsze jest oczywiste. Większość z zawartych w niniejszym podręczniku ćwiczeń wpisuje się w założenia kilku z nich. Uważamy, że wszystkie stanowią cenną pomoc na drodze ku transformacji społeczno-ekologicznej, jednak za niezbędne uznajemy ujęcie systemowe, które często podkreśla się w uczeniu się transformatywnym i edukacji dla postwzrostu. Wyliczone ujęcia łączy jedna rzecz: wszystkie przyczyniają się do transformacji społeczno-ekologicznej – poprzez szerzenie świadomości problemów, upowszechnianie wiedzy, kształcenie umiejętności, ukazywanie innych sposobów życia i gospodarowania, skłanianie do autorefleksji i wzmacnianie. Organizacja Narodów Zjednoczonych zwraca uwagę, że takie działania edukacyjne, prowadzone również w sposób holistyczny i zasadniczy, są ważne. W rezolucji odnoszącej się do Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 określa ona EZR „zasadniczym elementem umożliwiającym realizację pozostałych celów zrównoważonego rozwoju” i wzywa do rozszerzenia odpowiednich działań edukacyjnych³.

CO JEST KONIECZNE W POLSKICH REALIACH?

Działania edukacyjne na polu transformacji społeczno-ekologicznej w Polsce wywodzą się zazwyczaj z edukacji przyrodniczej, natomiast kwestie społeczne, gospodarcze i globalne porusza się nieczęsto. Ponadto rzadko rozważa się problemy natury systemowej. Może się to wiązać z postsocjalistyczną tożsamością kraju, ponieważ chęć pokonania przeszłości doprowadziła do powstania silnego neoliberalnego paradygmatu i sceptycznej postawy wobec zbiorowych przedsięwzięć, na przykład kooperatyw w pewnych obszarach. Na tym tle rzadko spotyka się podejścia do edukacji, które pozwalają na zajęcie się problemami na poziomie systemu. Jak dotąd w centrum uwagi zbyt często stoi radzenie sobie z konsekwencjami zjawisk zamiast rozpoznawanie ich przyczyn, a materiałów dydaktycznych, za pomocą których można kwestionować

wzrost gospodarczy, jest niewiele. Proste i powierzchowne odpowiedzi jednak już nie wystarczają; potrzeba holistycznych i zaawansowanych materiałów do nauki, jak uwidocznili to między innymi ruch Młodzieżowy Strajk Klimatyczny. Niniejsza publikacja ma służyć wypełnieniu tej luki.

JAKĄ ROLĘ POWINNI ODGRYWAĆ EDUKATORZY I EDUKATORKI?

W edukacji na rzecz transformacji społeczno-ekologicznej edukatorzy i edukatorki odgrywają nader ważną rolę. Bogactwo materiałów edukacyjnych opartych na wiedzy, które są dostępne masowemu odbiorcy, głównie w Internecie, nie pomniejsza wagi nauczania wspomaganego przez edukatora lub edukatorkę. Przepaść pomiędzy wiedzą a zmianą przyzwyczajęń nadal jest ogromna. Choć wiele ludzi już dużo wie o przykładowo przyczynach i skutkach zmian klimatu i niezbędnych przeciwdziałaniach, to wiedza ta nie powoduje automatycznie zmiany przyzwyczajęń ani nie zmusza do podjęcia działań. Dalsze poszerzanie wiedzy nie przyniesie pożądanych zmian. Zamiast tego należy zachęcać do podejmowania działań, a to wymaga sprzyjających warunków do nauki. W ich tworzeniu pomocni będą zarówno edukatorzy i edukatorki, jak i inne osoby z uczących się razem grup. Zapewniają oni przestrzeń, w której można wyrażać wątpliwości i troski oraz pomagają uczącym się poradzić sobie z napięciem pojawiającym się podczas konfrontacji z ekologiczno-społecznymi problemami. Umożliwiają również wspólną naukę, czerpanie motywacji z poczucia emocjonalnego poruszenia i inspirowanie się nawzajem. Ponadto towarzyszą w procesie kształcenia, aby pomóc utrzymać chęć działania pomimo trudności, dodać odwagi do wypróbowywania innych sposobów życia i akceptacji niepewnej przyszłości oraz połączyć siły w działaniach na rzecz transformacji społeczno-ekologicznej.

CO JEST KONIECZNE, BY DZIAŁANIA WYWIERAŁY WPŁYW?

Aby włączyć jak najwięcej osób w transformację, konieczne jest rychłe rozszerzenie oferty konstruktywnych działań edukacyjnych. Z jednej strony oznacza to wzmacnianie już świadomych ludzi i uzupełnianie ich wiedzy – przede wszystkim w zakresie kwestii systemowych i politycznych. Z drugiej strony oznacza to zwracanie się do nowych odbiorców i odbiorczyń – do tych, do których jeszcze nie udało się dotrzeć z działaniami edukacji pozaformalnej w zakresie transformacji społeczno-ekologicznej i do tych, których nawet nie starano się dotrzeć. W tym celu warto odważyć się i włączyć elementy uczenia się transformatywnego do pozornie niepowiązanych ze sobą sfer życia i edukacji.

Oczywiście znaczną część działań edukacyjnych podejmą te osoby i podmioty, które już pracują na tym polu i skorzystają z nowych materiałów do nauki, ofert szkoleń dla przyszłych edukatorów i edukatorek oraz wzajemnego wsparcia w środowisku. Mimo to potrzeba wielu nowych osób i grup, które ukażą nowe punkty widzenia i zapewnią niezbędną różnorodność. Edukatorzy i edukatorki, ze względu na powagę obecnej sytuacji oraz na swoją zasadniczą rolę w transformacji społeczno-ekologicznej, powinni połączyć siły, aby umożliwić udział w działaniach edukacyjnych jak największej liczbie ludzi.

¹ Dalsze powody, dla których podejście inkluzywne jest ważne, wymieniono w tekście pt. „Wielostronne sojusze” na str. 14).

² Pojęcie „mentalne infrastruktury” ukuł niemiecki socjolog Harald Welzer. Używa się go w odniesieniu do historycznie uformowanych schematów myślowych i praktyk kulturowych, które są głęboko zakorzenione w sposobach myślenia i działania i mają na nie duży wpływ. Welzer wyróżnia m.in. prymat wzrostu gospodarczego nad innymi paradygmatami.

³ Rezolucja „Education for sustainable development in the framework of the 2030 Agenda for Sustainable Development” (74/223), przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne 19.12.2019, dostępna w języku angielskim pod adresem <https://undocs.org/en/A/RES/74/223>.

RÓŻNORODNOŚĆ JAKO ATUT W DZIAŁANIACH EDUKACYJNYCH NA RZECZ TRANSFORMACJI SPOŁECZNO-EKOLOGICZNEJ

Zróżnicowany charakter grupy przyniesie korzyści w każdym rodzaju edukacji – także tej dla transformacji społeczno-ekologicznej. Na podstawie doświadczeń zebranych w toku projektu „Odważ się, odważ się do działania” podajemy kilka przykładów, jak można zadbać o różnorodność podczas nauki i jaki pożytek z tego wynika:

- Dzięki włączeniu osób z różnych regionów geograficznych lub krajów można lepiej zrozumieć problemy i wyzwania związane z omawianym zagadnieniem (np. różne źródła energii, produkcja i dystrybucja żywności). Osoby uczestniczące mogą sobie wtedy uświadomić, że to, co uważają za oczywiste w swoich realiach, niekoniecznie jest oczywiste w innych, i z tego wynikają różne debaty sferze publicznej i zmagania.
- Choć niektórym wydaje się, że młodsze i starsze pokolenia mają przeciwstawne zdania w takich kwestiach jak sprawiedliwość klimatyczna, transport czy rolnictwo, to jednak nauka w grupach składających się z osób w różnym wieku może przynieść wiele pożytku. Z powodu odmiennych form i miejsc działalności społecznej i edukacyjnej młodzi i starsi ludzie mogą nie mieć ze sobą styczności i właśnie dopiero udział w twoim szkoleniu czy zajęciach umożliwi im nawiązanie kontaktu.
- Włączenie osób o różnej orientacji seksualnej i tożsamości płciowej jest cenne nie tylko ze względu na edukację społeczną, lecz również ze względu na poznanie ich spojrzenia na tematy, które wiążą się z rolami płciowymi i społecznymi (np. praca opiekuńcza). Co więcej, zachęca to do wyjścia poza (binarne) ograniczające mentalne ramy.
- Wymiana między osobami z edukacji formalnej i pozaformalnej może być bardzo wartościowa dla obu stron i przyczynić się do utrzymania ciągłości procesu nauki. Mimo to rzadko do niej dochodzi ze względu na różnorodne przeszkody (np. kwestia formalnego uznania

udziału w szkoleniu) – zatem jeśli pracujesz w środowisku edukacji pozaformalnej, postaraj się włączyć do swoich następnych działań edukacyjnych nauczyciela(-lkę), i odwrotnie.

- Staraj się dotrzeć do osób, które nie są jeszcze zaznajomione z tematyką transformacji społeczno-ekologicznej albo są do niej bardzo sceptycznie nastawione¹. Choć prowadzenie działań edukacyjnych z ludźmi spoza swojego środowiska może być trudne, to jednak warto do tego dążyć. Pozwoli to krytycznie spojrzeć na pewne zagadnienia i zakwestionować założenia uznawane przez osoby poruszające się stale w tym samym otoczeniu za oczywiste. Co więcej, twoje działania edukacyjne mogą wywrzeć największy wpływ właśnie na tych ludziach, którzy mieli wcześniej mało styczności z zagadnieniem zrównoważonego rozwoju! Po jednym z naszych polsko-niemieckich szkoleń pewien uczestnik pochodzący z neoliberalnego środowiska stwierdził: „To szkolenie sprawiło, że muszę przemysleć swoje wartości!”.

Jak może wyglądać praca ze zróżnicowanymi grupami w praktyce? Zaczynaj od włączania do swoich działań nowych odbiorców i odbiorczyń. Dalej, przygotuj się za zróżnicowany skład grupy i staraj się, aby ta różnorodność przyniosła jej korzyści. Na przykład zaplanuj warsztaty, podczas których osoby uczestniczące będą mogły się czynnie udzielać. Zamiast podawać im gotowe definicje, zapytaj o to, jak rozumieją poruszane koncepcje i pojęcia. W ten sposób będą się one uczyły od siebie nawzajem. Oprócz tego stosuj zróżnicowane ćwiczenia. Nie tylko po to, aby odpowiedzieć na odmienne potrzeby osób uczestniczących, ale również po to, żeby wytrącić je ze strefy komfortu i pomóc im wejść do strefy rozwoju.

¹ Szerzej o tym, dlaczego w działaniach edukacyjnych dla transformacji społeczno-ekologicznej ważne jest włączanie osób z różnych środowisk i co z tego wynika dla edukacji, przeczytasz na str. 14–15.

WIELOSTRONNE SOJUSZE I DOBRE ŻYCIE DLA WSZYSTKICH

Jeśli chcemy sprawiedliwego społeczeństwa zapewniającego dobre życie dla wszystkich, to musimy dążyć do zawierania wielostronnych sojuszy między podmiotami z różnych sfer społecznych. Zmianę, której wynikiem będzie solidarny sposób życia uwzględniający granice wytrzymałości Ziemi, musimy wynegocjować wspólnie. Świat stoi obecnie przed złożonym problemem, do którego rozwikłania nie wystarczą rozwiązania wymyślone przez grupę osób ze środowisk nauki, polityki i techniki. Zniknie on dopiero wtedy, kiedy starania ku temu podejmie jak najwięcej ludzi, a pod uwagę zostaną wzięte ich zróżnicowane perspektywy i warunki życia. Umiejętne poprowadzenie takiego demokratycznego procesu przyniesie lepsze i trwalsze rezultaty.

Obecnie debaty o zrównoważonym rozwoju i sprawiedliwości często prowadzi się bez tych, którzy najbardziej odczuwają skutki zmian klimatu, nierówności społecznej i różnych form dyskryminacji. Dla przykładu: czy ludzie, którzy stracili domy z powodu kataklizmów wywołanych zmianami klimatu mogą pociągnąć do odpowiedzialności tych, którzy do tych zmian doprowadzili? Takie sytuacje zachodzą nie tylko na globalnym Południu, lecz również w Europie. Ludzie mieszkający na terenach dotkniętych strukturalną zmianą, na przykład wskutek wydobywania węgla, zbyt często odgrywają jedynie marginalną rolę w jej kształtowaniu. Dyskryminowane grupy są niedostatecznie reprezentowane, a ich głosy nieusłyszane, czego następstwem jest pomijanie ich potrzeb – choć przecież istnieje „Powszechna deklaracja praw człowieka”. Dyskusje o transformacji społeczno-ekologicznej, które prowadzi zaledwie garstka osób, jedynie odzwierciedlają istniejące już układy sił i dają mało nadziei na wskazanie nam drogi, którą trzeba podążać, by zapewnić sprawiedliwą przyszłość dla wszystkich. A jednym z jej elementów jest zawieranie wielostronnych sojuszy i organizowanie inkluzywnego, demokratycznego procesu.

W dążeniach do kształtowania demokratycznego procesu panujące układy sił są jedynie częścią problemu. Oprócz tego borykamy się z trudnościami wynikającymi ze wzorców społecznych. Musimy się nauczyć, że nie jesteśmy egoistycznymi istotami, które mają ze sobą współzawodniczyć, choć tak się nam często wmawia. Żeby dokonać zmiany prowadzącej do zapewnienia dobrej przyszłości dla wszystkich, potrzebne są nam uważność, rozwaga, cierpliwość, opanowanie i umiejęt-

ność rozwiązywania konfliktów. Obecnie nie mamy wystarczającej ilości tych zasobów i dlatego niezbędne są działania edukacyjne, dzięki którym będziemy mogli je zgromadzić. Jest to widoczne między innymi w polityce tożsamości, w której ludzie zrzeszają się ze względu na przynależność do danej grupy tożsamościowej, posługując się takimi kategoriami jak płeć, pochodzenie etniczne czy orientacja seksualna, i rozpatrują problemy przez pryzmat tożsamości. Przykładowo sytuacja, w której dyskryminowana grupa osób stawia swoje sprawy przed sprawami innych, jest dość zrozumiała. Jednak w trakcie społecznych procesów negocjacyjnych, których celem jest zapewnienie sprawiedliwości dla wszystkich, taka postawa prowadzi wielokrotnie do konfliktów z innymi grupami, również doświadczającymi dyskryminacji, i czasem powoduje wykluczanie kolejnych. Ujmując to innymi słowami: jeśli zdecydujemy się na sprawiedliwą przyszłość dla wszystkich, to nie wszyscy odczują tego korzyści, a układy sił i wyzysk nie znikną z dnia na dzień, ani na poziomie społeczeństwa jako całości ani w obrębie sojuszy dla transformacji społeczno-ekologicznej. Dlatego konieczne są zmiany społeczno-kulturowe w indywidualnych i zbiorowych procesach edukacyjnych – nazywanych uczeniem się transformatywnym.

Musimy zdawać sobie sprawę z warunków życia różnych grup ludzi i brać je pod uwagę. Nie nawiążemy wielostronnych sojuszy, jeśli będziemy ignorować doświadczenia innych. Należy także być świadomym własnej pozycji i przywilejów w danej sytuacji. Społeczno-ekologiczna rzeczywistość poszczególnych sytuacji jest zawsze swoista i zbyt złożona, by udzielać w nich uniwersalnych i prostych odpowiedzi. Przyjmując świadomą postawę, bierzemy pod uwagę złożoną sieć powiązań między zjawiskami oraz intersekcjonalność (jednoczesne nachodzenie na siebie różnorodnych rodzajów dyskryminacji jednostki). Dzięki uwzględnieniu intersekcjonalności można uniknąć pułapek wynikających z polityki tożsamościowej i pamiętać o złożoności zjawisk i sytuacji. Znajdziemy się na dobrej drodze ku sprawiedliwej przyszłości dla wszystkich, jeśli będziemy świadomi złożonych stosunków prześlągniętych układami sił, będziemy umieć uczyć się i przyjmować krytykę, i równocześnie będziemy dążyć do kształtowania solidarnych i sprawiedliwych stosunków w poszczególnych sytuacjach.

My – autorki i autorzy tego podręcznika – jesteśmy przekonani, że opisane demokratyczne procesy można wzmacniać poprzez edukację – zarówno w zakresie treści, jak i dydaktyki. Środki muszą być częścią celów. Jeśli więc edukacja ma być fundamentem dążeń do inkluzywnej transformacji społeczno-ekologicznej, to w jej toku trzeba przekształcić również sposoby uczenia się i nauczania. Stosowna edukacja nie oznacza już przekazywania wiedzy przez tych, którzy ją posiadają, lecz uczenie się, jak słuchać, dzielić się, wymieniać się myślami i współodczuwać ze światem wokół nas. Dzięki staraniom, by zrozumieć myśli i uczucia innych istot żywych – ludzi i nie tylko – poszerzamy swoją perspektywę. Wszyscy musimy być świadomi innych głosów, nauczyć się je słyszeć i ich słuchać. Usłyszanie potrzeb i myśli całkowicie odmiennych od własnych jest pierwszym krokiem ku wypracowaniu rozwiązań obejmujących wszystkich ludzi. Jeżeli chcemy utrzymać ekosystem świata w stanie równowagi, to musimy zadbać o każdy jego element.

Na zakończenie zaznaczamy, że niniejszy podręcznik nie jest w stanie osiągnąć wszystkich wymienionych powyżej celów – w istocie może być tak samo uwikłany w sprzeczności jak demokratyczny proces kształtowania dobrej przyszłości dla wszystkich. Jest on wynikiem długiego cyklu szkoleń i odzwierciedla intensywną współpracę między dużą liczbą uczestniczących w nim różnorodnych organizacji partnerskich. Mimo to nasze wspólne wartości i przekonania sprawiły, że prezentowany w nim wybór ćwiczeń jest użytecznym zbiorem dla wszystkich, którzy chcą prowadzić działania edukacyjne w duchu wyrażonych tu myśli i postaw.

PYTANIA DO REFLEKSJI NAD DOBOREM ĆWICZEŃ

Poniższy zestaw pytań ma pomóc ci w doborze i przygotowaniu ćwiczeń. Dzięki niemu przeanalizujesz je na metapoziomie. W razie konieczności dostosuj pytania do swoich potrzeb. Podczas szkoleń odbywających się w ramach projektu „Odważa do zmian, odwaga do działania” posługiwaliśmy się tym zestawem (czasem w okrojonej wersji), aby zastanowić się nad charakterem przeprowadzonych ćwiczeń.

ROZWAŻANIA OGÓLNE

- Jakie możliwości i korzyści daje ćwiczenie?
- Jakie wyzwania i pułapki są lub mogą się pojawić w trakcie przeprowadzania ćwiczenia?
- Czy są jakieś wymagania wstępne co do kontekstu bądź miejsca przeprowadzenia ćwiczenia?

GRUPA DOCELOWA

- Dla jakiej grupy odbiorców ćwiczenie jest odpowiednie? Dla kogo się nie nadaje?
- Czy w trakcie ćwiczenia ktoś może być narażony na dyskryminację lub wykluczenie?
- Jak trudny jest język używany w ćwiczeniu? Czy można go uprościć?
- Jaki styl uczenia się wspiera ćwiczenie (poznawczy, afektywny, oparty na doświadczeniu)? Osoby o jakim stylu uczenia się odnajdą się w ćwiczeniu najlepiej?

CEL ĆWICZENIA

- Jaki jest cel ćwiczenia? Jakie zmiany mają zajść w osobach uczestniczących?
- Do których z poniższych poziomów (często uznawanych za główne kompetencje z zakresu EZR) ćwiczenie odnosi się w najwyższym stopniu?

ŚWIADOMOŚĆ I ZROZUMIENIE

- Czy ćwiczenie jest poświęcone przekazaniu informacji i/lub analizie? Czy daje możliwość zmiany punktu widzenia?
- Czy ćwiczenie sprzyja podawaniu w wątpliwość swoich nawyków i norm społecznych?
- Czy ćwiczenie pomaga zrozumieć, w jaki sposób bieżąca sytuacja i problemy wynikają z przeszłych wydarzeń (np. z czasów kolonializmu)?

OCENA

- Czy ćwiczenie uczy osoby uczestniczące wyrażania poglądów i umiejętności ich bronięcia?
- Czy ćwiczenie pomaga osobom uczestniczącym rozpatrywać złożone zjawiska i sytuacje?

DZIAŁANIE

- Czy ćwiczenie zachęca i/lub wzmacnia osoby uczestniczące do podjęcia działań i współkształtowania społeczeństwa?
- Czy w ćwiczeniu porusza się różne sfery działania (np. jednostki, polityki, społeczeństwa obywatelskiego)?
- Czy zaprezentowane możliwości działania uwzględniają strukturalne kwestie i układy sił czy są nazbyt uproszczone?
- Czy ćwiczenie pomaga osobom uczestniczącym poradzić sobie z potencjalnym poczuciem bezradności i bezsilności?

TREŚĆ

- Jaki poziom wiedzy jest konieczny do udziału w ćwiczeniu?
- Czego brakuje w treści ćwiczenia? Co może być niejasne?
- Czy ćwiczenie oddaje złożoność dotykane zagadnienia?
- Czy ćwiczenie umożliwia dyskusję, podczas której wyraża się przeciwstawne poglądy? Czy uwzględnia różne perspektywy?
- Czy w ćwiczeniu powiela się układy sił i stereotypy? Kto mówi i działa? Kim jest osoba, która dokonuje zmian?

ZESTAWIENIE ĆWICZEŃ

NABYWANIE ŚWIADOMOŚCI

		MIEJSCE: SALA (S) / NA ZEWNĄTRZ (Z)	MATERIAŁY DO POBRANIA
01	BYĆ, A NIE TYLKO MIEĆ	Z	✕
02	MAGICZNY WZROST	S / Z	
03	POCZUJ NA SOBIE PRĘDKOŚĆ	Z / S	
04	DOKOŃCZ ZDANIE I ZAMIEŃ TROSKĘ W DZIAŁANIE	S / Z	
05	WIADOMOŚCI PRZYRODNICZE	Z	
06	GDY ZNIKNIĘ DRZEWO	Z / (S)	
07	SIĘGAJĄC DO KORZENI	S / Z	
08	KAŻDE ZDANIE MILE WIDZIANE	S / Z	
09	OBUDŹ ZMYŚŁY	Z	

KRYTYCZNA OCENA I RÓŻNE PERSPEKTYWY

10	JAK DŁUGO ŻYJE TETRPAK?	S	✕
11	CO WIDZISZ NA OBRAZKU?	S	✕
12	CO NAPĘDZA WZROST GOSPODARCZY	S	✕
13	SKALA NIKCZEMNOŚCI	S	
14	A DLACZEGO...?	S	
15	TRZY STRATEGIE KU ZRÓWNOWAŻONEMU ROZWOJOWI	S	✕
16	NA TARGU	Z / S	✕
17	CZTERY SFERY ŻYCIA	S	✕
18	KAŻDY MA PRAWO POSIADAĆ SAMOCHÓD!	S / (Z)	✕
19	WYOBRAŹ SOBIE KATAKLIZM	S	

PODEJMOWANIE DZIAŁAŃ

20	KTO DOKONUJE ZMIAN?	S	
21	TERAZTOPIA	S	✕
22	ZBUDUJMY NOWY ŚWIAT, POMYSŁY JUŻ MAMY	S / (Z)	✕

UJĘCIE KWESTII PORUSZANEJ W ĆWICZENIU

SPOŁECZNE	GOSPODARCZE	EKOLOGICZNE	GLOBALNE
✕			
	✕		✕
✕			
✕		✕	✕
		✕	
✕		✕	✕
✕	✕	✕	
✕	✕	✕	
✕		✕	
	✕		
	✕	✕	✕
	✕		
	✕		
✕	✕	✕	✕
✕			
	✕	✕	✕
	✕		✕
✕	✕		✕
✕		✕	✕
✕	✕	✕	✕
✕	✕		

01 BYĆ, A NIE TYLKO MIEĆ

ODKRYWANIE NIEMATERIALNYCH ŹRÓDEŁ
ZADOWOLENIA Z ŻYCIA

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- rozwiną umiejętność uważnego postrzegania swojego otoczenia,
- nauczą się brać odpowiedzialność za siebie nawzajem,
- zastanowią się nad niematerialnymi źródłami zadowolenia z życia w postwzrostowym i zrównoważonym społeczeństwie.

STRESZCZENIE

Osoby uczestniczące zajmują się tematem niematerialnych źródeł zadowolenia z życia. Inspiracją jest koncepcja zasobów psychicznych w społeczeństwie postwzrostowym, utworzona przez psychologa środowiskowego Marcela Huneckiego. Poruszając się z zamkniętymi oczami, prowadzeni przez inną osobę, uczestniczki i uczestnicy zaznają poczucia uważności, solidarności i zdolności do odczuwania przyjemności. Ćwiczenie kończy się dyskusją nad tym, w jakim stopniu te doznania mogą wzmacniać poczucie zadowolenia ze swojego życia i przyczynić się do kształtowania nowych sposobów życia w społeczeństwie postwzrostowym.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 8 do 30

CZAS TRWANIA

od 30 do 70 minut

MATERIAŁY

↓ lektura uzupełniająca dla osoby prowadzącej

WYMAGANIA WSTĘPNE/ WARUNKI

Ciche, przyjemne miejsce (najlepiej nadają się las, park, ogród lub większy teren zielony). Osoby prowadzące mogą przeczytać tekst wprowadzający do koncepcji zasobów psychicznych Marcela Huneckiego (lektura uzupełniająca).

PRZYGOTOWANIE

Poproś osoby uczestniczące o przygotowanie się do spędzenia czasu na zewnątrz (założenie odpowiednich ubrań). Pamiętaj o uwzględnieniu czasu koniecznego na dojście do miejsca, w którym ma się odbyć ćwiczenie.

PRZEBIEG

W wybranym miejscu osoby uczestniczące dobierają się w pary i ustalają, kto pierwszy będzie prowadził, a kto będzie prowadzony z zamkniętymi oczami. Osoba z zamkniętymi oczami kładzie dłoń na wierzchu dłoni osoby prowadzącej. Poinformuj osoby prowadzące, że są od teraz odpowiedzialne za bezpieczeństwo osób z zamkniętymi oczami. Powinny zwracać uwagę na takie niebezpieczne elementy, jak kamienie czy zwisające gałęzie i ostrzegać przed nimi. Poza tym nikt nie powinien jednak rozmawiać. Osoby z zamkniętymi oczami mogą je otwierać w chwilach, kiedy czują się niepewnie.

Zadaniem osoby prowadzącej jest oprowadzanie osoby z zamkniętymi oczami po wyznaczonym terenie.

1. Można zaprowadzić ją do miejsca, w którym znajduje się coś wyjątkowego i klepnąć po ramieniu. Dla osoby z zamkniętymi oczami będzie to znak, że może je otworzyć. Wtedy patrzy na to coś wyjątkowego, jakby widziała to po raz pierwszy w życiu. Stara się zobaczyć kształty, kolory, teksturę, nie oceniając ich. Po upływie chwili osoba prowadząca ponownie klepie drugą osobę po ramieniu, co jest znakiem, żeby zamknęła oczy. Para kontynuuje spacer.

2. Drugą możliwością jest poprowadzenie ręki osoby z zamkniętymi oczami do jakiegoś przedmiotu. Nie otwierając oczu, osoba dotyka danego przedmiotu. Stara się wyczuć jego cechy, ale nie musi zgadywać, co to jest. Po upływie chwili osoba prowadząca bierze ponownie dłoń drugiej osoby i kontynuuje spacer.

Oba warianty – patrzeć bądź dotykane – można powtórzyć kilka razy w różnych miejscach.

Po upływie mniej więcej 15 minut poinformuj, że nadszedł czas na zamianę ról. Pary ponownie mają od 10 do 15 minut na spacer.

OMÓWIENIE (OD 10 DO 15 MINUT)

Po ćwiczeniu grupa zbiera się na jego omówienie. W zależności od pogody można tę fazę przeprowadzić na zewnątrz lub wewnątrz.

Sugerowane pytania to:

- Czego doświadczyliście?
- Co można znaleźć w tym ćwiczeniu, z czym spotykamy się również w życiu codziennym?
- W jaki sposób to ćwiczenie wiąże się z koncepcją „być, a nie tylko mieć”?
- Czy odkryliście w tym ćwiczeniu coś, co może zwiększyć wasz poziom dobrostanu psychicznego i zadowolenia z życia, jeśli zaczniecie to stosować?

Zasoby psychiczne (od 20 do 30 minut)

Możesz zapoznać osoby uczestniczące z pojęciem opracowanym przez Huneckiego, dając im do przeczytania lekturę uzupełniającą lub prezentując jej treść obrazowo na tablicy.

W trakcie omawiania ćwiczenia możesz zadać następujące pytania:

- Czy sądzicie, że poziom dobrostanu psychicznego i zadowolenia z życia może być wysoki dzięki opisanym przez Huneckiego zasobom psychicznym, a nie jedynie konsumpcji dóbr materialnych?
- Czy uważacie, że macie w swoim życiu sposobność znalezienia więcej takich źródeł zadowolenia?
- W jakich obszarach życia społecznego (szkoły, uniwersytety, przedsiębiorstwa, stowarzyszenia, społeczności itd.) można promować niematerialne źródła zadowolenia z życia i w jaki sposób?

WARIANTY

Ćwiczenie można przeprowadzić bez wprowadzania pojęcia zasobów psychicznych i dyskusji o nim. W tym przypadku zaleca się postawienie podczas omawiania ćwiczenia następującego pytania: „Czego doświadczyliście? Jakie zasoby, które mogłyby być przydatne w transformacji społeczno-ekologicznej, można aktywować podczas tego ćwiczenia?”.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Artykuł autorstwa Marcela Huneckiego o zasobach psychicznych jest dostępny nieodpłatnie na stronie konserwatywnej niemieckiej fundacji Denkwerk Zukunft: <http://www.denkwerkzukunft.de/downloads/reportpsychologicalresources.PDF> (w języku angielskim) i <http://www.denkwerkzukunft.de/downloads/MemoPsycho.pdf> (w języku niemieckim).

OPRACOWANIE Christoph Sanders
ŹRÓDŁO Witryna internetowa „Endlich Wachstum” utworzona przez organizację Fairbindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie: <https://www.endlich-wachstum.de/kapitel/fokus-mentale-infrastrukturen/methode/mehr-sein-als-haben/>

02 MAGICZNY WZROST

EKSPERYMENT UKAZUJĄCY TRUDNOŚCI
ZWIĄZANE Z TRANSFORMACJĄ GOSPODARKI

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- lepiej zrozumieją trudności wynikające ze zmieniającej się gospodarki,
- uzmysłowią sobie, jak ważne dla transformacji społeczno-ekologicznej są współpraca i komunikacja,
- uświadomią sobie związek między przyzwyczajeniami jednostki a społecznością.

STRESZCZENIE

Jest to wariacja znanego ćwiczenia wspomagającego integrację zespołu o nazwie „Magiczny kij”. W tej wersji osoby uczestniczące uczą się przez zabawę o trudnościach związanych z przechodzeniem na system gospodarki postwzrostowej. Ich zadaniem jest wspólne położenie metrówki na podłogę. Ćwiczenie ma na celu przede wszystkim zapewnić doświadczenie, zarówno na poziomie indywidualnym, jak i grupowym, które będzie następnie przedmiotem dyskusji.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 6 do 10 na jedną metrówkę

CZAS TRWANIA

20 minut

MATERIAŁY

metrówka

PRZEBIEG

1.

Na początku nakreśl sytuację: w obecnym modelu gospodarki zakłada się stały wzrost. Na tym założeniu opierają się budżety państw, a także strategie większości przedsiębiorstw i stabilność całego systemu gospodarczego. Jednocześnie staje się coraz bardziej widoczne, że ten model nie uwzględnia potrzeb ani ograniczeń środowiska naturalnego i dlatego nie jest zrównoważony. Powstał problem. Od kilku lat coraz więcej głosów opowiada się za odejściem od gospodarki opartej na paradygmacie wzrostu. Jednak wiąże się to z licznymi trudnościami i przeszkodami. To ćwiczenie symbolicznie uwidacznia niektóre z nich.

2.

Osoby uczestniczące ustawiają się w dwóch rzędach twarzami do siebie, stając jak najbliżej siebie w rzędzie i na odległość mniej więcej jednego metra od przeciwnego rzędu. Wszyscy wyciągają jedną rękę wierzchem dłoni do dołu i wystawiają palec wskazujący. Układają swoje palce naprzemiennie (raz osoby z jednej, raz z drugiej strony), jak ząbki zamku błyskawicznego (ale nie muszą się dotykać). Teraz połóż na wyciągniętych palcach rozłożoną metrówkę.

Cel i reguły zadania:

- Grupa ma razem położyć metrówkę na podłogę.
- Metrówka może tylko leżeć na palcach, nie wolno jej trzymać.
- Ważne jest, aby wszystkie palce cały czas stykały się z metrówką, inaczej grupa będzie musiała zacząć od początku.

OMÓWIENIE

Podczas omawiania ćwiczenia możesz zadać następujące pytania:

- Jak czuliście się podczas ćwiczenia?
- Co było wyjątkowo trudne?
- W jaki sposób udało się wam położyć metrówkę na podłogę?
- Umieścimy ćwiczenie w realiach wzrostu gospodarczego: jakie interpretacje i myśli przychodzą wam do głowy?

- Jakie trudności związane z ograniczeniem zależności od wzrostu czy przekształceniem obecnego modelu gospodarki na postwzrostowy symbolizuje to ćwiczenie?
- Co jest, waszym zdaniem, konieczne, by odejść od modelu opartego na wzroście w sposób kontrolowany?
- Dlaczego trzymaliście się zasad – na przykład tej mówiącej o tym, że palce muszą się stykać z metrówką? Czy ignorowanie zasad przynosi korzyści?
- Co wynosicie z tego ćwiczenia?

Zazwyczaj grupy początkowo podnoszą metrówkę, zamiast ją obniżyć. Tylko dzięki dobrej koordynacji, komunikacji i zaufaniu da się położyć ją na podłogę. Ćwiczenie wyraziście ukazuje trudności, jakie mogą pojawiać się podczas dążeń do powstrzymania gospodarki od rośnięcia. Osoby uczestniczące, trzymając metrówkę reprezentują system gospodarczy, w którym większość przedsiębiorstw nie może działać tak, jakby chciała, lecz pod pewną presją wzrostu, wywieraną na przykład przez konkurencję. Podczas omawiania ćwiczenia podkreśl, że obecny system gospodarczy opiera się na paradygmacie wzrostu; wspólne i skoordynowane działania są konieczne, by nie ulegać presji wzrostu oraz dążyć do zrównoważonej i stabilnej gospodarki.

WARIANTY

1. By podnieść poziom trudności, możesz poprosić grupę o wykonanie zadania w milczeniu lub zasłonić wszystkim oczy. W przypadku dużych grup możesz utworzyć podgrupy i z każdą przeprowadzić ćwiczenie osobno.
2. Możesz ominąć pierwszą część, czyli nie osadzać ćwiczenia w kontekście, i rozpocząć bezpośrednio od doświadczenia.
3. Zamiast metrówki można wziąć długi, prosty kij.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Czasem osoby uczestniczące obwiniają innych za wznoszenie się metrówki. Obserwuj, czy tak się nie dzieje i, jeśli uznasz to za konieczne, porusz tę kwestię podczas omawiania ćwiczenia.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Ćwiczenie „Zbudujmy nowy świat, pomysły już mamy”, pokazujące przykłady inicjatyw w duchu transformacji społeczno-ekologicznej, w dużej mierze wpisujące się w ideę postwzrostu.

OPRACOWANIE Christoph Sanders
ŹRÓDŁO Witryna internetowa „Endlich Wachstum” utworzona przez organizację Fairbindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie: <https://www.endlich-wachstum.de/kapitel/perspektiven-alternativen/methode/das-magische-wachstum/>

03 POCZUJ NA SOBIE PRĘDKOŚĆ

O PRZYSPIESZENIU SPOŁECZNYM

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- poczuć na sobie skutki szybkości i powolności oraz przyspieszenia i spowolnienia,
- zapoznają się z pojęciem przyspieszenia społecznego opracowanym przez Hartmuta Rose,
- zastanowią się nad zmianami zachodzącymi w świadomości jednostki pod wpływem narzucanych prędkości.

STRESZCZENIE

Podczas ćwiczenia osoby uczestniczące poruszają się po dużym, jasno wytyczonym terenie. Osoba prowadząca określa prędkość ruchu w skali od jednego (bardzo mała) do dziesięciu (bardzo duża). Wypowiada liczby w dowolnej kolejności, tak że grupa przyspiesza i zwalnia wiele razy. Podczas omówienia uczestniczki i uczestnicy zastanowią się nad swoimi fizycznymi przeżyciami i wynikającymi z nich zmianami w świadomości, a na koniec zapoznają się z pojęciem przyspieszenia społecznego.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 5 do 15

CZAS TRWANIA

od 15 do 20 minut

WYMAGANIA WSTĘPNE/ WARUNKI

wolna przestrzeń wewnątrz lub na zewnątrz (np. pusta sala, podwórze)

PRZYGOTOWANIE

Znajdź odpowiednie miejsce, wewnątrz lub na zewnątrz, w którym grupa będzie mogła bezpiecznie się poruszać – także podczas biegania. Nada się pusta lub prawie pusta sala, podwórze czy inny teren na zewnątrz o naturalnych lub wyznaczonych przez ciebie (np. za pomocą jakichś obiektów) granicach. Im większa grupa, tym większa musi być przestrzeń.

PRZEBIEG (OKOŁO 10 MINUT)

1.

Pokaż osobom uczestniczącym teren, po którym będą się przemieszczać podczas ćwiczenia. Mogą od razu zacząć się poruszać. Wyjaśnij, na czym polega ich zadanie. Mają dostosowywać prędkość ruchu do usłyszanego liczbę: gdy powiesz „jeden”, to poruszają się jak najwolniej potrafią, w zwolnionym tempie. Natomiast gdy powiesz „dziesięć”, to biegną jak najszybciej potrafią. Poproś, aby uważali na innych, zwłaszcza gdy będą się poruszać szybko.

2.

Zapowiedz głośno liczbę, daj grupie czas na dostosowanie prędkości do danego poziomu i pozwól im przez chwilę (np. 30 sekund) ją poczuć. Potem zapowiedz kolejną liczbę. Doznania będą silniejsze, jeśli raz prędkość będzie stopniowo zwiększana (np. 5 → 6 → 7), a raz kontrastowo zmieniana (np. 7 → 2). Można różnicować także długość czasu poruszania się na poszczególnych poziomach.

OMÓWIENIE (OD 5 DO 10 MINUT)

Poproś grupę o zebranie się w kręgu. Zaczynaj od pytań: „Czego doświadczyliscie? Jak czuliście się podczas tego ćwiczenia?”. Poproś kilka osób o podzielenie się wrażeniami. Następnie przejdź do bardziej szczegółowych pytań, jak na przykład:

- Jak czuliście się, gdy musieliście gwałtownie przyspieszyć?
- Jak czuliście się, gdy musieliście raptownie zwolnić?
- Czego byliście szczególnie świadomi, kiedy poruszaliście się nader wolno (np. mięśni nóg, gruntu pod nogami), a czego, kiedy nadzwyczaj szybko (np. bicia serca)?

- Jak odbieraliście otoczenie, poruszając się z różnymi prędkościami?
- Czy wyczuwaliście stopniowe zmiany? Co było w tym trudne?
- Co przyjemnego bądź denerwującego było w poruszaniu się z poszczególnymi prędkościami? Czy woleliście którąś prędkość bardziej od pozostałych?
- Czy udawało się wam uważać na innych w grupie? Co sprawiało, że bywało to łatwiejsze lub trudniejsze?

Pod koniec wskaż możliwe analogiczne sytuacje z życia, żeby pomóc osobom uczestniczącym zrozumieć głębszy sens ćwiczenia. Możesz zadać takie pytanie: „Czy taka «gra przyspieszania i zwalniania» kojarzy się wam z pewnymi dziedzinami lub okresami życia?”.

Na końcu odnieś się do pojęcia przyspieszenia społecznego, które opracował Hartmut Rosa, niemiecki socjolog i politolog. Rozróżnia on trzy rodzaje przyspieszenia we współczesnym życiu społecznym: przyspieszenie techniczne (widocznie w transporcie, komunikacji i produkcji), przyspieszenie zmian społecznych (odzwierciedlające się w kulturowej wiedzy, instytucjach społecznych i związkach międzyludzkich) oraz przyspieszenie tempa życia (następujące pomimo postępu technicznego, wskutek którego ilość czasu wolnego powinna się zwiększyć).

WARIANTY

Dowolne osoby uczestniczące przejmują określanie prędkości.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Ćwiczenie można wykorzystać na wiele sposobów i tym samym może ono służyć różnym celom w zależności od tego, jak je przeprowadzisz i gdzie je umieścisz w rozkładzie zajęć. Z jednej strony, ze względu na ruch i trenowanie uważności, nadaje się ono na rozgrzewkę na początku dnia lub na przerwę między wymagającymi dużego skupienia blokami. Wtedy omówienie i nawiązanie do pojęcia przyspieszenia społecznego powinny być związane. Z drugiej strony ćwiczenie może być wprowadzeniem do wnikliwego zapoznania się z teoriami związanymi z przyspieszeniem społecznym, rozpatrywania funkcji pracy w społeczeństwie oraz tego, w jaki sposób postęp techniczny i przemiany społeczne kształtują przyzwyczajenia i wpływają na poziom życia. W tym przypadku omówienie będzie pomostem do kolejnego ćwiczenia lub jego częścią.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Jeśli chcesz, aby osoby uczestniczące mogły eksperymentować z doświadczeniami fizycznymi i rozwinęły swoją uważność, to przejdź do ćwiczenia „Być, a nie tylko mieć”. Z kolei zagadnienie przyspieszenia społecznego i ustalania priorytetów w społeczeństwie możesz zgłębić za pomocą ćwiczenia „Cztery sfery życia”.

OPRACOWANIE Elisabeth Kremer, na podstawie ćwiczenia stworzonego przez FairBindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie.

ŹRÓDŁO Szerzej o przyspieszeniu społecznym w: Rosa Hartmut (2005), *Beschleunigung: Die Veränderung der Zeitstrukturen in der Moderne*. Frankfurt am Main: suhrkamp.

Wydanie w języku angielskim pod tytułem: Rosa Hartmut (2013), *Social Acceleration. A New Theory of Modernity*, tłum. Jonathan Trejo-Mathys, New York: Columbia University Press.

04 DOKOŃCZ ZDANIE I ZAMIEŃ TROSKĘ W DZIAŁANIE

INTENSYWNE ROZMOWY O TROSKACH

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- wsłuchają się w uczucia – swoje i innych,
- otworzą się na złożone globalne kwestie,
- uświadomią sobie, że troski mogą być bodźcem do podejmowania działań.

STRESZCZENIE

Rozmawiając w parach, najlepiej podczas spaceru, osoby uczestniczące wyrażają swoje troski dotyczące obecnej sytuacji na świecie oraz opowiadają o sposobach radzenia sobie z wiążącymi się z nimi uczuciami. Przez uzupełnianie niedokończonych zdań otwierają się, ćwiczą empatię i tworzenie więzi emocjonalnej oraz odkrywają transformacyjną siłę, którą zawierają w sobie troski.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 2 wzwyż (liczba musi być parzysta)

CZAS TRWANIA

od 20 do 35 minut

MATERIAŁY

po jednej kartce z niedokończonymi zdaniami na parę

INFORMACJE WSTĘPNE

Autorką ćwiczenia jest Joanna Macy, amerykańska naukowni i działaczka ekologiczna. Według Macy pogłębiamy swoją więź ze światem i odkrywamy transformacyjną siłę, przechodząc przez spiralę o czterech etapach: wdzięczność, honorowanie bólu, widzenie nowymi oczyma i pójście na przód. To ćwiczenie wpisuje się w drugi etap. Polega ono na tym, że osoby uczestniczące starają się nie zaprzeczać swoim nieprzyjemnym (uznawanym za negatywne) uczuciom, lecz się z nimi pogodzić, dzięki czemu zwiększą się ich motywacja do działania i determinacja.

PRZYGOTOWANIE

Przyszykuj dla każdej pary po jednej kartce z poniższymi niedokończonymi zdaniami:

1. Kiedy zastanawiam się nad stanem świata, to wydaje mi się, że sytuacja staje się ...
2. Niektóre z moich trosk to ...
3. Myśląc o moich troskach, doznaję takich uczuć, jak ...
4. Kiedy mam te uczucia, to... (co z nimi robię?)

PRZEBIEG ((OD 20 DO 25 MINUT))

Wyjaśnij, na czym polega ćwiczenie:

Osoby uczestniczące dobierają się w pary i prowadzą w nich intensywne rozmowy. Jedna z osób rozpoczyna, czytając na głos pierwsze niedokończone zdanie i uzupełnia je tym, co jako pierwsze nasuwa się jej na myśl. Jeśli utknie, może przeczytać niedokończone zdanie jeszcze raz i zobaczyć, jaka myśl przyjdzie jej naturalnie. Gdy skończą jej się pomysły, może przejść do następnego niedokończonego zdania, zachowując kolejność z kartki. Partner lub partnerka uważnie słucha bez komentowania. Potem następuje zamiana ról. Odpowiadając, druga osoba może odnosić się do zdań wypowiedzianych przez pierwszą. Powinna jednak starać się wyrażać głównie własne myśli. Na koniec para dzieli się wrażeniami i dziękuje sobie za rozmowę.

Po wyjaśnieniu osoby uczestniczące dobierają się w pary i każda z nich otrzymuje kartkę z niedokończonymi zdaniami. Mogą albo usiąść w spokojnym kącie sali, albo przejść się po okolicy. Rozmowa powinna trwać około 10 minut na osobę (czyli 20 minut na parę), a podzielenie się wrażeniami od 5 do 10 minut na parę.

WARIANTY

Zamiast dzielić się swoimi spostrzeżeniami na forum, osoby uczestniczące mogą zapisać je w notesie. Ze względu na możliwość doboru dowolnych zdań ćwiczenie jest uniwersalne i można przeprowadzać je w trakcie jednego programu (np. kilkudniowego lub składającego się z kilku modułów) w różnych wariantach (przykładowo: najpierw niedokończone zdania o troskach, a później niedokończone zdania o wdzięczności lub motywacji).

OMÓWIENIE (OKOŁO 10 MINUT)

Omówienie może nastąpić równie dobrze dzień po przeprowadzeniu ćwiczenia, gdy emocje i myśli się uspokoją. Polega ono na tym, że osoby uczestniczące dzielą się ogólnymi przemyśleniami i spostrzeżeniami, nie ujawniając jednak niczego, czego ich partnerzy by sobie nie życzyli. Na zakończenie powiedz, że nieprzyjemne uczucia mogą być silnym katalizatorem zmian i źródłem determinacji w działaniu.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Stworzenie bezpiecznej przestrzeni jest niezbędne, aby osoby uczestniczące mogły toczyć intensywne rozmowy. Dlatego zaleca się przeprowadzenie ćwiczenia dopiero wtedy, kiedy uczestnicy i uczestniczki znają się już w pewnym stopniu. Powinni dobrać się w pary sami. Wyjaśniając przebieg ćwiczenia, podkreśl istotność słuchania bez przerywania ani komentowania, tak aby potencjał nieprzerywanego wyrażania myśli i uważnego słuchania mógł rozwinąć się w pełni.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Jeśli chcesz wykorzystać też inne zestawy niedokończonych zdań, to np. na stronie www.hostingtransformation.eu/methode/open-sentences/ (w języku angielskim) znajdziesz niedokończone zdania o wdzięczności.

OPRACOWANIE Elisabeth Kremer
ŹRÓDŁO Macy Joanna, Johnstone Chris (2011), *Active Hope: How to Face the Mess We're in Without Going Crazy*, New World Library, s. 72.

05 WIADOMOŚCI PRZYRODNICZE

OBSERWOWANIE ŚRODOWISKA NATURALNEGO

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- rozwiną umiejętność obserwacji swojego bezpośredniego otoczenia,
- uzmysłwią sobie powiązania między różnymi elementami środowiska naturalnego (bioróżnorodność) a ingerencją człowieka,
- otworzą się na doznania wynikające z obcowania z przyrodą i będą umieli czerpać z tego radość,
- będą ćwiczyły uważność i zdolność koncentracji.

STRESZCZENIE

Ćwiczenie polega na samodzielnym obserwowaniu przyrody w wybranym miejscu. Osoby uczestniczące rozglądają się w ciszy za oznakami życia, dzięki czemu spojrzą uważniej na otaczającą je przyrodę. Potem dzielą się wrażeniami. Na końcu następuje powiązanie ich doświadczeń i umieszczenie spostrzeżeń w szerszej perspektywie.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 2 do 25

CZAS TRWANIA

od 45 do 60 minut

MATERIAŁY

po jednej kartce z opisem misji i długopisie na osobę

PRZYGOTOWANIE

Przygotuj kartkę z opisem misji. Powinna zawierać od pięciu do siedmiu rzeczy lub zjawisk do zaobserwowania. Pamiętaj, żeby opis misji dostosować do charakteru grupy i celów edukacyjnych. Wybrane zbiory umieść w górnej części kartki i zostaw resztę wolną na notatki. Skopiuj tyle razy, ile osób ma uczestniczyć w ćwiczeniu. Przykładowe zbiory:

- oznaki zależności (jeden element jest zależny od drugiego),
- oznaki zmiany,
- oznaki działalności człowieka,
- oznaki bioróżnorodności (duża różnorodność organizmów żywych),
- oznaki bieżącej lub nadchodzącej pory roku,
- coś niezwykłego lub niespodziewanego,
- zwierzę, warzywo i minerał,
- swoje odczucia.

PRZEBIEG (OKOŁO 30 MINUT)

1. Zaprowadź osoby uczestniczące w spokojne miejsce, np. na łąkę, do lasu, do parku miejskiego lub ogrodu. Wyjaśnij im, że dziś będą **dziennikarzami i dziennikarkami piszącymi o przyrodzie**, uważnie badającymi dane miejsce i zdającymi relację ze swoich obserwacji. Rozdaj kartki z **opisem misji**. W trakcie ćwiczenia można robić notatki, ale nie wolno rozmawiać z innymi. Uzgodnij z grupą sygnał (np. wydasz odgłos jakiegoś zwierzęcia), po którego usłyszeniu mają się zebrać w ustalonym miejscu.

2. Poproś osoby uczestniczące o rozejście się i znalezienie sobie **wygodnego miejsca, w którym usiądą na chwilę, by rozkoszować się ciszą i spokojem**. Poinstruuuj je, żeby przez rozpoczęciem obserwacji poświęcili moment na **skoncentrowanie się na danym miejscu** (np. biorąc głęboki oddech czy zamykając oczy) i przypomnij im o możliwości robienia notatek. Zachęć je do przyglądania się z bliska szczegółom, gdyż perspektywa mikro daje na ogół niezwykle i frapujące przeżycia.

3.

Po mniej więcej 30 minutach wykonaj uzgodniony sygnał na zbiórkę.

OMÓWIENIE (OD 15 DO 25 MINUT)

Ta faza powinna odbyć się w atmosferze wdzięczności i spokojnego dzielenia się przeżyciami; nie polega ona ani na jedynym wymienieniu zaobserwowanych zjawisk, ani przerobieniu pytań z kartki. Dzielenie się spostrzeżeniami jest dobrowolne.

W zależności od liczebności grupy możesz najpierw poprosić ją o podzielenie się na podgrupy liczące od dwóch do czterech osób i porozmawianie o tym, jakie miejsce wybrali i jakie było dla nich to ćwiczenie (mają na to około 10 minut). Potem następuje podsumowanie na forum. Inna możliwość to pominąć fazy w podgrupach; wtedy omawianie ćwiczenia zaczyna się od razu na forum.

Zapytaj osoby uczestniczące o odpowiedzi na niektóre z zadań zawartych w opisie misji. Zaczynaj od prostego pytania (na przykład: „Co niespodziewanego zaobserwowaliście?”); następnie zadawaj pytania bardziej związane z nauką („Jakie oznaki bioróżnorodności, zmiany itd. zaobserwowaliście?”). Postaraj się wskazywać analogie i szerszy związek z tematyką waszych zajęć, zadając takie pytania, jak „Co wynosimy z tego ćwiczenia w kwestii odporności ekosystemów?” lub „Czego dowiedzieliśmy się o procesach na zasadzie obiegu zamkniętego w przyrodzie i gospodarce?”.

Zakończ pytaniem do osób uczestniczących o uczucia, jakie się pojawiły w trakcie ćwiczenia.

WARIANTY

Jeśli temperatura jest za niska, aby siedzieć na ziemi, przynieś poduszki lub poproś osoby uczestniczące o chodzenie po niewielkim obszarze. To ćwiczenie powinno być przyjemne i radosne!

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Ćwiczenie można ściśle dostosować do tematów i celów edukacyjnych poprzez:

- staranny dobór zbiorów rzeczy i zjawisk do zaobserwowania,
- umiejętnie poprowadzenie omówienia i podsumowania.

Podczas dyskusji końcowej ważne jest, by odnieść się do paradoksu polegającego na tym, że pomimo doceniania przyrody przez wielu ludzi oraz świadomości wyrządzanych przez człowieka szkód w środowisku naturalnym, jego niszczenie nadal postępuje.

Warto zwrócić uwagę na to, że wielu ludzi postrzega przyrodę jako coś odległego (w rezerwatach przyrody itp.), a jednak, jak pokazuje to ćwiczenie, także w swoim najbliższym otoczeniu można dostrzegać i doceniać przyrodę. Nie twórz jednak romantycznego obrazu przyrody, powielając dualizm przyrody nieskalanej i tej skażonej współczesną ingerencją człowieka. Skup się raczej na złożonej sieci powiązań między elementami środowiska naturalnego. Dlatego warto wybrać miejsce, które na pierwszy rzut oka wydaje się przyrodniczo puste (np. opuszczony teren w mieście, obszar przemysłowy).

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Ćwiczenie „Wyobraź sobie kataklizm”, podczas którego rozpatruje się różne ujęcia poruszonego tu zagadnienia złożoności (ekologiczne, gospodarcze, społeczne itd.).

OPRACOWANIE Elisabeth Kremer

ŹRÓDŁO Rada Europy; Komisja Europejska: *T-Kit 13. Sustainability and Youth Work*. Strasbourg 2018, str. 66. Dostępne na: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/t-kit-13-sustainability-and-youth-work>

06 GDY ZNIKNIĘ DRZEWO

O WSPÓLZALEŻNOŚCIACH W EKOSYSTEMIE

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- nauczą się o rodzajach powiązań między elementami ekosystemów,
- doświadczą złożoności pozornie prostego ekosystemu i współzależności między jego elementami,
- lepiej zrozumieją pojęcie odporności (rezyliencji) ekosystemu i jej związek z bioróżnorodnością.

STRESZCZENIE

Ćwiczenie odbywa się na zewnątrz. Polega na tym, że grupa tworzy odzwierciedlenie naturalnego ekosystemu, łącząc się za pomocą długiego sznurka w sieć. Osoby uczestniczące podają nazwy gatunków w odpowiedzi na pytania zadawane przez osobę prowadzącą i dołączają po kolei do sieci. Sznurek prowadzący od osoby do osoby symbolizuje zależności między nimi. Gdy sieć powiązań jest kompletna, znika jeden składnik, co powoduje zakłócenie. Na koniec grupa zastanawia się nad pojęciem odporności, funkcjach powiązań i różnorodnością w ekosystemie.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 7 do 20

CZAS TRWANIA

od 30 do 45 minut

MATERIAŁY

sznurek lub nić o długości przynajmniej 30 metrów

WYMAGANIA WSTĘPNE/ WARUNKI

Ćwiczenie najlepiej przeprowadza się na zewnątrz, ale można też wewnątrz, w przestronnej sali. Wtedy za referencyjny ekosystem może posłużyć wybrane zdjęcie, film, widok z okna czy wspomnienie wspólne odwiedzonego kiedyś miejsca.

Byłoby dobrze, gdyby osoby uczestniczące miały podstawową wiedzę o zależnościach charakterystycznych dla danego ekosystemu, lecz nie jest to warunkiem koniecznym.

PRZYGOTOWANIE

Znajdź na zewnątrz przestronne miejsce, w którym osoby uczestniczące będą mogły skupić się na różnorodności środowiska naturalnego wokół nich. Przyszykuj długi sznurek.

PRZEBIEG

1. Pierwsza faza – ustalanie powiązań (około 20 minut)

Poproś uczestników i uczestniczki, aby rozejrzeli się wokół siebie i spróbowali rozpoznać rośliny. Poproś, by podali nazwę stojącego nieopodal drzewa – osoba, która ją poda, staje się pierwszym składnikiem sieci. Podaj jej jeden koniec sznurka. Następnie poproś grupę, by podała element związany z drzewem. Mogą to być zarówno inne żywe organizmy, jak i abiotyczne składniki wywierające na nie wpływ w zakresie pożywienia i energii. Osoby podające kolejne elementy dołączają do sieci, chwytając sznurek. Dopilnuj, by sznurek symbolizował wszystkie istotne powiązania między składnikami sieci. Jeśli uczestniczki i uczestnicy mają kłopot z podaniem kolejnego

powiązanego elementu, pomóż im, naprowadzając na właściwy trop (np. łańcuch pokarmowy, źródła energii). Jeśli to nie pomoże, podaj przykłady i pobudź ich do wczucia się w rolę w ekosystemie. Po dołączeniu wszystkich do sieci przejdź do drugiej fazy.

2. Druga faza – zrozumienie, czym jest odporność (około 10 minut)

Powiedz osobom uczestniczącym, że właśnie utworzyli model ekosystemu – złożoną i różnorodną sieć połączonych ze sobą składników. Ekosystemy spełniają funkcje zapewniające trwałość cywilizacji. Jednak nasza cywilizacja wywiera na nie coraz większą presję poprzez powodowanie różnego rodzaju naruszeń. Prostym przykładem antropologicznego zakłócenia jest wycięcie drzewa, które stanowi początek sieci. Poproś osobę symbolizującą drzewo o potrząśnięcie trzymanego sznurka. Zapytaj, kto poczuł wibracje. Wycięcie drzewa bezpośrednio wpływa na te organizmy. Następnie poproś osoby, które poczuły wibracje, by przekazały je dalej i znów zapytaj, do kogo one dotarły. Te organizmy są dotknięte pośrednio. Przepływ wibracji w sieci symbolizuje pętle przyczynowo-skutkowe. Następnie usuń element, który padł ofiarą zakłóceń, czyli drzewo. Po jego wyeliminowaniu sprawdź, jakie elementy są zagrożone i usuń również je z sieci. Po kilku rundach usuwania składników ekosystemu sieć się rozplącze. Jest to równoznaczne z rozpadem ekosystemu.

WARIANTY

Możesz przeprowadzić ćwiczenie w nocy, wykorzystując świecący sznurek – to może być niezwykle ciekawe! Sprawi to, że osoby uczestniczące będą wrażliwsze na bodźce dochodzące z sieci i że zrozumieją, dlaczego izolacja napawa strachem.

Jeśli przeprowadzasz to ćwiczenie z dziećmi, to wiedzę o danym ekosystemie lepiej przedstaw za pomocą krótkiej historii. Możesz poprosić dzieci o ogrywanie roli organizmu czy elementu, który symbolizują, np. mogą wydawać dźwięki bądź poruszać się w sposób charakterystyczny dla danego zwierzęcia.

OMÓWIENIE (OKOŁO 10 MINUT)

Poproś uczestników i uczestniczki o zastanowienie się nad naturą ekosystemów. Dlaczego można przedstawić ekosystem za pomocą sieci? Podkreśl rolę powiązań i współzależności. Następnie wprowadź pojęcie odporności – zdolności (eko)systemu do utrzymania równowagi i przeżycia pomimo przychodzących z zewnątrz zakłóceń. Co sprawia, że ekosystem jest odporny? Uwydatnij rolę różnorodności i złożoności. Na koniec poproś osoby uczestniczące o zastanowienie się nad tym, co powinniśmy wynieść z tego ćwiczenia. Czy uczy ono nas, jak obchodzić się z ekosystemami? Czy można dostrzec tu analogię do sposobu działania społecznych systemów?

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Zwróć uwagę, by każdy dołączający do sieci organizm został połączony sznurkiem ze wszystkimi składnikami, z którymi łączy go zależność. Na przykład, jeśli ktoś poda słońce (np. w odpowiedzi na pytanie „Skąd drzewo czerpie energię?”), to ta osoba dołącza do sieci i powinna zostać powiązana sznurkiem ze wszystkimi elementami, które są bezpośrednio zależne od słońca (np. jaszczurka, wszystkie rośliny). To sprawi, że sieć powiązań będzie nader gęsta i złożona – tak jak prawdziwe ekosystemy.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Ćwiczenie „Wyobraź sobie kataklizm”, jeśli chcesz zgłębić zagadnienia odporności i powiązań pod względami innymi niż tylko ekologicznym.

OPRACOWANIE I ADAPTACJA Jakub Rok
ŹRÓDŁO Cornell Joseph B. (2002), *Sharing nature with Children. The Classic Parents' & Teachers' Nature Awareness Guidebook*. Nevada City: Dawn Publications, str. 60.

07 SIĘGAJĄC DO KORZENI

GROMADZENIE MĄDROŚCI ZBIOROWEJ

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- zapoznają się z pojęciem mądrości zbiorowej,
- uświadomią sobie, co już wiedzą i jakie zebrali doświadczenia,
- wysłuchają zdań innych osób.

STRESZCZENIE

To ćwiczenie jest wariacją burzy mózgów z wykorzystaniem flipchartu. Osoby uczestniczące zbierają odpowiedzi na przygotowane wcześniej pytania, które następnie będą podstawą do dalszej pracy i dyskusji.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

Co najmniej 6 – limit wyznacza wielkość miejsca, w którym ma się odbyć ćwiczenie.

CZAS TRWANIA

od 30 do 45 minut (zależnie od liczby osób uczestniczących)

MATERIAŁY

tablice typu flipchart i markery

PRZYGOTOWANIE

Przygotuj flipcharty z pytaniami. Każde pytanie zapisz na osobnym arkuszu. Pytania powinny wiązać się z tematem warsztatów, tworząc podstawę do dalszej pracy. Na przykład: „Czym jest dla ciebie postwzrost?” lub „Czym jest dla ciebie suwerenność żywnościowa?”.

PRZEBIEG (OD 15 DO 20 MINUT)

Podziel osoby uczestniczące na zespoły. Każdy z nich powinien otrzymać arkusz flipchartu, marker i pytanie. Następnie każdy zespół wybiera spośród siebie kogoś, kto stanie się pniem. Pień zostaje przy arkuszu flipchartu, a pozostałe osoby stają się korzeniami i ich zadaniem będzie przynoszenie pniowi cennego „pożywienia”. Korzenie poruszają się po sali, zadając innym osobom swoje pytania i przynosząc odpowiedzi („pożywienie”) pniowi, który zapisuje je na papierze. Korzenie muszą być w stanie zapamiętać pytanie i otrzymaną na nie odpowiedź, by móc ją zanieść pniowi. Jeśli ktoś zostanie zapytany o to samo kilka razy, to powinien postarać się rozwinąć swoją odpowiedź.

OMÓWIENIE (OD 15 DO 25 MINUT)

Po wypełnieniu flipchartów wszyscy zbierają się wokół swojego, porządkują odpowiedzi i dodają własne, jeśli uważają, że czegoś brakuje. Później każdy zespół ma pięć minut na przedstawienie odpowiedzi, ze szczególnym uwzględnieniem tych niejasnych bądź frapujących. Pozostali mogą je objaśniać.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Pytania należy tak sformułować, by można było otrzymać na nie ciekawe odpowiedzi oraz by skłaniały osoby uczestniczące do zastanowienia się nad nimi. Idealna wielkość zespołów to od trzech do pięciu członków; zależy to od ogólnej liczby osób uczestniczących (np. 3–4 pytania na grupę piętnastoosobową). Jeśli pracujesz z licniejszą grupą, to nastaw się na efekt ulla – wszyscy będą zadawać pytania i udzielać odpowiedzi równocześnie.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

To ćwiczenie jest przydatne do wprowadzenia jakiegoś zagadnienia. Odpowiedzi można wykorzystać w dalszych zajęciach (np. podczas dyskusji na dany temat) lub odnieść się do nich w trakcie pozostałych części warsztatów.

OPRACOWANIE Wojtek Mejer

ŹRÓDŁO Opracowanie na podstawie ćwiczenia przeprowadzonego podczas seminarium pt. „Local Economic Alternatives” w Valeč w Czechach.

08 KAŻDE ZDANIE MILE WIDZIANE

JAK USŁYSZEĆ WSZYSTKIE GŁOSY W GRUPIE

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- zobaczą, że podejście albo-albo nie jest jedynym możliwym i że jest wiele różnych punktów widzenia,
- wyrażą swoje zdanie w bezpiecznej przestrzeni,
- zrozumieją, że jest miejsce na każdy pogląd na jakiś temat.

STRESZCZENIE

Chodzony, nazywany także dialogiem dynamicznym, to jedno z narzędzi głębokiej demokracji, które wspomaga podejmowanie decyzji, rozwiązywanie konfliktów i wzajemne zrozumienie. Dzięki niemu każda osoba może wyrazić swoje zdanie. Można je wykorzystać do poznania poglądów grupy, np. żeby znaleźć sporne kwestie dzielące grupę lub podczas omawiania ćwiczeń.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 8 do 30

CZAS TRWANIA

od 20 do 25 minut

INFORMACJE WSTĘPNE

Teorię głębokiej demokracji opracował dr Arnold Mindell pod koniec lat 80. XX wieku. Istotą głębokiej demokracji jest uznanie, że wszystkie głosy, opinie, perspektywy i uczucia, które pojawiają się w związku z daną kwestią, są ważne i dlatego powinny być usłyszane. Dotyczy to przede wszystkim grup o mniejszych szansach i osób świadomie bądź nieświadomie wykluczanych. Główną metodą stosowania głębokiej demokracji w praktyce jest proces grupowy. W jego trakcie można zgłębić pozornie przeciwstawne poglądy, a także znaleźć wspólne wartości i potrzeby stojące za wyrażonymi opiniami.

PRZEBIEG (OKOŁO 15 MINUT)

1.

Poproś grupę o rozproszenie się po sali. Wyjaśnij, że każda osoba może rozpocząć dyskusję. Wystarczy, że zrobi krok do przodu i wypowie jakiegokolwiek stwierdzenie. Podkreśl, że ma to być stwierdzenie, a nie pytanie.

Ustal temat i cel dyskusji. Mogą to być na przykład:

- ogólny temat waszych zajęć, jeśli chcesz dowiedzieć się, jakie grupa ma z nim skojarzenia, jakie ma doświadczenia, co już wie i co o nim sądzi (np. zamiast pytania: „Co kojarzy ci się z ekologicznymi miastami?” możesz podać stwierdzenie: „Ekologiczne miasta powinny skupiać się najbardziej na kwestii transportu publicznego”);
- poglądy poszczególnych osób na któreś z zagadnień poruszanych podczas zajęć (np. stwierdzeniem do tematu „postwzrost i praca” może być: „Moim zdaniem powinniśmy walczyć o trzydziestogodzinny tydzień pracy, ponieważ przyczyni się to do równości płci”);
- omówienie zajęć (np. „Najbardziej podobało mi się to, że mogliśmy w podgrupach wyrazić swoje zdanie na temat lokalnych form działania”).

Po usłyszeniu pierwszego stwierdzenia osoby uczestniczące odnoszą się do niego dwójako: albo podchodząc bliżej osoby, która je wypowiedziała (okazanie zgody), albo odsuwając się od niej (okazanie niezgody). Fizyczna odległość odzwierciedla stopień, w jakim dana osoba zgadza lub nie zgadza się z wypowiedzianym stwierdzeniem (czyli jeśli ktoś zgadza się całkowicie, to podchodzi bardzo blisko do osoby, która je

wypowiedziała). Poglądy wyraża się tu odległością zamiast słowami.

2.

Po ustosunkowaniu się wszystkich do pierwszej wypowiedzi kolejna osoba może wyrazić swój pogląd, niekoniecznie nawiązujący do poprzedniego. Szuka sobie wolnego miejsca w sali, staje tam i go wypowiada. I znów, pozostałe osoby reagują na usłyszane stwierdzenie albo podchodząc bliżej wypowiadającej je osoby (okazanie zgody), albo odsuwając się od niej (okazanie niezgody).

3.

Proces trwa do chwili, kiedy:

- pewne tematy się powtarzają, pojawiają się żywe dyskusje i/lub polaryzacja poglądów – to są zagadnienia, którymi możesz zająć się w dalszej części zajęć,
- ustał ruch, nie pojawiają się żadne nowe stwierdzenia,
- spadł poziom energii w grupie.

OMÓWIENIE (OD 5 DO 10 MINUT)

Zapytaj osoby uczestniczące o ich spostrzeżenia i je uzupełniaj. Zaznacz, że:

- na każdy pogląd jest miejsce – nawet, jeżeli się z nim nie zgadzamy,
- nawet, jeśli nie zgadzamy się z danym poglądem, to możemy zgadzać się z jakimś związanym z nim argumentem pod pewnymi warunkami,
- poziom zgody i niezgody można stopniować, czyli np. zgadzać się tylko do pewnego stopnia, a nie całkowicie.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Pamiętaj, żeby powiedzieć osobom uczestniczącym, że w tym ćwiczeniu mogą zmieniać swoje zdanie. Mogą zgadzać się z pewnym stwierdzeniem, a za sekundę z innym, które wydaje się całkowicie przeciwne. Jest na to przestrzeń.

Zachęcaj osoby uczestniczące do zajmowania pozycji i ustosunkowywania się do usłyszanych stwierdzeń, żeby nie stały w jednym miejscu.

Jeśli to konieczne, przypominaj im, że mają formułować stwierdzenia, a nie pytania.

Zwracaj uwagę, czy nie pojawiają się niegrzeczne bądź rasistowskie komentarze. Wyraźnie zaznacz, że osoby uczestniczące powinny odnosić się do siebie z szacunkiem, także do innych poglądów i perspektyw. Jeśli jest to konieczne, to powołaj się na kontrakt grupowy, który zaakceptowały na początku zajęć.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Po znalezieniu spornego tematu, czyli tego, który polaryzuje grupę, możesz przeprowadzić debatę na forum, także opartą na założeniach głębokiej demokracji. Jej opis znajdziesz na witrynie Centrum Edukacji Obywatelskiej: <https://trudnytemat.ceo.org.pl/kategorie/warsztaty-core-solve>

OPRACOWANIE Anna Dańkowska
ŹRÓDŁO Ćwiczenie jest częścią metody opracowanej przez Lewis Deep Democracy i opiera się na scenariuszu lekcji pt. „CoResolve” napisanym przez trenerkę głębokiej demokracji Małgorzatę Borowską.

09 OBUDŹ ZMYŚŁY

JAK ŚWIADOMIE ODKRYWAĆ MIEJSCA

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- zapoznają się z nowym miejscem i jego okolicą,
- będą świadomie odbierały otoczenie wszystkimi zmysłami i doświadczą płynących z tego korzyści dla samodzielnego nadawania sensu rzeczom, sytuacjom i zjawiskom,
- rozwiną zdolność uważności, zyskają większe skupienie uwagi i pogłębią świadomy kontakt z otoczeniem.

STRESZCZENIE

Ćwiczenie jest poświęcone poznawaniu nowego miejsca za pomocą zmysłów, przykładowo podczas wycieczki do gospodarstwa ekologicznego jako miejsca przyczyniającego się do transformacji społeczno-ekologicznej. To świetna rozgrzewka przed innymi punktami programu, np. przed oprowadzaniem po danym miejscu lub przed dokładniejszym odkrywaniem miejsca na własną rękę. Osoby uczestniczące, dobrane w pary, budzą wszystkie swoje zmysły, co pozwala im na odkrywanie danego miejsca poprzez uważną obserwację. Pomaga im w tym zestaw pytań.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

Dowolna

CZAS TRWANIA

30 minut

MATERIAŁY

kartki z opisem zadania (jedna na parę), przepaski na oczy w razie potrzeby

INFORMACJE WSTĘPNE

Istotą ćwiczenia jest pozbycie się nawyku pasywnego pochłaniania informacji w nowym miejscu. Zamiast tego można je odkrywać wszystkimi zmysłami, opierając się na własnych wrażeniach. Ćwiczenie jest zgodne z holistycznym podejściem do edukacji. W połączeniu z następnym wydarzeniem (jak np. oprowadzanie, rozmowa z kimś, kto wie o miejscu coś więcej lub samodzielne odkrywanie, np. poprzez nagranie filmu dokumentalnego) można uzyskać pełny obraz poznawanego miejsca (np. ogrodu, gospodarstwa rolnego). Zebrane bodźce zmysłowe można później wykorzystać w ćwiczeniach, kognitywnych lub dyskursywnych.

PRZYGOTOWANIE

Wybierz miejsce do poznania. Może to być jakikolwiek rzeczywisty przykład transformacji społeczno-ekologicznej (np. gospodarstwo ekologiczne, miejski ogród społeczny, targ z żywnością, sąsiedzkie centrum spotkań). Ćwiczenie przyniesie najwięcej korzyści, jeśli uda ci się zorganizować jakieś wydarzenie, które mogłoby nastąpić po poniżej opisanej części wstępnej – może to być oprowadzanie lub rozmowa z kimś, kto opowie coś o wybranym miejscu. Przygotuj kartkę z opisem zadania (zob. poniżej) i skopiuj tyle razy, aby wystarczyło po jednej na parę. Jeśli to konieczne, to możesz dostosować pytania do miejsca, które będzie odkrywane i do ogólnego tematu zajęć.

PRZEBIEG

Znajdź miejsce, w którym osoby uczestniczące swobodnie ustawią się w kręgu. Powiedz im, że zaraz będą odkrywać to miejsce za pomocą wszystkich zmysłów. Chodzi o to, żeby zebrały własne wrażenia, zanim być może później dowiedzą się o tym miejscu czegoś więcej od jakiejś osoby. Poproś uczestników i uczestniczki, żeby zamknęły oczy, nie rozmawiali i wzięli kilka spokojnych oddechów. Poproś, aby się odprężyli i postarali skupić. Daj im na to mniej więcej trzy minuty; po ich upływie mogą otworzyć oczy. Jeśli chcą, mogą się przeciągnąć. Teraz poproś, by dobrali się w pary. Rozdaj parom po jednej kartce z opisem zadania, na której znajdują się poniższe informacje (możesz je dostosować do charakteru miejsca):

WZROK

Co widzisz? Jakie elementy wyróżniasz w tym miejscu? Jakie kolory i kształty widzisz? Co dzieje się wokół ciebie? Które elementy otoczenia są ci już znane, a które są dla ciebie nowe?

SŁUCH

Co słyszysz? Jakie dźwięki rozpoznajesz? Dźwięki wydawane przez zwierzęta? Przez pracujące maszyny? Ludzkie głosy? Ruch uliczny? A może słyszysz coś innego? Z jakiej odległości dochodzą do ciebie te dźwięki?

WĘCH

Jak tu pachnie? Czy umiesz wyczuć różne zapachy? Jakie? Może jakiś jeden przeważa, a pozostałe czuć tylko wtedy, kiedy się zbliżysz do ich źródła?

DOTYK

W tej części możesz założyć jednej osobie oczy, a druga będzie ją prowadziła do różnych miejsc i kierowała jej rękę do różnych rzeczy, aby je odkrywać. Pamiętaj o bezpieczeństwie osoby z zamkniętymi oczami!
Dotykaj palcami różnych powierzchni. Czy są zimne, czy ciepłe? Szorstkie czy gładkie? Mokre czy suche? Sprawdź powierzchnię. Jakie materiały rozróżniasz? Jeśli są tam rośliny, to czy umiesz je rozpoznać (ostrożne, żeby ich nie uszkodzić)?

SMAK

Przy odrobinie szczęścia będziesz mieć okazję spróbować produktów związanych z odkrywaniem miejscem. Jak smakują? Czy są słodkie? A może kwaśne? Czy ten sam produkt smakuje inaczej u ciebie w domu? Czy smakuje ci to, co jesz? Możesz zamknąć oczy, aby wyraźniej poczuć smak.

OMÓWIENIE

Grupa zbiera się na dyskusję podsumowującą ćwiczenie. Rozpocznij od omówienia rzeczywistych zebranych doznań (uczuć, myśli, pytań), a potem osadź je w kontekście poprzez porównanie danego miejsca z innymi (podobieństwa i różnice). Na koniec powiąż to doświadczenie z poruszonymi podczas pozostałych zajęć kwestiami transformacji społeczno-ekologicznej i pomóż osobom uczestniczącym sformułować pomysły na działania (rozwiązania problemów, własne zaangażowanie, przełożenie tego, czego się nauczyli, na życie codzienne).

- Jak czuliście się podczas ćwiczenia?
- Jak czujecie się w tym miejscu teraz w porównaniu z chwilą przybycia tu?
- Jakie pytania dotyczące tego miejsca nasunęły się wam podczas odkrywania go wszystkimi zmysłami?
- Czy byliście już kiedyś w podobnym miejscu?
- Pod jakim względem jest ono podobne do znanych wam miejsc lub inne od nich?
- Jakie różnice zauważacie między tym miejscem a jego konwencjonalną wersją (np. gospodarstwo ekologiczne a konwencjonalne)?
- Czy w tym miejscu robi się coś w inny sposób niż znacie to z innych miejsc tego rodzaju? Co to jest i co może być tego powodem?
- Czy dostrzegacie jakieś problemy związane z tym miejscem? Jeśli tak, to jakie i dlaczego?
- W jakim stopniu to miejsce rozwiązuje problemy społeczne i/lub ekologiczne? Czego potrzeba, aby powstało więcej miejsc podobnych do tego?
- Czy potraficie sobie wyobrazić, że angażujecie się w inicjatywę taką jak ta? Dlaczego tak, dlaczego nie?
- Czy jest tu jakaś rzecz, nawet mała, którą moglibyście zacząć robić, aby zmienić swój sposób życia na bardziej ekologiczny?

WARIANTY

To ćwiczenie jest bardzo ogólne i dlatego uniwersalne. Po niewielkim dopasowaniu można je wykorzystać w różnych celach i podczas wizyt w innych miejscach. Pamiętaj o odpowiednim przystosowaniu kartki z opisem zadania.

W zależności od programu zajęć omówienie ćwiczenia możesz przeprowadzić w dwóch etapach. Najpierw następują rozmowa o doznaniach i porównanie z innymi miejscami. Potem osoby uczestniczące zbierają kolejne wrażenia (np. podczas oprowadzania lub kontynuacji samodzielnego odkrywania), dzięki czemu uzyskają pełny obraz poznawanego miejsca. Wreszcie porusz kwestię ekologicznych rozwiązań i działań, które można podjąć na poziomie jednostki.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Ćwiczenie wybrzmiewa w pełni tylko wtedy, kiedy zebrane wrażenia łączy się lub porównuje z innymi doznaniem. Dlatego nawiązanie w dalszej części programu do elementów z dyskusji końcowej jest niezwykle istotne. Do przeprowadzenia części, w której załóża się oczy, konieczny jest pewien poziom zaufania między osobami uczestniczącymi. Upewnij się, że pary czują się ze sobą swobodnie i zapytaj przed rozpoczęciem tego etapu, czy wszyscy są na niego gotowi (z przepaskami na oczy lub bez nich). U niektórych ludzi chodzenie z załóżanymi oczami może wywołać nudności.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Skupienie uwagi na zmysłach i świadomości tworzy pomost do ćwiczenia „Być, a nie tylko mieć”. Jeśli odkrywającym miejscem było gospodarstwo rolne i chcesz kontynuować ten temat, możesz przeprowadzić ćwiczenie „Jeden dzień z życia gospodarstwa ekologicznego” zawarte w podręczniku „Przepis na lepszy świat” (zob. źródło).

OPRACOWANIE Anna Dańkowska
ŹRÓDŁO Dańkowska Anna, Klarenbach Magdalena (2019), *Przepis na lepszy świat, czyli edukujemy rówieśników o żywności. Materiały edukacyjne dla młodzieży w wieku 14-16 lat*, Krzyżowa: Fundacja „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego. Dostępne pod adresem: https://issuu.com/dankowska.anna/docs/przepis_na_lepszy__wiat

10 JAK DŁUGO ŻYJE TETRAPAK?

O ZŁOŻONYM ŻYCIU OPAKOWAŃ

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- lepiej zrozumieją ogromną skalę stale wzrastającej gospodarki,
- uzmysłwią sobie złożoność długich łańcuchów produkcji i dostaw oraz powiązań między nimi,
- uświadomią sobie skutki nabywania towarów w opakowaniach.

STRESZCZENIE

Ćwiczenie polega na odwzorowaniu cyklu życia opakowania typu tetrapak od chwili wydobywania surowców przez wprowadzenie na rynek po gospodarkę odpadami. Na każdym etapie tego procesu uwzględnia się transport, zużycie zasobów, emisję zanieczyszczeń i powstałe odpady. Dzięki temu zadaniu osoby uczestniczące będą potrafiły wyobrazić sobie skalę i ogromny zakres działań koniecznych do wytworzenia pozornie prostego i wszechobecnego typu opakowań.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH od 4 do 15

CZAS TRWANIA od 45 minut

MATERIAŁY ↓ zdjęcia oraz symbole

WYMAGANIA WSTĘPNE/ WARUNKI

pusta podłoga o rozmiarze co najmniej pięć na pięć metrów

INFORMACJE WSTĘPNE

Inspiracją do opracowania tego ćwiczenia była teoria systemów – interdyscyplinarna nauka o systemach. Systemy mogą być naturalne albo antropogeniczne, są ograniczone w czasie i przestrzeni oraz działają w obrębie swoich środowisk.

PRZYGOTOWANIE

Wydrukuj i wytnij zdjęcia oraz karteczki z symbolami i ułóż je w dwa osobne stosy, by były gotowe do użycia.

PRZEBIEG (25 MINUT)

Utwórz dwie grupy, które będą ze sobą współpracowały. Pierwsza grupa otrzymuje zdjęcia zakładów, druga karteczki z symbolami zużycia zasobów. Zadanie polega na odwzorowaniu cyklu życia jednego opakowania typu tetrapak – od pozyskania surowców (drewna, aluminium i ropy naftowej) przez produkcję, dystrybucję, konsumpcję aż po utylizację. Podczas gdy pierwsza grupa układa cykl we właściwej kolejności, druga grupa wyklada karteczki z symbolami za każdym razem, gdy wykorzystuje się surowce lub emituje zanieczyszczenia (dotyczy to zarówno zakładów, jak i transportu między nimi).

OMÓWIENIE (20 MINUT)

Zastanów się z grupą nad odwzorowanym cyklem życia tetrapaku. To ćwiczenie zazwyczaj wywołuje silne emocje i może prowadzić do rzeczowej dyskusji o wykorzystywaniu surowców, odpadach oraz przyzwyczajeniach konsumentów i konsumentek. Możesz posłużyć się następującymi pytaniami: „Jak się czujecie, patrząc na ten cykl życia tetrapaku? Czego w nim brakuje? Które ze składników tego cyklu są częstszym przedmiotem dyskusji niż pozostałe i dlaczego?”. Jeśli pracujesz z liczną grupą, możesz podzielić ją na podgrupy, w których osoby uczestniczące przedyskutują cykl życia tetrapaku pod różnymi względami (surowce, odpady, produkcja itd.). Na koniec podgrupy prezentują wszystkim swoje wnioski.

WARIANTY

Można rozdać karteczki z symbolami kilku osobom (jedna karteczka na osobę) z prośbą o wykładanie ich za każdym razem, kiedy uznają to za stosowne. Na przykład, jeśli ktoś umieści w cyklu zdjęcie transportu między zakładami, to ktoś inny powinien wyłożyć karteczkę symbolizującą zużycie ropy naftowej.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Dyskusja o zużyciu surowców i jego skutkach powinna toczyć się na każdym etapie cyklu życia opakowania. Uwzględniaj sugestie osób uczestniczących. Zwróć ich uwagę na to, jak krótki jest czas właściwego użytkowania opakowania w stosunku do jego całego cyklu życia. To może być dobrym wstępem do podjęcia krytycznej dyskusji.

Jeśli osoby uczestniczące same tego nie zauważą, to wskaż na brak ludzi na obrazkach, na odległość między miejscem wydobywania surowca a obszarami, na które ma on wpływ, oraz na ogólną dziś niewidoczność przemysłowych procesów (skupiamy się głównie na sferach związanych bezpośrednio z konsumpcją).

To ćwiczenie może czasem wywołać u osób uczestniczących poczucie zniechęcenia, więc warto w dalszej części pracować nad rozwiązaniami, działaniami czy zmianami w cyklu życia produktu, by przekształcić to uczucie w konstruktywną energię.

OPRACOWANIE I AUTORSTWO Wojtek Mejor

11 CO WIDZISZ NA OBRAZKU?

O EFEKCIE ODBICIA

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- rozumieją ograniczony wpływ postępu technicznego na zatrzymanie zmian klimatu,
- przekonają się o tym, jak istotne w transformacji społeczno-ekologicznej są czynniki społeczne,
- lepiej zrozumieją, w jaki sposób struktury polityczne utrudniają podejmowanie działań, których celem jest radzenie sobie z zmianami klimatu.

STRESZCZENIE

Za pomocą komiksów przedstawiających sceny z życia codziennego osoby uczestniczące uczą się rozpoznawać, jak działa efekt odbicia. Najpierw analizują komiksy w zespołach, a następnie dzielą się swoimi wnioskami z całą grupą. Zajmują się następującymi kwestiami: Jaki jest związek między wydajnością (efektywnością) a efektem odbicia? W jaki sposób można złagodzić efekt odbicia?

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH od 10 do 25

CZAS TRWANIA 30 minut

MATERIAŁY

laptop, projektor (w razie potrzeby)

↓ komiksy, tekst wprowadzający

WYMAGANIA WSTĘPNE/ WARUNKI

Osoby uczestniczące powinny rozumieć pojęcie wydajności oraz rolę, jaką odgrywa strategia zwiększania wydajności w debacie o zrównoważonym rozwoju.

INFORMACJE WSTĘPNE

Istnieje koncepcja zakładająca, że da się zmniejszyć zużycie zasobów przez zwiększenie wydajności i tym samym utrzymać wzrost gospodarczy. Opierają się na niej zwolennicy i zwolenniczki wzrostu, którzy twierdzą, że ciągły wzrost gospodarczy jest możliwy także bez zwiększania zużycia zasobów i powodowania szkód środowiskowych. Jednak badania przeprowadzone w poprzednich latach wykazały, że większa wydajność nie prowadzi do spodziewanego mniejszego wykorzystywania zasobów. Jednym z powodów tej sytuacji jest efekt odbicia. Efekt odbicia to wzrost zużycia zasobów wywołany – albo przynajmniej umożliwiony – przez zwiększoną wydajność. Jego następstwem jest roztrwonienie znacznej ilości oszczędności pozyskanych dzięki poprawie wydajności. To z kolei pomniejsza bilans korzyści dla środowiska wynikających ze zwiększenia wydajności.

Cele związane z wydajnością będą trudne do osiągnięcia, jeśli nie nastąpią powszechne przyjęcie idei wystarczalności oraz wiążące się z nim zmiany stylu życia. Szerzej o efekcie odbicia w tekście wprowadzającym.

PRZYGOTOWANIE

Wydrukuj lub skopiuj komiksy.

PRZEBIEG

1. Analiza komiksów (15 minut)

Osoby uczestniczące dobierają się w trzy- lub czteroosobowe grupy. Każda grupa otrzymuje komiks i ma za zadanie go przeanalizować, posługując się następującymi pytaniami:

- Co widzicie na obrazku?
- W jaki sposób postaci usprawiedliwiają swoje zachowanie?
- Jak ich zachowanie wpływa na środowisko naturalne?

2.

Definicja (15 minut)

Podgrupy pokazują pozostałym swoje komiksy. W tym celu można je albo wyświetlić za pomocą projektora, albo sobie podawać. Następnie cała grupa rozmawia o tym, czym jest efekt odbicia i jak on działa. Osoby uczestniczące wspólnie formułują definicję efektu odbicia i zapisują ją na tablicy. Może ona brzmieć tak: „Efekt odbicia to paradoksalne zjawisko zachodzące wtedy, kiedy mimo poprawy wydajności powstaje większa szkoda dla środowiska. Zaoszczędzone zasoby są roztrwane wskutek wzrostu konsumpcji lub zmian w przyzwyczajeniach konsumentów i konsumentek”.

WARIANTY

Jeśli masz mniej niż 30 minut, to komiksy można przeanalizować wspólnie. Wyświetlaj je wówczas pojedynczo, używając projektora. Osoby uczestniczące dobierają się w pary z osobami siedzącymi obok nich i odpowiadają na pytania podane w punkcie 1 (analiza komiksów). Na koniec zbierz najważniejsze wnioski z ich rozmów i sformułuj wspólnie z grupą definicję efektu odbicia.

OMÓWIENIE

Możesz posłużyć się poniższymi pytaniami:

- Czy znacie przykłady efektu odbicia ze swojego życia?
- Jaką rolę odgrywa efekt odbicia w społeczeństwie?
- Jak sądzicie, co można robić, by zapobiegać temu zjawisku?

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Zapoznaj się wcześniej ze zjawiskiem efektu odbicia. Na początek możesz przeczytać tekst wprowadzający (zob. materiały). Dodatkowe informacje można znaleźć między innymi tu (w języku angielskim): https://www.boell.de/sites/default/files/WEB_121022_The_Rebound_Effect_Green_Growth_Unraveled_TSantarius_V101.pdf

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Podczas kolejnych zajęć można poszukać odpowiedzi na pytanie: „Ile musimy konsumować, żeby prowadzić dobre życie?”. Nadają się do tego następujące ćwiczenia: „Trzy strategie ku zrównoważonemu rozwojowi”, „Być, a nie tylko mieć” oraz „Zbudujmy nowy świat, pomysły już mamy”.

OPRACOWANIE Christoph Sanders
ŹRÓDŁO Witryna internetowa „Endlich Wachstum” utworzona przez organizację Fairbindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie: www.endlich-wachstum.de/kapitel/die-oekologische-dimension/methode/rebound-comics/

12 CO NAPĘDZA WZROST GOSPODARCZY

ANALIZA NA PRZYKŁADZIE PRZEMYSŁU
MLECZARSKIEGO

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- lepiej zrozumieją, czym jest wzrost gospodarczy,
- uzmysłwią sobie, jak działa wzrost gospodarczy i jak wiąże się on z życiem społeczno-gospodarczym,
- zrozumieją, że gospodarka ma znaczenie dla wszystkich,
- zrozumieją zależność między wzrostem gospodarczym a globalną niesprawiedliwością,
- dostrzegą, że można mieć inne przyzwyczajenia niż tylko te, do których zmusza nas szybkie tempo wzrostu gospodarczego.

STRESZCZENIE

Na przykładzie krótkich fikcyjnych historii osoby uczestniczące uczą się o czynnikach napędzających wzrost w kapitalistycznej gospodarce rynkowej. Pracując w zespołach, analizują, które osoby w systemie żywnościowym (tu: konsument, polityczka i przedsiębiorcy w przemyśle mleczarskim) mają do czynienia z którymi czynnikami.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 6 do 15

CZAS TRWANIA

60 minut

MATERIAŁY

markery, karteczki, kartki A4
↓ opisy trzech fikcyjnych postaci

WYMAGANIA WSTĘPNE/ WARUNKI

Osoby uczestniczące powinny już wiedzieć, co to jest produkt krajowy brutto (PKB), wzrost gospodarczy itp. lub dowiedzieć się tego w trakcie ćwiczenia. Potrzebne jest miejsce na stoły do pracy dla trzech grup.

PRZYGOTOWANIE

Na każdym stole powinny się znaleźć: opis jednej z postaci (zob. materiały), kartki A4, karteczki i markery. Na boku tablicy powieś następujące słowa i wyrażenia (czyli czynniki napędzające wzrost): strach przed bezrobociem, konkurencja, popyt na nowe towary, wzrost produktywności, nastawienie na zysk, stabilność systemów społecznych, konkurencyjność międzynarodowa, dostępność „tanich” surowców i siły roboczej, kultura wzrostu, polityka wzrostu, reklama, oprocentowanie.

PRZEBIEG

1. Osoby uczestniczące dobierają się w trzy zespoły i siadają przy stołach. Każdy zespół będzie zajmował się inną postacią.
2. Najpierw zespoły czytają opis postaci. Potem dyskutują o jej związku ze wzrostem i wykonują zadanie zamieszczone pod spodem.
3. Pierwszy zespół prezentuje swoją postać. Wiesza na tablicy karteczkę z imieniem i nazwiskiem swojego bohatera(-rki) i wyjaśnia jej/jego rolę w systemie żywnościowym (konsument, przedsiębiorcy, polityczka). Potem wyjaśnia, dlaczego i w jaki sposób ta postać przyczynia się do wzrostu gospodarczego. Następnie wybiera z wiszących na tablicy czynników te, które jej dotyczą. To samo robią zespoły drugi i trzeci. Przypinają karteczki z imieniem i nazwiskiem swoich postaci tak, by utworzyły trójkąt. Jeśli któreś z czynników można przypisać kilku osobom, to można je powiesić albo między dwoma postaciami, albo pośrodku trójkąta. Po każdej prezentacji słuchacze i słuchaczki mogą zadawać pytania osobom przedstawiającym poszczególne postaci.
4. Grupa omawia niewykorzystane karteczki z czynnikami i dodaje je do pozostałych, jeśli uzna to za słuszne.
5. Teraz powiąż symbolizowaną przez diagram gospodarkę krajową z gospodarką międzynarodową. Odnieś się zwłaszcza do czynników „konkurencyjność międzynarodowa” i „konkurencja”, aby ukazać ich wpływ na stosunki między państwami. Z kolei wskazując czynnik „dostępność «tanich» surowców i siły roboczej”, zwróć uwagę na oparte na wyzysku stosunki między globalną Północą a globalnym Południem i na wykorzystywanie przyrody (np. do wytwarzania paszy), które są kluczowe dla globalnego wzrostu.

OMÓWIENIE

Możesz postużyć się poniższymi pytaniami:

- Skąd się biorą wymienione czynniki napędzające wzrost gospodarczy? Czy istnieją one od zawsze?
- Na ile da się odeprzeć naszą wewnętrzną chęć wzrostu?
- Które z czynników napędzających wzrost są najistotniejsze?
- Czy wasze postaci mogły postąpić inaczej? Jeśli tak, to jak? W jakich warunkach byłoby to łatwiejsze?
- Jaki wpływ na produkcję żywności mają czynniki napędzające wzrost?
- Czy społeczeństwo odniosłoby korzyści ze zmiany lub pozbycia się tych czynników? Jeśli tak, to jak sądzicie, na jakim polu możemy działać?
- Jakie interesy i wpływowe pozycje na poziomach społecznym i międzynarodowym stoją na przeszkodzie w zmienianiu tych czynników? Co sprawia, że mają one dużo wpływu (zwłaszcza na globalnej Północy)? Jakie dostrzegacie możliwości ograniczenia takiej koncentracji władzy?

WARIANTY

W przypadku dużej liczby osób uczestniczących każdą postacią mogą zajmować się dwa zespoły, które będą się uzupełniać podczas prezentacji. Jeśli pracujesz z osobami o dużej wiedzy w tym zakresie, to nie musisz wcześniej podawać czynników napędzających wzrost, tylko możesz poprosić uczestników i uczestniczki o wyłowienie ich z tekstów. Wtedy pytania z fazy omawiania możesz dołożyć do pracy w zespołach.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Podczas objaśniania ćwiczenia odnieś się do koncepcji gospodarki zamkniętej – na początku ćwiczenia przyjmujemy, że mówimy o gospodarce krajowej, niepowiązanej z rynkiem światowym. Pod koniec jednak osadź ją na płaszczyźnie międzynarodowej.

Przygotuj się dobrze do ćwiczenia. Na wstęp polecamy pozycję: Tim Jackson (2015), *Dobrobyt bez wzrostu. Ekonomia dla planety o ograniczonych możliwościach*, tłum. Marcin Polakowski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Poza tym warto dowiedzieć się, jak wygląda bieżąca sytuacja w przemyśle mleczarskim. Przybliży ci ją na przykład „Atlas rolny” wydany przez Fundację im. Heinricha Bölla i Instytut na rzecz Ekorozwoju: <https://pl.boell.org/pl/2019/06/07/atlas-rolny-dokad-zmierz-europejska-polityka-rolna>

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Jeśli chcesz zgłębić zagadnienie podziału władzy, to przejdź do ćwiczenia „Kto dokonuje zmian?”.

OPRACOWANIE Christoph Sanders
ŹRÓDŁO Witryna internetowa „Endlich Wachstum” utworzona przez organizację Fairbindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie: <https://www.endlich-wachstum.de/kapitel/grundlagen/methode/die-kleine-welt-des-wirtschaftswachstums/>

13 SKALA NIKCZEMNOŚCI

ROZPATRYWANIE POZORNIE PROSTYCH
KWESTII GLOBALNYCH

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- zastanowią się nad problemami globalnymi,
- przedyskutują kwestie globalne w szerokim kontekście,
- usłyszą i uszanują inne poglądy na globalne problemy.

STRESZCZENIE

Ćwiczenie jest poświęcone ukazywaniu różnych zapatrywań na kwestie globalne. Osoby uczestniczące dyskutują w zespołach nad podanymi czynami, które mają ułożyć w kolejności od najbardziej do najmniej nikczemnego. Celem nie jest ani ich osądzanie, ani znalezienie poprawnego rozwiązania, lecz dyskusowanie i poznanie poglądów innych osób.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 4 do 30

CZAS TRWANIA

od 45 do 60 minut

MATERIAŁY

po jednym wydrukowanym zestawie czynów na zespół

WYMAGANIA WSTĘPNE/ WARUNKI

To ćwiczenie przyniesie największe korzyści grupie, która zna już trochę liczb i faktów dotyczących problemów globalnych oraz ma podstawową wiedzę z zakresu praw człowieka.

Potrzebne jest miejsce na stole lub na podłodze, w którym każdy zespół będzie mógł położyć swoje kartki.

INFORMACJE WSTĘPNE

Inspiracją do stworzenia tego ćwiczenia była gra „Naughty-ometer” Jasona Buckleya, osadzona w kontekście szkolnym. Przygotowuje ono do prowadzenia z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi dociekań filozoficznych, które nadają się do omawiania różnych złożonych zagadnień. Ich istotą są dyskusje ukazujące wielorakie perspektywy, które nie muszą się kończyć zgodnym stanowiskiem. Jeśli chcesz dowiedzieć się więcej o dociekaniach filozoficznych, to zajrzyj na witrynę www.sapere.org.uk/about-us.aspx.

PRZYGOTOWANIE

Przyszykuj zestaw kartek (25 na 25 cm) dla każdego z zespołów składających się z trzech do sześciu osób. Na każdej kartce napisz jeden czyn. Poniżej znajdziesz sugerowany zestaw czynów, który można dostosować do tematu zajęć:

- zabicie kogoś,
- zabicie krwawego dyktatora,
- niepłacenie podatków w swoim kraju,
- niepłacenie podatków w krajach globalnego Południa,
- niereagowanie na przemoc i dyskryminację,
- dyskryminowanie ludzi, którzy dyskryminują innych,
- przedstawianie ludzi mieszkających na globalnym Południu w roli ofiary w celu zbierania pieniędzy na cele dobroczynne,
- lekceważenie osób mieszkających na globalnym Południu,
- niegłosowanie w wyborach w swoim kraju,
- niegłosowanie w wyborach do organów Unii Europejskiej.

WPROWADZENIE (5 MINUT)

Przedstaw tytuł ćwiczenia: „Skala nikczemności”. Objasnij zadanie. Każdy zespół dostanie zestaw kartek z czynami do przedyskutowania. Następnie należy uporządkować je od czynu najbardziej do najmniej nikczemnego. Kartki powinny być ułożone w jednej linii, tak żeby w żadnym miejscu nie znajdowały się dwa czyny.

Podkreśl, że choć w zadaniu chodzi o hierarchiczne uporządkowanie, to wszystkie podane czyny są nieakceptowalne i że nie ma tu właściwych ani niewłaściwych odpowiedzi. Wartość ćwiczenia stanowią dyskusje w zespołach i argumenty uzasadniające wybory osób uczestniczących.

Po wyjaśnieniu zadania podziel grupę na zespoły, które muszą się składać z co najmniej trzech osób.

PRACA ZESPOŁOWA (OD 20 DO 25 MINUT)

Każdy zespół otrzymuje ten sam zestaw kartek oraz czas na przedyskutowanie podanych na nich czynów i ułożenie ich w jednym ciągu. W zależności od charakteru grupy zajmie jej to od 15 do 20 minut. Obserwuj uważnie zespoły i daj im więcej czasu, jeśli zajdzie taka potrzeba. W razie konieczności rozmawiaj z zespołami, zadawaj im dodatkowe pytania, zagłębiając się w daną kwestię, i dopytuj o ich interpretacje.

OMÓWIENIE (OD 10 DO 15 MINUT)

Poproś każdy z zespołów o przedstawienie swojej skali i powiedzenie kilku słów o tym, który czyn jest na jej początku, a który na końcu. Jeśli pojawiały się różnice zdań, to poproś, by opowiedziały o nich i o tym, jak doszły do ostatecznego porozumienia.

Powiedz grupie, że w ćwiczeniu chodziło o to, żeby rozpatrywać czyny ujęte krótko i ogólnie. Dzięki temu osoby uczestniczące mogły dodawać swój punkt widzenia, sposób pojmowania i przykłady do każdego z nich. Nie ma ani poprawnej, ani niepoprawnej skali i dlatego nie otrzymają od ciebie odpowiedzi. Przypomnij im, że wszystkie z podanych czynów są niewłaściwe. Dlatego nie chodziło o to, by aprobować którekolwiek z nich, lecz o ukazanie różnych perspektyw i różnic w niektórych parach czynów, które uwidoczniają więcej odcieni szarości, oraz o osadzenie ogólnych czynów w kontekście.

WARIANTY

Podany zestaw czynów można łatwo dostosować do swoich celów edukacyjnych, dlatego ćwiczenie jest bardzo uniwersalne. Jednak tworząc zestaw pamiętaj, że jedna lub dwie pary nieznacznie różniących się od siebie czynów dotyczących tego samego tematu często wywołują niezwykle wzbogacające dyskusje.

Gdy zauważysz silne różnice zdań w którymś z zespołów, to podziel go na dwie części, żeby utworzył dwie osobne skale. Do tego będzie ci potrzebny dodatkowy zestaw z czynami. Podczas omawiania skal poproś zespoły, w których wystąpiła taka niezgodność zdań, aby opowiedziały o tej sytuacji.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Warto zaznaczyć, że sposób omawiania zagadnień w tym ćwiczeniu jest bardzo odmienny od tego, do którego jesteśmy przyzwyczajeni; znanego nam zwłaszcza ze szkoły, w której czekamy na natychmiastowe odpowiedzi „tak” lub „nie” i oczekujemy nagrody za poprawną odpowiedź. Taka odmiana procesu nauki może wytrącić osoby uczestniczące z ich strefy komfortu i powodować lekkie zakłócenia. Jest to bardzo ciekawe zjawisko, zwłaszcza w zróżnicowanych grupach.

Przygotuj się bardziej na zadawanie osobom uczestniczącym pytań niż udzielanie im odpowiedzi. Wymyśl dodatkowe pytania, które pokażą im inne sposoby myślenia lub ujęcia problemów, na przykład:

- Czy to oznacza, że wasz kraj jest ważniejszy od Unii Europejskiej? Dlaczego?
- Czy można mścić się za dyskryminację dyskryminacją?
- Czy ma znaczenie, kto został zabity?

Nie wyrażaj swojego zdania, staraj się nie prowadzić grupy twoim tropem myślenia. Przygotuj się na to, że niektóre z opinii dotyczące kwestii globalnych mogą cię zaskoczyć. Mogą pojawić się zarówno chwile milczenia, jak i żywe dyskusje. Interweniuj tylko wtedy, kiedy zasady współpracy (kontrakt grupowy), uzgodnione na początku zajęć, nie są przestrzegane lub kiedy bezpieczna przestrzeń grupy jest zagrożona.

OPRACOWANIE Marta Gontarska
ŹRÓDŁO Buckley Jason, Naughtyometer, Philosophyman Newsletter, 2009, UK

14 A DLACZEGO...?

DOCIEKANIE PIERWOTNYCH PRZYCZYN PROBLEMÓW

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- będą umiały znajdować ukryte przyczyny społecznych problemów,
- zrozumieją powiązania między różnymi przyczynami i skutkami,
- pojmą złożoność społecznych zjawisk.

STRESZCZENIE

Ćwiczenie zachęca do dociekania pierwotnych przyczyn danego zjawiska. Zaczynając od pytania „Dlaczego?”, zespoły składające się z trzech do pięciu osób zapisują na karteczkach powody danego zjawiska i zadają kolejne pytania „Dlaczego?”, wnikając coraz głębiej w jego dalsze przyczyny.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 3 do 20

CZAS TRWANIA

od 30 do 40 minut

MATERIAŁY

blok do flipchartu, samoprzylepne karteczki w różnych kolorach, markery i długopisy

PRZYGOTOWANIE

Wyjaśnij grupie, że zadanie polega na odnalezieniu pierwotnych przyczyn danego zjawiska i zobrazowaniu ich za pomocą schematu blokowego.

Poproś osoby uczestniczące o dobranie się w zespoły składające się z trzech do pięciu osób. Każdy zespół otrzymuje jedno pytanie rozpoczynające się od słowa „dlaczego”. Przykłady: „Dlaczego wiele rządów nadal udziela subwencji przemysłowi węglowemu?”, „Dlaczego w twoim mieście brakuje bezpiecznych ścieżek rowerowych?”.

PRZEBIEG

Poproś zespoły o przyklejenie pytania z lewej strony arkusza flipchartu. Będzie ono punktem wyjścia ich dyskusji. Rozpoczynają od znalezienia dwóch do maksymalnie trzech bezpośrednich powodów przydzielonego im zjawiska. Zapisują je na karteczkach i przyklejają w sąsiedniej kolumnie, która jest połączona strzałkami z głównym zjawiskiem. Następnie powinni zastanowić się, jakie mogą być przyczyny pierwszego zestawu powodów – tak jak trzyletnie dziecko, które nigdy nie jest w pełni zadowolone z odpowiedzi i zadaje kolejne pytanie: „Dlaczego?”.

Każda przyczyna może być powodowana przez wiele czynników. Jeżeli tak jest, zespoły powinny wybrać od dwóch do trzech najważniejszych.

Osoby uczestniczące zadają pytanie „Dlaczego?” tak długo, jak tylko się da, za każdym razem dodając nową kolumnę z prawej strony poprzedniej. Rezultatem będzie schemat blokowy. Jeśli to konieczne, można dodatkowymi strzałkami czy liniami uwidocznic powiązania, napięcia lub pętlę przyczynowo-skutkową.

OMÓWIENIE

Najpierw wszyscy przechadzają się po sali i przyglądają arkuszom innych zespołów, które można pokrótce objaśnić. Następnie cała grupa zbiera się na omówienie ćwiczenia. W centrum uwagi nie są już schematy poszczególnych zespołów, lecz proces ich sporządzania i szersza perspektywa. Dyskusję możesz pokierować, posługując się poniższymi pytaniami:

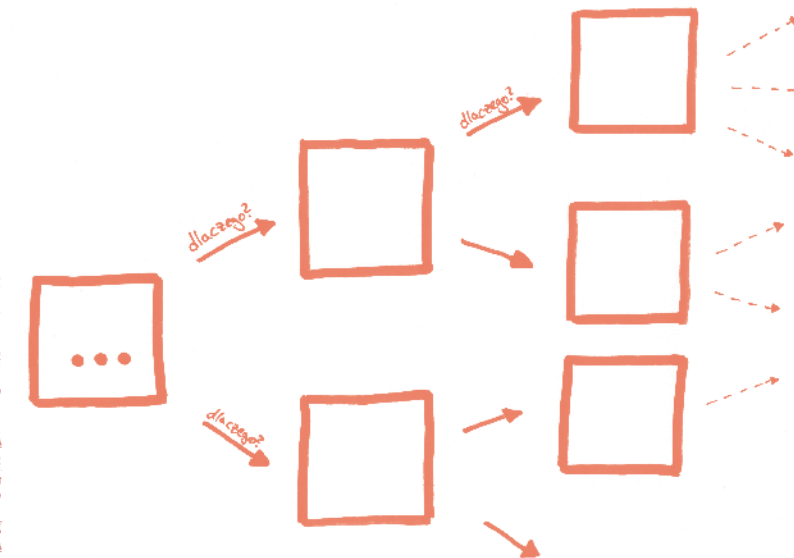
- Jakim przeżyciem było dla was to ćwiczenie?
- Czy mieliście w swoich zespołach trudności z uzgodnieniem przyczyn danego zjawiska? Jeśli tak, kiedy i w jaki sposób doszliście do porozumienia?
- Czy jest to sposób rozumowania, do którego jesteście przyzwyczajeni? Dlaczego tak i skąd go znacie/ dlaczego nie?
- Jeśli chodzi o zmianę stanu rzeczy, to jakie myśli się wam nasuwają, gdy patrzycie na karteczki wiszące z prawej strony? Czego potrzeba, by usunąć pierwotne przyczyny zjawisk, którymi się zajmowaliście? Co utrudnia postęp w tych sprawach?

WARIANTY

Można pozwolić każdemu zespołowi wybrać początkowe pytanie, którym chciałby się zajmować, na przykład sugerując różne pytania wynikające z wcześniejszych dyskusji grupowych. Zaleca się jednak ograniczenie możliwości wyboru do maksymalnie dwóch pytań, żeby wybieranie zjawiska nie zdominowało dociekania jego przyczyn. Jeśli sformułowanie zdania rozpoczynającego się od słowa „dlaczego” jest trudne, to dla ułatwienia możesz też przytoczyć jakiś fakt.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Podkreśl, że to ćwiczenie nie jest burzą mózgów. Jego celem nie jest znalezienie jak największej liczby przyczyn, lecz wnikanie w złożone związki przyczynowo-skutkowe i powiązania na wielu poziomach. Uważnie wybierz początkowe pytania – jeśli będą ujęte zbyt wąsko, to nie będzie się dało w nie zagłębić; jeśli będą ujęte zbyt szeroko, to wywołają wrażenie nieskończonej liczby związanych z nimi spraw, a przekaz ćwiczenia się zagubi. Podczas omówienia koniecznie podkreśl złożoność zjawisk. Nie ma prostych, łatwych związków przyczynowo-skutkowych, zatem w ćwiczeniu chodzi nie tyle o odkrycie prawdy, co o zrozumienie złożoności zjawisk.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Po tak analitycznym ćwiczeniu można przejść do takiego, którego celem jest szukanie rozwiązań, jak „Kto dokonuje zmian?” czy „Zbudujmy nowy świat, pomysły już mamy”.

OPRACOWANIE Elisabeth Kremer
ŹRÓDŁO Oxfam (2015), *Global Citizenship in the Classroom. A guide for Teachers*, str. 12. Dostępne pod adresem: www.oxfam.org.uk/education/resources/global-citizenship-in-the-classroom-a-guide-for-teachers

15 TRZY STRATEGIE KU ZRÓWNOWAŻONEMU ROZWOJOWI

ROZPOZNAWANIE PRZYKŁADÓW EFEKTYWNOŚCI, SPÓJNOŚCI I WYSTARCZALNOŚCI

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- zrozumieją, na czym polegają strategie efektywności (wydajności), spójności i wystarczalności,
- uświadomią sobie różnorodność ścieżek prowadzących do zrównoważonego rozwoju i powiązań między nimi,
- poddadzą krytycznej ocenie, czy dominujące strategie efektywności i spójności rzeczywiście prowadzą do zrównoważonej gospodarki,
- zostaną wyczulone na wykrywanie tych strategii w codziennym życiu.

STRESZCZENIE

Ćwiczenie polega na przyjrzeniu się krytycznym okiem trzem strategiom mającym prowadzić do zrównoważonego rozwoju – efektywności, spójności i wystarczalności. Osoby uczestniczące dzielą się na trzy zespoły i analizują każdą z tych ścieżek za pomocą przykładów. Najpierw mają zdecydować, które z podanych przykładów dotyczą przypisanej im strategii. Następnie wymyślają nowe przykłady. Osoba prowadząca zbiera je, miesza i rozdaje zespołom, które mają je przyporządkować do odpowiedniej strategii.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 12 do 20

CZAS TRWANIA

od 40 do 50 minut

MATERIAŁY

↓ karteczki z przykładami i puste karteczki na nowe przykłady, ilustracja do każdej ze strategii, zestawienie strategii i przykładów

WYMAGANIA WSTĘPNE/ WARUNKI

Osoby uczestniczące powinny mieć już podstawową wiedzę o zmianach klimatu i niedostatku zasobów naturalnych.

PRZYGOTOWANIE

Zapoznaj się z trzema strategiami prowadzącymi ku zrównoważonemu rozwojowi, na przykład czytając teksty wprowadzające dostępne w językach angielskim i niemieckim na witrynie www.endlich-wachstum.de (szukaj ćwiczenia pod nazwą „Three strategies towards sustainability”/„Drei Strategien zur Nachhaltigkeit”). Pobierz i wytnij przykłady; każdy zespół ma otrzymać jeden taki zestaw, przygotuj zatem trzy. Wytnij także puste karteczki na nowe przykłady. Pobierz zestawienie strategii i przykładów.

PRZEBIEG (OD 30 DO 35 MINUT)

1. Na początek wyjaśnij grupie, na czym polegają strategie efektywności, spójności i wystarczalności. Posłuż się przy tym ilustracjami, które znajdziesz w materiałach do pobrania. Poświęć chwilę na wyjaśnienie niezrozumiałych spraw.
2. Podziel grupę na trzy zespoły. Każdy z nich będzie zajmował się jedną z trzech strategii: efektywności, spójności lub wystarczalności. Rozdaj im koperty zawierające po jednym zestawie przykładów.
3. Każdy zespół przygląda się przykładom, rozważa je i decyduje, które z nich pasują do przypisanej im strategii. Mają na to 15 minut.

4. Poproś zespoły o podanie przynajmniej pięciu nowych przykładów realizowania przypisanej im strategii i zapisanie ich na karteczkach.

5. Zbierz karteczki z nowymi przykładami, przemieszaj je i rozdaj losowo zespołom. Ich zadaniem jest teraz przyporządkowanie przykładów do strategii.

6. Każdy zespół prezentuje przypisaną mu strategię, jej wybrane przykłady oraz swoje przyporządkowanie dodatkowych przykładów. Pozostałe zespoły mogą zadawać pytania. Można też włączyć wszystkich w dyskusję, czy przykłady zostały odpowiednio dopasowane.

OMÓWIENIE

Jeśli uznasz to za stosowne, możesz przekazać grupie dodatkową wiedzę na temat poruszanych strategii. Podczas omawiania ćwiczenia możesz posłużyć się następującymi pytaniami:

- Czy znaliście już którąś ze strategii?
- Z którą z nich spotykacie się najczęściej?
- Jakie są słabe strony każdej ze strategii?
- Które strategie was najbardziej przekonują? Które strategie są dobrym pomysłem?
- Jak można stosować te strategie?
- Dzięki którym strategiom możecie działać na rzecz zrównoważonego rozwoju w życiu codziennym? Jakie działania możecie podjąć?

WARIANTY

Jeśli jesteś dobrze zorientowany(-na) w temacie, a grupa posiada szeroką wiedzę w zakresie ćwiczenia, to możesz dodać kolejne strategie, jak na przykład odporność (rezyliencja), pomocniczość, regionalność, decentralizacja.

ŹRÓDŁO Witryna internetowa „Endlich Wachstum” utworzona przez organizację Fairbindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie: <https://www.endlich-wachstum.de/kapitel/materials-in-english/methode/three-strategies-towards-sustainability/>

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Uważnie obserwuj zespoły podczas dopasowywania przykładów do strategii. Jeśli zauważysz, że powstało wiele niejasności i zespoły sobie nie radzą, to je objaśnij przed przejściem do kolejnego etapu. Aby znaleźć właściwe nowe przykłady, osoby uczestniczące najpierw muszą dobrze zrozumieć poszczególne strategie. Wskazówka pomocna przy rozróżnianiu strategii: efektywność i spójność dotyczą produkcji, a wystarczalność wiąże się z przyzwyczajeniami konsumenckimi (kulturą).

Podczas omawiania ćwiczenia zaznacz, że błędy nie są niczym złym i należy je traktować jako część procesu uczenia się. Prezentacja nie jest po to, by ocenić poprawność przyporządkowania, lecz po to, żeby pomóc zrozumieć istotę każdej ze strategii. Jeśli wymyślone przez zespoły nowe przykłady nie pasują do żadnej ze strategii, postaraj się tak je wspólnie z grupą przekształcić, aby pasowały.

Żeby pobudzić w osobach uczestniczących siłę wyobraźni, możesz wskazać obszar, w którym mogą szukać przykładów (życie zawodowe, środki transportu podczas podróży, sport, sposób odżywiania się itd.) i/lub pozwolić im dodawać utopijne przykłady.

Pamiętaj, żeby nie oznaczać strategii efektywności i spójności jako niewłaściwych, tylko jako niewystarczających.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Ze względu na poruszenie w ćwiczeniu wielu zagadnień, jest kilka kierunków do wyboru. W ćwiczeniu „Każdy ma prawo posiadać samochód!” umacnia się świadomość, jak ważna jest wystarczalność, z kolei w „Co widzisz na obrazku?” analizuje się słabe strony strategii efektywności. Ogólnie rzecz biorąc, to ćwiczenie dobrze przygotowuje do dalszego zgłębiania tematu postwzrostu.

OPRACOWANIE Elisabeth Kremer

16 NA TARGU

GRA DOTYCZĄCA STOSUNKÓW MIĘDZY
SPRZEDAJĄCYMI A KUPUJĄCYMI ŻYWNOSĆ

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- dowiedzą się, jak wygląda produkcja żywności i sprzedaż bezpośrednia,
- poszerzą swój punkt widzenia jako indywidualnego konsumenta(-tki) o perspektywy innych osób,
- nauczą się współodczuwania z producentami żywności i zrozumienia dla ich warunków pracy.

STRESZCZENIE

Podczas ćwiczenia osoby uczestniczące wcielają się w role rolniczek, rolników, klientek oraz klientów spotykających się na targu w celu odpowiednio sprzedaży i zakupu produktów spożywczych. Każda scenka to odmienne osobowości, potrzeby i okoliczności. Dzięki temu osoby uczestniczące będą mogły zastanowić się nad warunkami kształtującymi stosunki między producentami i producentkami żywności a konsumentkami i konsumentami.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 4 do 14 (najlepiej liczba parzysta)

CZAS TRWANIA

od 30 do 60 minut

MATERIAŁY

stół, owoce i warzywa dostępne w danym sezonie,
↓ opisy ról

INFORMACJE WSTĘPNE

Ćwiczenie opiera się na bezpośrednich doświadczeniach pewnej kooperatywy spożywczej i sprzedających na targu, a role są częściowo wzorowane na rzeczywistych zachowaniach ludzi. Pierwotnie zostało ono stworzone w organizacji Nyeleni Polska w celu promowania suwerenności żywnościowej podczas szkolenia dla młodych rolników i rolniczek w zakresie sprzedaży bezpośredniej.

PRZYGOTOWANIE

Wydrukuj i wytnij opisy ról załączone do ćwiczenia. Na stole ułóż warzywa i owoce tak, aby przypominały stoisko na targu.

PRZEBIEG

Rozdaj osobom uczestniczącym role. Zwróć uwagę na to, aby klientów, klientek, rolniczek i rolników było po równo, gdyż będą grać w parach.

Daj im czas na przeczytanie ról i przygotowanie się do ich odegrania. Dopóki symulacja się nie skończy, dopóty nie wolno im nikomu zdradzać, kogo grają. Gdy pary są gotowe, odgrywają po kolei scenki. W zależności od liczebności grupy każda z nich potrwa od 5 do 7 minut.

Zanim przejdziesz do omawiania całego ćwiczenia, poproś każdą parę o nakreślenie treści swojej scenki.

OMÓWIENIE

Zapytaj osoby uczestniczące, jak się czuły podczas odgrywania scenek:

- Co przyszło wam łatwo, a co z trudnością?
- Czy zmieniło się wasze spojrzenie na rolniczki i rolników lub nastawienie do nich?
- Czego się nauczyliście?

Ćwiczenie jest dobrym punktem wyjścia do dyskusji o wielu kwestiach, na przykład:

- warunki pracy wytwórców i wytwórczyń żywności,
- wpływ klimatu, pogody i gospodarki na plony i sprzedaż produktów,
- jak miejscy konsumenci i konsumentki odbierają ludzi wytwarzających dla nich żywność,
- co kształtuje stosunki między ludnością miejską a wiejską.

WARIANTY

Kilka scenek to rozmowy telefoniczne. Jeśli zdecydujesz się je wykorzystać, to możesz usadzić grające je osoby na krzesłach plecami do siebie, by udawały w ten sposób rozmowę przez telefon.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Im więcej różnych warzyw i owoców na stole, tym łatwiej osobom uczestniczącym zacząć rozmowy.

Jeśli liczba osób w grupie jest nieparzysta, to dwóch klientów(-tek) może rozmawiać z jednym rolnikiem(-czką).

Zwróć uwagę na uczucia pojawiające się podczas odgrywania ról. Mimo że scenka jest sytuacją udawaną, to emocje odczuwane przez niedoświadczonych aktorów i aktorki mogą być silne. W razie potrzeby poproś osoby uczestniczące o „otrzepanie się” ze swoich ról, żeby po zakończeniu gry symulacyjnej nie odnosili się do siebie nawzajem jakby nadal grali.

OPRACOWANIE Wojtek Mejr

AUTORSTWO Wojtek Mejr i Joanna Bojczewska z Nyéléni Polska

17 CZTERY SFERY ŻYCIA

WPROWADZENIE DO FEMINISTYCZNEJ
KRYTYKI EKONOMII

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- krytycznie spojrzeć na zagadnienie podziału czasu i czynności z uwzględnieniem kwestii płci i klas społecznych w społeczeństwie skupiającym się na pracy zarobkowej,
- nabędą podstawową wiedzę o feministycznej krytyce ekonomii, która może posłużyć za podstawę do wysuwania politycznych postulatów.

STRESZCZENIE

Najpierw osoby uczestniczące zastanawiają się samodzielnie, jak wyglądałby ich idealny rozkład dnia i tworzą utopijną wizję, ile czasu chcieliby poświęcać na jakie czynności. Później przypisują te czynności do sfer życia określonych przez filozofkę Friggę Haug w teorii nazwanej perspektywą 4 w 1. Po zwięzłym omówieniu zawartego w niej postulatu wyważonego podziału pracy zarobkowej i innych czynności (na przykład pracy opiekuńczej) z feministycznego punktu widzenia, osoby uczestniczące w grupach rozpatrują możliwe realne skutki takiego podziału.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 5 do 25

CZAS TRWANIA

od 60 do 90 minut

MATERIAŁY

duży arkusz papieru, małe kartki, długopisy
↓ wykres, tekst wprowadzający do perspektywy 4 w 1

WYMAGANIA WSTĘPNE/ WARUNKI

Zaleca się uprzednie omówienie z osobami uczestniczącymi pojęcia „gospodarka”, lecz nie jest to niezbędne.

PRZEBIEG

Zapoznaj się z perspektywą 4 w 1 Friggy Haug (zob. tekst wprowadzający), abyś w trakcie ćwiczenia umiał(a) przypisać daną czynność to jednej z czterech sfer życia. Podziel duży arkusz papieru na cztery równe części reprezentujące cztery sfery życia zaproponowane w perspektywie 4 w 1 (zob. wykres w materiałach). Na osobnych kartkach A4 zapisz ich nazwy: praca zarobkowa – zarabianie pieniędzy na potrzeby życiowe; praca opiekuńcza (reprodukcyjna) – dbanie o siebie i innych; praca kulturowa – rozwój osobisty przez naukę; praca obywatelska – czynne kształtowanie społeczeństwa. Na kolejnej kartce napisz „perspektywa 4 w 1 (Frigga Haug)”. Przyśzykuj kartki i długopisy dla grupy.

PRZEBIEG

1. SPORZĄDZENIE IDEALNEGO ROZKŁADU DNIA (30 MINUT)

Rozdaj osobom uczestniczącym po jednej kartce i jednym długopisie. Następnie poproś je o zastanowienie się i zapisanie, jak wyglądałby ich idealny rozkład dnia jako dorosłych osób. Powinny zawrzeć w nim wszystkie czynności, które wykonuje się w zwykły dzień. Zadaż im pytania: „Jaki jest wasz idealny rozkład dnia? Ile czasu spędzacie na jakich czynnościach?”. Osoby uczestniczące przedstawiają swoje przykładowe rozkłady dnia. Zapisuj wymieniane czynności w odpowiednim polu na przyszykowanym arkuszu papieru. Możesz notować także liczbę godzin, jaką uczestnicy i uczestniczki przeznaczyli na pracę zarobkową – przyda się do porównania. Liczba osób przedstawiających swój przebieg dnia zależy od liczebności grupy – mogą to zrobić albo wszyscy, albo tylko niektórzy. W drugim przypadku możesz po kilku prezentacjach zapytać pozostałe osoby, czy mają w swoich rozkładach inne, jeszcze niewymienione, czynności lub czy czyjś rozkład dnia wyraziście odbiega od reszty.

Po zebraniu czynności umieść przygotowane kartki z tytułem wykresu i nazwami poszczególnych pól jedną po drugiej na wykresie, krótko wyjaśniając podział (możesz wspomóc się tekstem wprowadzającym).

2. Refleksja nad rozkładem dnia (20 minut)

Zadaniem uczestników i uczestniczek jest zastanowienie się nad stosunkiem ważności poszczególnych czynności do ich średniego czasu trwania. Podczas dyskusji możesz poruszyć wybrane z poniższych zagadnienia:

- Na które czynności planujecie zazwyczaj najwięcej czasu? Dlaczego spędzacie tyle czasu na ich wykonywaniu? Czy te czynności są szczególnie ważne, sprawiają wyjątkowo dużo przyjemności?
- Którym czynnościom poświęcacie w swoim idealnym rozkładzie dnia najmniej czasu? Dlaczego?
- Czy w waszej grupie widać wyraźne różnice między podziałem czasu przez kobiety i przez mężczyzn? Jeśli tak, to kto poświęca więcej bądź mniej czasu na jakie czynności? Jak sądzicie, dlaczego tak jest?
- Jaką rolę odgrywa w waszym rozkładzie dnia praca zarobkowa? Dlaczego przydzieliliście jej tyle czasu? Dlaczego wasze rozkłady dnia obejmują pracę zarobkową? Dlaczego wasze rozkłady dnia nie obejmują pracy zarobkowej?
- Jakie znaczenie ma praca opiekuńcza (reprodukcyjna)? Ile czasu na nią poświęcacie? Co jest przyczyną przydzielania tym czynnościom zazwyczaj małej ilości czasu?
- Kto współcześnie wykonuje głównie pracę zarobkową, a kto opiekuńczą?
- Ile czasu poświęcamy średnio na pracę obywatelską lub zaangażowanie polityczne?

3. Krótkie teoretyczne wprowadzenie (10 minut)

Po zakończeniu dyskusji przedstaw koncepcję i postulat perspektywy 4 w 1 Friggy Haug i dopisz „cztery godziny” w każdym polu wykresu (zob. wykres):

„W swojej teorii Frigga Haug pokazuje nam, jak może wyglądać sprawiedliwy podział czasu i czynności między kobietami a mężczyznami. Jej punktem wyjścia jest to, że to głównie kobiety wykonują nieodpłatną pracę opiekuńczą. Z kolei praca zarobkowa to w dużej mierze domena mężczyzn. W swojej feministycznej utopijnej wizji Haug zakłada, że każdy człowiek (przy ośmiu godzinach snu) może wnieść dziennie 16 godzin pracy dla dobra społeczeństwa. Wszystkie cztery sfery – praca zarobkowa, praca opiekuńcza, praca kulturowa i praca obywatelska – są ważne dla społeczeństwa i każdej jednostki. Według Friggy Haug wszyscy ludzie, kobiety jak i mężczyźni, powinni móc przeznaczać mniej więcej cztery godziny dziennie na każdą z tych sfer, co jest jej wyobrażeniem o sprawiedliwym podziale czasu i czynności.”

Szerzej o teorii Haug w tekście wprowadzającym (zob. materiały).

OMÓWIENIE (15 MINUT)

W trakcie tej części uczestniczki i uczestnicy starają się zrozumieć, jakie byłyby skutki tak fundamentalnej zmiany postrzegania pracy i podziału czynności w społeczeństwie. Dobierają się w mniej więcej czteroosobowe grupy. Poproś, by wyobrazili sobie, że są w przyszłości: „Wdrożono wymienione wcześniej założenia teorii Haug i społeczeństwo odczuwa tego skutki. Jakie następstwa widzicie? Jakie sfery codziennego życia uległy zmianie?”.

Osoby uczestniczące zapisują na kartkach A4 swoje odpowiedzi w formie nagłówków gazet. Następnie wieszają je na tablicy i wszyscy mają chwilę na ich przeczytanie. Podczas omawiania ćwiczenia możesz zadać następujące pytania:

- Czy było wam łatwo czy trudno wyobrazić sobie skutki wprowadzenia równego podziału pracy?
- Jakie są, waszym zdaniem, najważniejsze korzyści?
- Co budzi wasze wątpliwości?
- Jak wdrożenie założeń perspektywy 4 w 1 wpłynęłoby na rynek pracy?
- Jak wdrożenie założeń perspektywy 4 w 1 wpłynęłoby na podział ról między kobietami a mężczyznami?

WARIANTY

W zależności od charakteru grupy i czasu na przeprowadzenie ćwiczenia możesz ominąć trzeci krok. Zamiast tego przedyskutuj pod koniec drugiego etapu skutki, jakie spowodowałyby w społeczeństwie urzeczywistnienie założeń perspektywy 4 w 1.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Należy podkreślić, że perspektywa 4 w 1 to utopijna teoria będąca jedynie wskazówką. Ma pobudzać do rozważań nad dobrym życiem dla wszystkich z feministycznego punktu widzenia oraz do formułowania realnych politycznych działań.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Jeśli chcesz poruszyć kwestię układu sił i pól wpływu różnych osób i podmiotów w społeczeństwie, to przejdź do ćwiczenia „Kto dokonuje zmian?”.

OPRACOWANIE Christoph Sanders
ŹRÓDŁO Witryna internetowa „Endlich Wachstum” utworzona przez organizację Fairbindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie: <https://www.endlich-wachstum.de/kapitel/die-ganze-arbeit/methode/who-cares-2/>

18 KAŻDY MA PRAWO POSIADAĆ SAMOCHÓD!

O GLOBALNEJ SPRAWIEDLIWOŚCI

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- lepiej zrozumieją trudności wiążące się z transformacją gospodarki,
- uzmysłowią sobie, jak ważne w procesach transformacji społeczno-ekologicznej są współpraca i komunikacja,
- uświadomią sobie związek między przyzwyczajeniami jednostki i społeczności.

STRESZCZENIE

Osoby uczestniczące najpierw czytają satyryczny tekst opracowany na podstawie utworu „Každy ma prawo posiadać samochód!” autorstwa Georga Bauernfeinda. Następnie ustosunkowują się do postawionych w nim pytań i dyskutują o zależności między potrzebami konsumentów i konsumentek a granicami wytrzymałości Ziemi i/lub sprawiedliwym podziale dóbr na poziomie globalnym.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 10 do 25

CZAS TRWANIA

od 30 do 45 minut

MATERIAŁY

↓ tekst „Každy ma prawo posiadać samochód!”

PRZYGOTOWANIE

Przygotuj barometr w formie skali (np. pomiędzy leżącymi naprzeciwko siebie kątami sali), który będzie wystarczająco długi, by pomieścić wszystkie osoby uczestniczące. Jeden koniec skali oznacz kartką z napisem „každy ma prawo posiadać samochód”, a drugi „nikt nie ma prawa posiadać samochodu”.

PRZEBIEG

1.

Przedstaw grupie Georga Bauernfeinda jako kabareciarza i satyryka. Zanim przejdiesz do tekstu „Každy ma prawo posiadać samochód!”, zaznacz, że powielanie stereotypów przez stosowanie przesady jest w nim świadomym zabiegiem autora. Przykładowo, mówi o innych w sposób nieokreślony, pozwalający na uprzedzenia (np. „wszyscy ludzie mieszkający w Chinach”). Po tym wyjaśnieniu przeczytaj tekst na głos.

2.

Teraz objaśnij, na czym polega ćwiczenie. Osoby uczestniczące mają ustawić się na skali barometru w zależności od ich stosunku do twierdzenia „každy ma prawo posiadać samochód”. Podkreśl, że nie ma tu właściwych ani niewłaściwych odpowiedzi i że to twierdzenie można różnie interpretować. Po ustawieniu się w miejscu odzwierciedlającym ich zdanie uczestnicy i uczestniczki mówią, gdzie stanęli i dlaczego właśnie tam.

3.

W zależności od liczebności grupy głos mogą zabrać albo tylko poszczególne osoby albo wszyscy. Zwróć uwagę na to, by wysłuchać jak najwięcej odmiennych poglądów w celu ukazania ich całego spektrum. Wyjaśniając ćwiczenie, zaznacz, że uczestniczki i uczestnicy mogą zmienić zajęte stanowisko, jeśli zdanie kogoś innego ich przekonało i czują, że wobec nowo usłyszanego poglądu chcieliby stanąć w innym miejscu. W razie, gdyby osoby uczestniczące zaczęły bezkrytycznie podchwytывать stereotypy, porusz tę kwestię i umieść ją w szerszym kontekście.

OMÓWIENIE

Postępując się poniższymi zestawami pytań, możesz ukazać różne ujęcia kwestii globalnej sprawiedliwości:

- w ujęciu ekologicznym pada pytanie o granice zachodnich modeli dobrobytu wynikające z ograniczeń środowiska naturalnego;
- w ujęciu prawnym rozpatruje się kwestię tego, w jakim stopniu można mówić o globalnym prawie do posiadania pewnych dóbr (takich jak samochody) i, jeśli tak, to kto komu udziela takiego prawa;
- w ujęciu społecznym rozważa się, jakie (podstawowe) potrzeby powinny być w rozumieniu globalnej sprawiedliwości zaspokajane, a z zaspokojenia jakich można zrezygnować.

Jeśli chcesz odnieść się ogólnie do kwestii globalnej sprawiedliwości, to możesz przedyskutować z grupą zachodni model produkcji i życia opierający się w dużej mierze na wyzysku przyrody i taniej siły roboczej – zwłaszcza na globalnym Południu.

ZESTAWY PYTAŃ

UJĘCIE EKOLOGICZNE

- Gdyby wszyscy ludzie na świecie mieli samochody, jakie miałyby to skutki? (Tutaj zaleca się podanie kilku bieżących danych dotyczących na przykład wzrostu emisji dwutlenku węgla czy śladu ekologicznego.)
- Jakie warunki musiałyby być spełnione, by nikt nie potrzebował (prywatnego) samochodu?

UJĘCIE PRAWNE

- Czy możemy żądać prawa do nabywania dóbr konsumpcyjnych?
- Jak takie prawo mogłoby wyglądać?

UJĘCIE SPOŁECZNE

- Bez jakich dóbr konsumpcyjnych moglibyście się obyć?
- Do nabywania jakich dóbr konsumpcyjnych każdy powinien mieć prawo?

GLOBALNA SPRAWIEDLIWOŚĆ

- Jeśli mieszkańcy i mieszkanki pewnych krajów (zwłaszcza globalnej Północy) będą prowadzili styl życia, w którego wyniku ilość wydzielonego dwutlenku węgla doprowadzi do przekroczenia progu bezpieczeństwa wzrostu średniej temperatury na świecie o 1,5° C, to jakie tego konsekwencje poniosą przyroda i ludzie (i w której części świata)?
- Skąd pochodzą surowce wykorzystywane do wytwarzania dóbr konsumpcyjnych dostępnych w Europie? W jakich warunkach wydobywa się te surowce? Jak wygląda produkcja tych dóbr konsumpcyjnych?
- Kto jest odpowiedzialny za zapewnienie dobrego życia dla wszystkich? Czy odpowiedzialność kończy się na granicy państwa?
- Jakie style życia i sposoby produkcji są konieczne, aby zapanowała globalna sprawiedliwość?

WARIANTY

Pierwszy wariant:
Podczas fazy ustawiania się na skali barometru jedna z osób prowadzących zapisuje argumenty wysuwane przez osoby uczestniczące. Następnie można wspólnie wybrać te najistotniejsze i je omówić.

Drugi wariant:
Głębsza analiza argumentów poprzez pracę w trzech grupach. Po ustawieniu się na skali barometru uczestnicy i uczestniczki stojący najbliżej danego poglądu tworzą grupę. Każda grupa ma piętnaście minut na zebranie argumentów na poparcie ich stanowiska. Następnie prezentują sobie nawzajem te argumenty i o nich dyskutują.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Konieczne podkreśl satyryczny charakter tekstu Bauernfeinda. Równie ważne jest rozprawienie się z ewentualnymi stereotypami pojawiającymi się w trakcie dyskusji.

Podczas ustawiania się na skali barometru nie chodzi o to, które stanowisko jest właściwe, a które nie, lecz o ukazanie różnorodnych punktów widzenia. Wszystkie je należy potraktować poważnie. Nie naciskaj na nikogo, żeby wyjaśnił, dlaczego stanął w danym miejscu. Niech każdy sam zadecyduje, czy chce się wypowiedzieć. Pamiętaj jednak, że ważne jest, aby usłyszeć różne poglądy.

Pomocna będzie wiedza o powiązaniach między zmianami klimatu, globalną sprawiedliwością a kolonialnymi pozostałościami w obecnym światowym systemie gospodarczym. Przydatna pozycja w tym zakresie tematycznym: Brand Ulrich; Wissen Markus (2017), *The Imperial Mode of Living*, w: *Routledge Handbook of Ecological Economics*, red. Spash Clive, Routledge, s. 152–161. Do pobrania z https://www.researchgate.net/publication/316717147_The_Imperial_Mode_of_Living

Tytuł wydania oryginalnego:
Brand Ulrich; Wissen Markus (2017), *Imperiale Lebesweise. Zur Ausbeutung von Mensch und Natur im globalen Kapitalismus*. Oekom.

OPRACOWANIE Christoph Sanders
ŹRÓDŁO Witryna internetowa „Endlich Wachstum” utworzona przez organizacje Fairbindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie: www.endlich-wachstum.de/kapitel/die-globale-dimension/methode/jede_r-hat-das-recht-auf-ein-auto/

19 WYOBRAŹ SOBIE KATAKLIZM

WPROWADZENIE DO ODPORNOŚCI SPOŁECZNO-EKOLOGICZNEJ

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- zgłębią lokalne konsekwencje globalnych zmian klimatu,
- lepiej zrozumieją pojęcie odporności (rezyliencji) lokalnej,
- połączą rozumienie odporności w ujęciu ekologicznym z tym w ujęciu społeczno-gospodarczym.

STRESZCZENIE

Osoba prowadząca opisuje realne ekstremalne zjawisko pogodowe. Zadaniem osób uczestniczących jest podanie wszystkich możliwych skutków tego zjawiska w ich okolicy. Następnie zastanawiają się nad różnymi rozwiązaniami, czyli środkami i umiejętnościami, które mogą pomóc przetrwać negatywne następstwa. Na koniec grupa prowadzi dyskusję o tym, czym jest system społeczno-ekologiczny i co stanowi o jego odporności.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH od 5 wzwyż

CZAS TRWANIA od 45 do 60 minut

MATERIAŁY

opis realnego ekstremalnego zjawiska pogodowego, duże karteczki samoprzylepne, tablica flipchart, markery

WYMAGANIA WSTĘPNE/ WARUNKI

Wskazana jest podstawowa znajomość miejsca (wsi, miasta bądź dzielnicy) wśród osób uczestniczących.

PRZYGOTOWANIE

Wymyśl ekstremalne zjawisko pogodowe, które mogłoby się zdarzyć w miejscu przeprowadzania ćwiczenia podczas bieżącej pory roku. Sprawdź starsze i świeższe wiadomości; może natrafisz na zjawisko, które rzeczywiście się zdarzyło lub przewiduje się je w kolejnych dniach – silna burza, powódź, susza, huragan itp. Przygotuj zwięzły, realistyczny opis takiego zjawiska, skupiając się bardziej na jego rozmiarze niż konsekwencjach. Dostosuj opis do wieku i poziomu wiedzy osób uczestniczących.

PRZEBIEG (OKOŁO 30 MINUT)

1. Skutki (około 20 minut)

Zacznij od przeczytania na głos opisu ekstremalnego zjawiska pogodowego. Aby uwiarygodnić sytuację, możesz dodać do niej trochę dramatyzmu. Poproś osoby uczestniczące o dobranie się w trzy-, cztero- lub pięcioosobowe grupy i zapisanie na karteczkach samoprzylepnych możliwych następstw tego zjawiska w danym miejscu (wsi, mieście lub dzielnicy). Uczestnicy i uczestniczki z pewnością wymienią uszkodzenia infrastruktury, ale jeśli będzie im trudno podać inne skutki, to pomóż im (np. zapisując na flipcharcie poniższe kategorie), podkreślając, że należy wziąć pod uwagę:

- konsekwencje gospodarcze,
- konsekwencje społeczne, które poniosą zwłaszcza najstabsze grupy społeczne,
- konsekwencje ekologiczne,
- konsekwencje wszelkiego rodzaju, które będą odczuwalne poza danym miejscem (np. wpływ na klimat, jakość powietrza, nierówność społeczną w regionie).

Zapisuj na tablicy wymieniane przez grupy skutki.

2. Rozwiązania (około 15 minut)

Podczas drugiego etapu poproś grupy o wypisanie wszystkiego, co mogłoby pomóc ograniczać szkody. Pytanie powinno być postawione w formie otwartej, by podziało pobudzająco na wyobraźnię; tylko zaznacz, że rozwiązania powinny być całościowe i trwałe. Jeśli osoby uczestniczące potrzebują rady, zasugeruj, by zastanowiły się nad decyzjami politycznymi, in-

frastrukturą, umiejętnościami, nawykami, elementami środowiska naturalnego itp.

DYSKUSJA KOŃCOWA (OKOŁO 15 MINUT)

Każda grupa przedstawia zbiór czynników, które mogą pomóc uniknąć klęski lub ją przetrwać. Jeśli wymyślenie społecznych działań nie przyszło osobom uczestniczącym z łatwością, to zachęć je do zastanowienia się nad funkcją solidarności i wzajemnego wsparcia w społeczeństwie. Zebrawszy obszerny zestaw czynników, wprowadź pojęcie odporności społeczno-ekologicznej. Na zakończenie ćwiczenia możesz poprosić osoby uczestniczące o zastanowienie się, czy są częścią odpornych systemów społeczno-ekologicznych i co można zrobić, by wzmacniać ten rodzaj odporności.

WARIANTY

Jeśli masz więcej czasu, to część ćwiczenia możesz przeprowadzić na zewnątrz. Dowiedziawszy się o klęsce, grupy wychodzą na zewnątrz i zastanawiają się nad możliwymi skutkami. Spacerowanie po danej okolicy i ewentualne rozmowy z miejscowymi mogą pomóc w uświadomieniu sobie rzeczywistych zagrożeń i możliwych szkód w tym miejscu. Przyniesie to korzyści zwłaszcza w przypadku, gdy osoby uczestniczące ledwo znają daną okolicę.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Ćwiczenie uda się najlepiej, jeśli osoby uczestniczące przejdą je krok po kroku; czyli najpierw skupią się na możliwych skutkach, a dopiero potem na rozwiązaniach. Szczególnie ważne jest zadbanie o to, by uczestniczki i uczestnicy wyszli poza szkody materialne i rozwiązania techniczne, gdyż dopiero wtedy będzie można omówić odporność również w ujęciach społecznym i ekologicznym. Podczas dyskusji końcowej grupa powinna zrozumieć, jak szeroki zakres ma pojęcie odporności.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Ćwiczenie „Gdy zniknie drzewo”, skupiające się głównie na odporności ekosystemu. Porusza kwestię zastosowania koncepcji odporności w ekologicznych i społeczno-ekologicznych systemach.

OPRACOWANIE Jakub Rok

AUTORSTWO Jakub Rok i Elisabeth Kremer

20 KTO DOKONUJE ZMIAN?

O MOŻLIWOŚCIACH DZIAŁANIA I WYWIERANIA
WPŁYWU W RÓŻNYCH SFERACH

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- lepiej zrozumieją trudności związane z transformacją gospodarki i społeczeństwa,
- uzmysłowią sobie powiązania między różnymi sferami społeczeństwa,
- rozpoznają przeszkody i układy sił stojące na drodze ku transformacji,
- uświadomią sobie, że jednostka nie zmienia społeczeństwa jedynie poprzez zmianę swojego postępowania,
- sformułują pomysły na strategię i narzędzia sprzyjające transformacji społeczno-ekologicznej w różnych sferach społeczeństwa.

STRESZCZENIE

Osoby uczestniczące zastanawiają się, jak można dokonywać zmian, kto i w jaki sposób wywiera wpływ na społeczeństwo oraz dyskutują o tym, co umożliwia i/lub ułatwia zmiany, a co je utrudnia. Istotą ćwiczenia jest podkreślenie złożoności procesu zmiany i zmotywowanie do bycia jego częścią. Następuje to poprzez analizę powiązań między podmiotami w różnych sferach społeczeństwa. Osoby uczestniczące rozpatrują możliwości do działania i wywierania wpływu z punktu widzenia podmiotów przyczyniających się do zmian społecznych w poszczególnych sferach. Ponadto analizują, jakie sposobności do działania i wywierania wpływu istnieją pomiędzy poszczególnymi sferami oraz jakie układy sił o tym stanowią.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 8 do 25

CZAS TRWANIA

od 60 do 120 minut

MATERIAŁY

markery, projektor, kolorowe karteczki, papier do wykonania, strzałek

WYMAGANIA WSTĘPNE/ WARUNKI

Osoby uczestniczące powinny mieć podstawową wiedzę z zakresu transformacji społeczno-ekologicznej.

PRZYGOTOWANIE

Za pomocą taśmy zaznacz na podłodze cztery koła, które będą symbolizowały następujące sfery społeczeństwa: sfera jednostki (duże koło w środku), sfera polityki, sfera gospodarki i sfera społeczeństwa obywatelskiego (mniejsze koła wokół pierwszego). Przyszykuj małe kartki i strzałki z papieru.

PRZEBIEG (10 MINUT)

Osoby uczestniczące siadają na krzesłach wokół zaznaczonych na podłodze kół. Wyjaśnij, na czym polega ćwiczenie. Zaznacz, że jesteśmy tu (np. Polska, Europa) i teraz.

1.

Jeśli pomieszczenie jest wystarczająco duże, to wszystkie osoby uczestniczące stają w dużym kole oznaczonym jako „jednostka”. Wyjaśnij, że zaczynamy od poziomu indywidualnego, czyli od nas wszystkich. Wszyscy jesteśmy częścią społeczeństwa, które możemy współkształtować i w którym przyjmujemy różne role. Możemy przyczynić się do zmiany zarówno jako osoby prywatne (pracownicy, konsumentki, wyborcy itd.), jak i podmioty gospodarcze, politycy czy członkinie społeczeństwa obywatelskiego. Teraz poproś osoby uczestniczące o wybranie jednej z czterech sfer, aby sprawdzić, jakie możliwości dokonywania zmian ma się w jej obrębie. Jeśli wybrały sferę jednostki, to zostają w wewnętrznym kole, natomiast jeśli inną, to przesuwają się do odpowiedniego zewnętrznego koła. Dalsza część ćwiczenia przebiegnie lepiej, jeśli podgrupy będą mniej więcej takiej samej wielkości.

PIERWSZA DYSKUSJA W PODGRUPACH (20 MINUT)

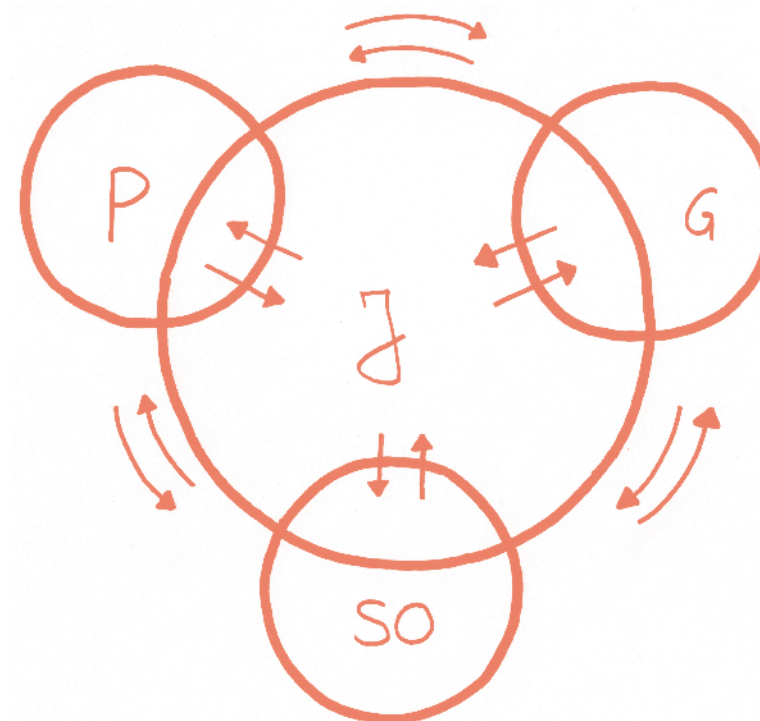
2.

Wyświetl pierwsze pytanie i poproś osoby uczestniczące o przedyskutowanie go w podgrupach: „Jeśli chcesz dokonać jakiejś zmiany, to jakie masz do tego sposobności w wybranej sferze?”. Można tutaj poruszyć następujące kwestie: Jakie podejście przyjmują podmioty w danej sferze? Co robią jako politycy, przedsiębiorczynie itd., aby dokonać zmian na dużą lub małą skalę w obrębie swojej sfery? W zależności od zdolności grupy do abstrakcyjnego myślenia, możesz podzielić to pytanie na podstawowe formy działania i przykłady. Rozdaj osobom uczestniczącym małe kartki, żeby mogły zanotować na nich swoje odpowiedzi (mają na to mniej więcej 10 minut).

DRUGA DYSKUSJA W PODGRUPACH (20 MINUT)

3.

Wyświetl drugie pytanie i ponownie poproś osoby uczestniczące o przedyskutowanie go w podgrupach: „W jaki sposób możesz wpłynąć na podmioty z innych sfer?”. Rozdaj teraz

strzałki z papieru. Osoby uczestniczące zastanawiają się, w jaki sposób mogą ze swojej pozycji wpłynąć na podmioty z innych sfer, aby dążyć do dokonania zmian społecznych. Odpowiedzi zapisują w postaci haseł na strzałkach (mają na to mniej więcej 15 minut).

DYSKUSJA KOŃCOWA NA FORUM (OD 20 DO 30 MINUT)
4.

Poproś osoby uczestniczące o ponowne ustawienie krzeseł w kręgu. Za chwilę zapełnią koła na podłodze w dwóch etapach. Pierwszy etap zaczyna podgrupa, która zajmowała się sferą jednostki. Prezentuje zanotowane na karteczkach sposobności do działania i kładzie je w kole. Kolejne podgrupy postępują tak samo. Po każdej prezentacji poświęć chwilę na wyjaśnienie niezrozumiałych kwestii. Gdy wszystkie podgrupy wyłożyły swoje karteczki, każdy może dodać jeszcze inne sposobności do działania. Podczas drugiego etapu podgrupy pokazują swoje strzałki wpływu i układają je w odpowiednich miejscach w kołach.

- OMÓWIENIE (OD 20 DO 30 MINUT)**
- Podczas omawiania ćwiczenia możesz posłużyć się następującymi pytaniami:
- Czy brakuje jakichś podmiotów? A co z kościołami, światem nauki, mediami, stowarzyszeniami itd.? Czy mieszczą się w obrębie którejś z czterech sfer?
 - Jak duży zasób możliwości do dokonywania zmian ma się w poszczególnych sferach? Jakie warunki są kluczowe, by udało się dokonać zmian?
 - Jak trudno lub jak łatwo jest należeć do różnych sfer, czyli działać w społeczeństwie obywatelskim, na scenie politycznej, na rynku gospodarczym? Jak można to ułatwić?
 - Jak sądzą, czy jest łatwo czy trudno zmienić coś w pojedynkę w poszczególnych sferach? Kto podejmuje w nich decyzje? Co jest przeszkodą stojącą na drodze ku zmianom?
 - Co trzeba przekształcić, aby można było łatwiej dokonywać zmian w poszczególnych sferach? Jak uważacie, które formy wywierania wpływu należy wzmocnić, a które usunąć?
 - W jakim zakresie widzicie szanse na nawiązanie skutecznych sojuszy pomiędzy poszczególnymi podmiotami? Jakie przykłady takich sojuszy znacie?

WARIANTY

Koła symbolizujące cztery sfery można umieścić na tablicy. Wtedy osoby uczestniczące dyskutują w podgrupach i zapisują swoje wnioski na karteczkach, które potem wieszają na tablicy.
W zależności od charakteru grupy możesz dostosować ćwiczenie do systemu regionalnego bądź globalnego.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Ważne jest, by podkreślić, że osoby uczestniczące mają odpowiadać na pytania z punktu widzenia podmiotów znajdujących się w danej sferze. Możliwe, że będzie im trudno odciąć się od swojego własnego usytuowania.

W celu przygotowania się do ćwiczenia warto obejrzeć filmik „The Story of Change” (www.storyofstuff.org/movies/story-of-change/). Możesz go też wyświetlić na początku lub końcu ćwiczenia.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Jest kilka możliwości: ćwiczenie „Trzy strategie ku zrównoważonemu rozwojowi” traktuje o możliwościach i ograniczeniach wysiłków ku zrównoważonemu rozwojowi po stronach produkcji i konsumpcji; „Zbudujmy nowy świat, pomysły już mamy” pozwoli na zapoznanie się z przykładami działań w zakresie transformacji społeczno-ekologicznej, a w ćwiczeniu „Teraztopia” chodzi o zastanowienie się nad realnymi działaniami, które można podjąć w niedalekiej przyszłości.

OPRACOWANIE Christoph Sanders
ŹRÓDŁO Witryna internetowa „Endlich Wachstum” utworzona przez organizację Fairbindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie: www.endlich-wachstum.de/kapitel/lebensmittel-zum-zweck/methode/wer-macht-den-wandel-2/

21 TERAZTOPIA

LABORATORIUM PRZEMIAN

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- doświadczyć poczucia twórczości i możliwości dokonywania (politycznych) zmian i zostaną zachęcane do działania na miarę możliwości jednostki,
- wykorzystają swoje pole do działania, pamiętając jednocześnie o ograniczeniach napotykanym przez jednostkę,
- sformułują pomysły na działania w swojej szkole, dzielnicy czy środowisku i, w najlepszym przypadku, podejmą się ich realizacji w niedalekiej przyszłości.

STRESZCZENIE

Osoby uczestniczące wymyślają w laboratorium pomysły na przemiany w swoim otoczeniu, które wpisują się w cele transformacji społeczno-ekologicznej. Wzorem i inspiracją w tym procesie przemian jest ruch *Transition Town*.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 12 do 30

CZAS TRWANIA od 3 do 5 godzin

MATERIAŁY

jedna duża rolka brązowego papieru lub kilka sklejonych arkuszy papieru dużego formatu, kartki A4, kilka kawałków kartonu (np. ze starych opakowań kartonowych), małe kartki i markery

↓ obrazek *transition town*, karta pracy do zaplanowania projektu

Warunki

Osoby uczestniczące powinny już wiedzieć o trwającym kryzysie ekologicznym i konieczności dokonania przemian społecznych.

INFORMACJE WSTĘPNE

Koncepcja *transition town*, od 2004 roku opracowywana i rozpowszechniana przez m.in. brytyjskiego projektanta ogrodów permakulturowych Roba Hopkinsa, w przeciągu kilku lat stała się podstawą międzynarodowego ruchu o tej samej nazwie. Jego reprezentanci wychodzą z założenia, że wobec katastrof ekologicznych, takich jak zmiany klimatu, przyjęcie nowego wzoru życia w zachodnich społeczeństwach przemysłowych nie jest jedynie kwestią moralną. Jest to także kwestia przygotowania się na (ujemne) skutki takich zjawisk, jak na przykład przewidywanego niedostatku surowców naturalnych. Stąd też pionierzy idei *transition town* eksperymentują z nowymi formami współżycia i gospodarki regionalnej. Celem jest już teraz (Teraztopia) tworzenie i testowanie nowych sposobów życia, które będą odporniejsze na przyszłe kryzysy niż obecna zglobalizowana gospodarka zależna od zewnętrznych dostaw. Jednocześnie te nowe style życia powinny dać się uogólnić i być możliwe do prowadzenia na całym świecie, tak aby można było zapewnić dobre życie dla wszystkich, uwzględniając jednocześnie granice wytrzymałości Ziemi. Ideę *transition town* charakteryzuje to, że realizowane przedsięwzięcia natychmiast zaczynają wpływać na swoje bezpośrednie otoczenie, bez czekania, aż zapadną decyzje na szczeblu politycznym. Ta koncepcja odważnego wykorzystywania swojego pola do działania spodobała się wielu osobom i skłoniła je do podejmowania starań na rzecz zrównoważonego rozwoju.

PRZYGOTOWANIE

Pobierz obrazek *transition town* i przygotuj projektor. Powieś na ścianie jeden duży arkusz brązowego papieru lub kilka sklejonych arkuszy dużego formatu. Narysuj poziomą linią dzielącą powstały obszar na pół (zob. obrazek).

PRZEBIEG

Wyświetl obrazek *transition town* i go objaśnij: na górze widać nowo powstające zrównoważone miasto zastępujące dawne struktury (widoczne na dole). Posługując się obrazkiem, wyjaśnij osobom uczestniczącym, na czym polega ruch *Transition Town*, a następnie przejdź do właściwego ćwiczenia. Będzie ono polegało na tym, że zastosują założenia ruchu w swoim otoczeniu. Oznacza to, że wyobrażą sobie, jak mogłaby wtedy wyglądać na przykład ich szkoła czy jak mogłyby się zmienić ich najbliższa okolica bądź środowisko, w którym żyją, aby mogli być jak najlepiej przygotowani na skutki zmian klimatu. Poniżej znajdują się opisy poszczególnych faz ćwiczenia.

1. FAZA KRYTYKI (OD 20 DO 30 MINUT)

Podczas tej fazy uczestniczki i uczestnicy zbierają problemy, które dostrzegają w swoim otoczeniu. W tym celu dobierają się w pięcio- lub sześćoosobowe podgrupy i rozmawiają o obecnej sytuacji w swoim mieście, dzielnicy czy okolicy. Rozdaj im białe kartki A4 i poproś, by przedstawili zebrane problemy za pomocą rysunków, symboli bądź haseł. Dzięki temu pozostałe osoby łatwiej zapamiętają, o jaką kwestię chodzi. Pytania pomocnicze:

- Gdzie zużywa lub marnuje się u nas dużo zasobów?
- Kiedy jest nam trudno działać według założeń zrównoważonego sposobu życia? Dlaczego tak jest?

Następnie podgrupy prezentują swoje wyniki. W trakcie mówienia przyklejają swoje kartki u góry wiszącego na ścianie arkusza. Górna połowa symbolizuje struktury, które pragniemy zmienić.

2. FAZA UTOPII (OD 20 DO 30 MINUT)

Najpierw obróć papier wiszący na ścianie o 180°, tak aby problemy znajdowały się teraz na dole, a na górze było miejsce

na nowe pomysły. Osoby uczestniczące wracają do swoich podgrup i zaczynają drugą burzę mózgów. Tym razem mają wypracować rozwiązania wszystkich problemów zebranych w poprzedniej fazie. Podkreśl, że liczy się każdy pomysł, bez względu na to, na ile prawdopodobne wydaje się jego zrealizowanie. Panuje zasada „wszystko jest możliwe”, dlatego mogą puścić wodze fantazji. Możesz powiesić napis „wszystko jest możliwe”, by o tym pamiętali. Osoby uczestniczące ponownie utrwalają swoje pomysły za pomocą rysunków, symboli bądź haseł na białych kartkach A4, prezentują grupie i wieszają u góry wiszącego na ścianie arkusza.

3. FAZA REALIZACJI (CO NAJMNIEJ 90 MINUT)

Na początku osoby uczestniczące wybierają spośród wszystkich pomysłów te, których rozwijaniu chciałyby się poświęcić w tej fazie. Mogą to być pomysły, które uważają za szczególnie ważne, oryginalne albo szybkie w realizacji. Na pojedynczych kartkach (lub lepiej: kawałkach kartonu) zapisują hasłowo każdy wybrany pomysł (nawet jeśli tylko jedna osoba chce nad nim pracować) i kładą je na podłodze. Następnie przechadzają się pomiędzy leżącymi kartkami i zastanawiają się, którymi pomysłami chcieliby się zająć. Po podjęciu decyzji stają przy kartce lub kartonie z wybranym pomysłem. W ten sposób powstaną nowe podgrupy. Rozdaj każdej po jednej karcie pracy z pytaniami pomocniczymi do utworzenia planu (zob. materiały). Ten ostatni etap pracy grupowej powinien trwać przynajmniej godzinę, by uczestnicy i uczestniczki mieli wystarczająco czasu na szczegółowe przedyskutowanie i zaplanowanie projektów. Jedna osoba z każdej podgrupy zapisuje ustalenia. Na koniec każda podgrupa przygotowuje krótką prezentację tego, co udało im się wypracować. Przyszykuj w tym celu karteczki, markery, arkusze flipchartowe itp. Faza kończy się prezentacjami wyników.

OMÓWIENIE (20 MINUT)

Pierwszym celem omówienia jest przeanalizowanie przebiegu pracy w grupie, a drugim zastanowienie się nad polem do działania jednostki.

- Jak czuliście się podczas pracy w grupie? Czy jesteście zadowoleni z przebiegu pracy w grupie? Czy jesteście zadowoleni z osiągniętych rezultatów?
- Co ogranicza wasze możliwości działania i kształtowania rzeczywistości? Jak dokonuje się zmian w społeczeństwie i w jaki sposób można się do nich przyczyniać?
- Jak możemy poszerzyć swoje pole do działania?

WARIANTY

Na początku zdecyduj, jak szeroki ma być zakres ćwiczenia. Wprowadzenie koncepcji *transition town* narzuca rozpatrywanie problemów z ekologicznego punktu widzenia i tym samym poruszenie kwestii transformacji społeczno-ekologicznej. Można jednak zawęzić lub poszerzyć zakres, w obrębie którego osoby uczestniczące mają zbierać problemy.

W fazie realizacji można silniej pokierować wyborem projektów, by wyłapać te, które są albo najważniejsze, albo najbardziej interesujące. Wygląda to tak: podgrupy powstałe wokół danego problemu mają trzy minuty na to, by uzgodnić, jak wyobrażają sobie jego rozwiązanie i co jest w nim szczególnie frapujące lub obiecujące. Następnie każda podgrupa ma minutę na wygłoszenie przemowy mającej zachęcić pozostałe osoby do dołączenia się do nich. Osoba prowadząca lub wyznaczony(-na) do tego uczestnik(-czka) pilnuje czasu. Po wszystkich przemowach uczestnicy i uczestniczki mogą przejść do innej grupy, jeśli któraś ich przekonała. Tak nowo powstałe podgrupy znów się naradzają i przedstawiają dalsze argumenty przemawiające za dołączeniem do ich projektu. Możesz kontynuować ten etap tak długo, jak będzie żywy, czyli będą następowały zmiany w grupach. Zaznacz, że nie chodzi o to, by zrealizować koniecznie swój własny projekt.

WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

Szerzej o ruchu *Transition Town* na witrynach internetowych niemieckojęzycznej i międzynarodowej sieci: www.transition-initiativen.de www.transitionnetwork.org

Jeśli jesteś edukatorem(-rką) zewnętrznym(-ną), warto skontaktować się z wyprzedzeniem z nauczycielem, wychowawcą bądź opiekunem klasy i poprosić o nadzorowanie realizacji wypracowanych podczas warsztatów projektów.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Ćwiczenie „Kto dokonuje zmian?” pomoże lepiej zrozumieć pole do działania, jakie każdy z nas ma w poszczególnych sferach społeczeństwa. Można je przeprowadzić albo przed tym ćwiczeniem, albo po nim.

OPRACOWANIE Christoph Sanders
ŹRÓDŁO Witryna internetowa „Endlich Wachstum” utworzona przez organizację Fairbindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie: <https://www.endlich-wachstum.de/kapitel/perspektiven-alternativen/methode/nowtopia/>

22 ZBUDUJMY NOWY ŚWIAT POMYSŁY JUŻ MAMY

PRZYKŁADY INICJATYW PRZYCZYNIAJĄCYCH
SIĘ DO TRANSFORMACJI SPOŁECZNO-EKOLO-
GICZNEJ

CELE

Osoby uczestniczące w ćwiczeniu:

- rozumieją, że jest wiele innych sposobów na prowadzenie gospodarki niż tylko ten opierający się na ciągłym wzroście,
- zainspirują się historiami osób przyczyniających się do transformacji społeczno-ekologicznej w Polsce,
- rozważą, które z poznanych działań są dla nich na tyle ciekawe, żeby je wypróbować.

STRESZCZENIE

Dążenie do stałego wzrostu nie jest jedynym sposobem na prowadzenie gospodarki. Wielu ludzi już teraz wdraża w życie inne modele gospodarcze. Osoby uczestniczące poznają niektóre z nich, czytając karty przedstawiające osobiste historie pionierów i pionierek działających w Polsce. Następnie o nich dyskutują, a na końcu tworzą własne karty z pomysłami na budowanie nowego świata.

LICZBA OSÓB UCZESTNICZĄCYCH

od 8 do 30

CZAS TRWANIA

od 45 do 60 minut

MATERIAŁY

kartki, markery w różnych kolorach
↓ karty z historiami osób

PRZYGOTOWANIE

Pobierz i wydrukuj karty z historiami. Jeśli zamierzasz je często wykorzystywać, to warto je zalaminować.

PRZEBIEG

1. Rozłóż karty w różnych miejscach w sali lub powieś je na ścianach. Zadaniem osób uczestniczących jest przejście się po sali, przeczytanie kilku historii opisujących nowe modele gospodarki i omówienie w parach tych, które im się podobają. Mają na to 20 minut.
2. Wszyscy zbierają się w kręgu i mogą zadawać pytania odnośnie do przeczytanych historii, jeśli coś jest niejasne.
3. Następnie osoby uczestniczące mają 10 minut na stworzenie własnych kart, posługując się pytaniami:
 - Co już robisz w swoim życiu, aby budować nowy świat?
 - Co chciał(a)byś wypróbować?Te karty będą podstawą do późniejszej dyskusji.
4. Uczestniczki i uczestnicy dobierają się w czteroosobowe grupy. Następnie pokazują sobie nawzajem swoje karty i o nich dyskutują. Mają na to mniej więcej 20 minut.

WARIANTY

Podczas czwartej fazy osoby uczestniczące mogą przechadzać się po sali i wymieniać się przemyśleniami z innymi. Następnie zbierają się ponownie w podgrupach i ćwiczenie się kończy.

Osoby uczestniczące mogą sprawdzić, czy któreś z opisanych inicjatyw działają w ich okolicy (ze względu na np. ich ogólnopolski zasięg). Wyniki tych poszukiwań można zaznaczyć na mapie, żeby wizualnie pokazać, ile działań dla poparcia transformacji społeczno-ekologicznej powstało blisko ich miejsca zamieszkania. Różne kategorie tych działań (np. żywność, transport, mieszkalnictwo) można oznaczyć za pomocą karteczek samoprzylepnych lub pinezek w różnych kolorach.

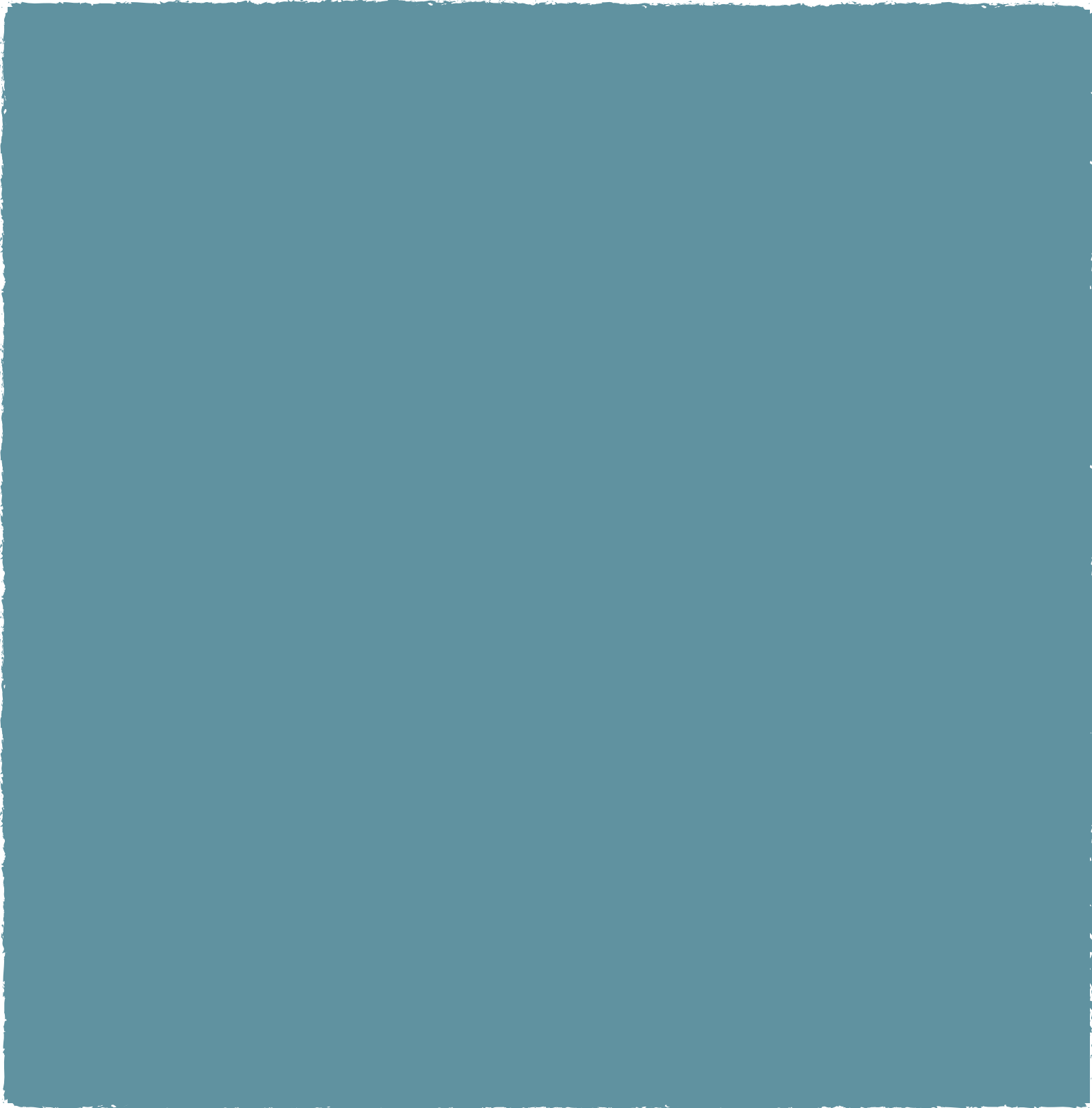
WSKAZÓWKI DLA PROWADZĄCYCH

To ćwiczenie nadaje się do wykorzystania zwłaszcza po zakończeniu jakiegoś wydarzenia (warsztaty, seminarium, sympozjum), gdyż dzięki niemu można zachęcić do podejmowania działań i wzmocnić poczucie własnej skuteczności.

SUGEROWANE NASTĘPNE ĆWICZENIE

Ćwiczenie „Teraztopia”, którego celem jest zachęcenie do działania.

OPRACOWANIE I ADAPTACJA do polskich realiów, również dodatkowych materiałów (kart z historiami): Anna Dańkowska dzięki dotacji Fundacji im. Heinricha Bölla.
ŹRÓDŁO Witryna internetowa „Endlich Wachstum” utworzona przez organizacje Fairbindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie: <https://www.endlich-wachstum.de/kapitel/materials-in-english/methode/building-another-world/>

POLECANE MATERIAŁY I ADRESY

PRZYDATNE MATERIAŁY EDUKACYJNE

Zamieszczamy wybór zbiorów ćwiczeń i innych materiałów, które przydawały się nam podczas warsztatów i szkoleń oraz poza nimi.

ENDLICH WACHSTUM/BEYOND GROWTH

FairBindung e. V. i Konzeptwerk Neue Ökonomie
Bogaty zbiór niemieckojęzycznych materiałów do edukacji na rzecz transformacji społeczno-ekologicznej z młodzieżą i dorosłymi; wybrane ćwiczenia są dostępne również w języku angielskim. [w językach niemieckim i angielskim]
<https://www.endlich-wachstum.de/kapitel/materials-in-english/>

DAŃKOWSKA ANNA, KLARENBACH MAGDALENA (2019)
Przepis na lepszy świat, czyli edukujemy rówieśników o żywności. Materiały edukacyjne dla młodzieży w wieku 14–16 lat, Krzyżowa: Fundacja „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego [w języku polskim]
https://issuu.com/dankowska.anna/docs/przepis_na_lepszy_wiat

HOSTING TRANSFORMATION

Innowacyjna baza ćwiczeń utworzona przez sieć International Partnership for Transformative Learning. Zawiera mnóstwo ćwiczeń; niektóre z nich są dostosowane do kontekstu transformacji społeczno-ekologicznej. [w języku angielskim]
<http://www.hostingtransformation.eu/methods-search/>

GROWL

GROWL to ogólnoeuropejski projekt, który miał na celu stworzenie sieci trenerów i trenerek edukacji dla postwzrostu. Zakończył się w 2015 roku, ale bogaty zbiór materiałów jest nadal dostępny na stronie. [głównie w języku angielskim]
<https://co-munity.net/de/growl>

SZERPA

Szerpa to strona Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży poświęcona edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju (EZR). Zawiera podstawowe informacje, tematy, metody oraz przykłady projektów z zakresu zrównoważonego rozwoju. [w językach polskim i niemieckim]
<https://szerpa-ezr.org/>

EXPLORING ECONOMICS

Platforma zdalnej edukacji na zasadzie otwartego dostępu poświęcona pluralizmowi w ekonomii. Można tu odkryć i przeanalizować wiele teorii i zagadnień gospodarczych. Przy każdym materiale zaznaczono jego stopień trudności. [w różnych językach]
<https://www.exploring-economics.org/de/>

MACY JOANNA, BROWN MOLLY (2017)
Coming Back to Life – Updated Guide to the Work That Reconnects; New Society Publishers Ltd, Gabriola [w języku angielskim]
Ćwiczenia zawarte w książce udostępniono również na stronie:
<https://workthatreconnects.org/resources/practices/>

SEEDS FOR CHANGE

Bogaty zasób informacji o m.in. organizowaniu się grup, podejmowaniu decyzji na zasadzie konsensusu, prowadzeniu kampanii i umiejętnościach potrzebnych do kierowania kooperatywą. [głównie w języku angielskim]
<https://www.seedsforchange.org.uk/>

CLIVE BELGEONNE ET AL. (2015)
Piecing the puzzle together. How to identify, understand and address global issues, People in Need, Prague [w języku angielskim]
https://www.varianty.cz/download/docs/1111_piecing-the-puzzle-together.pdf

METODES.LV

Artykuły, ćwiczenia i inne materiały związane z przywództwem, planowaniem i nauczaniem. Wprawdzie nie skupiają się na kwestiach społeczno-ekologicznych, ale ćwiczenia są różnorodne i uniwersalne. [głównie w języku angielskim]
<https://www.metodes.lv/en/methods-and-tools/>

VALUE SURVEYS AND MAPS

Materiały warsztatowe opracowane przez Common Cause Foundation; ułatwiają podjęcie tematu wartości na zajęciach. [w języku angielskim]
https://valuesandframes.org/resources/CCF_workshop_resource_values_surveys_and_maps.pdf

CIEKAWY ORGANIZACJE, INSTYTUCJE I SIECI

Jeśli szukasz podmiotów i potencjalnych partnerów na różnych płaszczyznach transformacji społeczno-ekologicznej, postwzrostu i edukacji dla zrównoważonego rozwoju w Polsce i poza nią, to tutaj znajdziesz kilka pomysłów. Zobacz też organizacje partnerskie i dofinansowujące projekt (str. 84–87).

DEGROWTH

Obejmuje m.in. blog, listę literatury, zapowiedzi wydarzeń. Hostem jest Konzeptwerk Neue Ökonomie, a redakcją zajmuje się międzynarodowy zespół. [w różnych językach]
<https://www.degrowth.info/en/>

RETHINKING ECONOMICS

Międzynarodowa sieć zrzeszająca studentów, wykładowców akademickich i osoby ze sfery gospodarki, którzy zarówno w społeczeństwie, jak i na sali wykładowej dążą do kształtowania lepszego systemu gospodarczego. W Polsce działają grupy w Gdańsku i Krakowie. [głównie w języku angielskim]
<https://www.rethinkeconomics.org/>

FUNDACJA LIPIŃSKIEGO

Fundacja propagująca pluralizm w naukach ekonomicznych (powiązana z siecią „Rethinking Economics”) [w językach polskim i angielskim]
<https://fundacjalipinskiego.pl/>

CENTRUM EDUKACJI OBYWATELSKIEJ

Największa organizacja pożytku publicznego w Polsce działająca na rzecz edukacji, skierowana przede wszystkim do kadry pedagogicznej w szkołach. Materiały obejmują wiele tematów: od gospodarki przez ekologię po kwestie globalne. [w języku polskim]
<https://ceo.org.pl/>

MŁODZIEŻOWY STRAJK KLIMATYCZNY

Polski odłam światowego ruchu Fridays for Future o zasięgu ogólnopolskim. [w języku polskim]
<https://www.msk.earth/>

EKUMENICKÁ AKADEMIE

Czeska organizacja pożytku publicznego realizująca projekty edukacyjne w Europie, w tym projekty dotyczące postwzrostu. [w różnych językach]
<https://ekumakad.cz/>

RE-SET PLATFORM FOR SOCIO-ECOLOGICAL TRANSFORMATION
Niedawno powstała czeska organizacja zajmująca się edukacją, zmianami klimatu i prawem do miasta. [w języku angielskim]
<https://re-set.cz/english/>

PARTNERZY

KREISAU-INITIATIVE e. V.

Kreisau-Initiative tworzy przestrzeń do nauki i spotkań, aby zwłaszcza młodzi ludzie nabyli umiejętności potrzebne do kształtowania demokratycznego i solidarnego społeczeństwa w Europie, które żyje w równowadze ze środowiskiem naturalnym. Historia współczesna i prawa człowieka, inkluzja oraz transformacja społeczno-ekologiczna to zakresy tematyczne, wokół których skupia się działalność edukacyjna stowarzyszenia. Ma ona europejski charakter ze szczególnym uwzględnieniem polsko-niemieckiej współpracy. Jej pierwszym trzonem są międzynarodowe wymiany młodzieży, a drugim szkolenia i konferencje dla osób pracujących z młodzieżą. Większość z nich odbywa się w Krzyżowej.

<https://www.kreisau.de/info@kreisau.de>

Kreisau-Initiative

STOWARZYSZENIE ZAMEK TREBNITZ CENTRUM EDUKACJI I SPOTKAŃ

Stowarzyszenie Zamek Trebnitz Centrum Edukacji i Spotkań jest placówką kształceniową dla młodych ludzi o profilu obywatelsko-kulturalnym, która główny nacisk swojej działalności kładzie na międzynarodowe projekty wymian, głównie z Polską i krajami Europy Wschodniej. Od momentu powstania w 1992 roku Stowarzyszenie wspiera emancypacyjne procesy kształcenia poprzez różnego typu oferty edukacyjne oraz organizację wielonarodowych spotkań. Od 2018 roku jest również uznawanym ośrodkiem kształcenia dorosłych. Położenie Zamku na terenach wiejskich w Brandenburgii oferuje nie tylko idylliczne odosobnienie, lecz także mały sklepik wiejski, muzeum rzeźby i historyczny park przypałacowy.

<https://www.schloss-trebnitz.de/empfang@schloss-trebnitz.de>

FUNDACJA „KRZYŻOWA” DLA POROZUMIENIA EUROPEJSKIEGO

Fundacja „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego od 30 lat prowadzi edukację pozaformalną dzieci i młodzieży w Międzynarodowym Domu Spotkań Młodzieży. Wypracowuje innowacyjne metody edukacyjne, szkoli studentów(cki), nauczycieli(cki) i edukatorów(cki) pozaformalnych(e). Edukacja ekologiczna, na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz nauczanie transformatywne stanowią jedne z głównych obszarów jej działalności. Spójność przekazywanych treści z praktyką jest kluczowa, dlatego w ośrodku w Krzyżowej wprowadzane są proekologiczne rozwiązania. Fundacja stwarza przestrzeń otwartości, wymiany i dialogu, którym przyświecają wartości takie jak współpraca, odwaga i odpowiedzialność.

<https://www.krzyzowa.org.pl>
sekretariat@krzyzowa.org.pl

KOLEKTYW TRENERSKI LEPIEJ

Jesteśmy grupą trenerów, aktywistek, praktyków, którą charakteryzuje progresywne i wizjonerskie myślenie o roli społeczności w kształtowaniu codziennej rzeczywistości. Wywodzimy się z Kooperatywy Spożywczej „Dobrze”. Myślimy o świecie, ekonomii i społeczeństwie przez pryzmat ludzkich potrzeb i szacunku wobec przyrody. Dostarczamy wsparcia instytucjom, które pragną polepszyć relacje w ramach swojego zespołu lub kontakt ze społecznością lokalną oraz grupom, które działają na rzecz lepszego i bardziej sprawiedliwego świata.

fb.com/KolektywLepiej
wojtekmajor@gmail.com

KONZEPTWERK NEUE ÖKONOMIE

Konzeptwerk Neue Ökonomie e. V. to niezależna organizacja pożytku publicznego z siedzibą w niemieckim Lipsku. Tworzy i szerzy koncepcje służące transformacji gospodarki. Dąży do ukształtowania nowej, nieopartej na wyzysku ludzi i środowiska – w której wszyscy gospodarują wspólnie, sprawiedliwie i z poszanowaniem przyrody. W ramach działań edukacyjnych prowadzi warsztaty, seminaria i szkolenia w szkołach i poza nimi. Ponadto opracowuje i rozpowszechnia metody i ćwiczenia, dzięki którym można prowadzić zajęcia oparte na myśleniu krytycznym i demokratycznej partycypacji, oraz uczyć się zgodnie z zasadą nauki głową, sercem i rękoma.

<https://konzeptwerk-neue-oekonomie.org/english/info@knoe.org>

FAIRBINDUNG

Kolektyw FairBindung angażuje się na rzecz zrównoważonego, solidarnego i sprawiedliwego świata. Przez swoją działalność przyczynia się do transformacji społeczno-ekologicznej oraz kształtowania zrównoważonych gospodarki i społeczeństwa. W myśl motta „przemiana, życie, edukacja” prowadzi zajęcia edukacyjne i interaktywne akcje obejmujące tematykę zrównoważonej gospodarki, społeczeństwa postwzrostowego i edukacji globalnej. Importuje i dystrybuje kawę z upraw ekologicznych w Gwatemali zgodnie z zasadami solidarnego gospodarowania. Uczy się nowych form współpracy poprzez własne kolektywno-solidarne struktury oraz zawarte partnerstwa i różne działania.

<https://www.fairbindung.org/info@fairbindung.org>

FUNDACJA EKOROZWOJU

Eko (gr. οἶκος) znaczy dom. Chcemy, by idea zrównoważonego rozwoju stanowiła jego fundament. Jesteśmy przekonani, że troska o nasze kruche i ograniczone zasoby ziemskie oraz konieczność sprostania największemu wyzwaniu w historii cywilizacji, jakim jest kryzys klimatyczny, wymagają łączenia ze sobą ludzi, różnych dyscyplin naukowych i rozproszonych dziedzin działalności społecznej. Główne obszary naszej działalności to: smog, kryzys klimatyczny, drzewa i bioróżnorodność, suwerenność żywnościowa, edukacja oraz współpraca rozwojowa.

<http://fer.org.pl>
biuro@eko.org.pl

INSTYTUT GLOBALNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI

Instytut Globalnej Odpowiedzialności (IGO) jest polską organizacją pozarządową, która od kilkunastu lat stara się wspierać inicjatywy, kampanie i działania na rzecz bardziej sprawiedliwego i zrównoważonego świata. IGO prowadzi badania i szkolenia, organizuje warsztaty i seminaria, wydaje publikacje i współpracuje z osobami prowadzącymi edukację globalną. Zajmujemy się takimi problemami jak: niesprawiedliwe reguły handlu międzynarodowego, unikanie podatków przez korporacje, brak zrównoważonego finansowania rozwoju i walki z ubóstwem, niedostateczne wsparcie dla drobnych rolników i suwerenności żywnościowej, niekorzystny dla człowieka i środowiska dominujący model konsumpcji.

<https://igo.org.pl>
igo@igo.org.pl

DOFINANSOWANIE

NINIEJSZY PODRĘCZNIK POWSTAŁ DZIĘKI
DOTACJOM UDZIELONYM PRZEZ NASTĘPUJĄCE
ORGANIZACJE

NIEMIECKA FEDERALNA FUNDACJA OCHRONY ŚRODOWISKA

Fundacja Deutsche Bundesstiftung Umwelt – DBU (Niemiecka Federalna Fundacja Ochrony Środowiska), zgodnie ze swoją misją i wizją, udziela dotacji na innowacyjne, modelowe i wskazujące rozwiązania przedsięwzięcia, które mają na celu ochronę środowiska naturalnego i są realizowane przede wszystkim przez średniej wielkości przedsiębiorstwa. Projekty dotowane przez fundację powinny dążyć do osiągnięcia trwałych efektów, pobudzać do działania oraz rozpowszechniać wiedzę. Intencją DBU jest przyczynienie się do szukania rozwiązań na współczesne problemy środowiska naturalnego, zwłaszcza te, które wynikają ze sposobów życia i modeli gospodarczych niezgodnych z zasadami zrównoważonego rozwoju. Głównymi wyzwaniami są według fundacji zmiany klimatu, utrata różnorodności biologicznej, nadmierne zużycie zasobów oraz emisje szkodliwych substancji. Tym samym tematy dotowanych projektów są związane zarówno z aktualnymi wnioskami z badań naukowych w zakresie granic wytrzymałości Ziemi, jak i z celami zrównoważonego rozwoju ustanowionymi przez ONZ.

<https://www.dbu.de/>
info@dbu.de

POLSKO-NIEMIECKA WSPÓŁPRACA MŁODZIEŻY

Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzi (PNWM) umożliwia spotkania i współpracę młodych Polaków i Niemców. Dofinansowuje i merytorycznie wspiera polsko-niemieckie projekty. PNWM dotuje spotkania młodzieży tak różnorodne w tematyce i formie, jak różnorodne są zainteresowania młodych ludzi. Dla organizatorów tych spotkań – nauczycieli, pedagogów i animatorów – PNWM przeprowadza szkolenia, konferencje i seminaria oraz wydaje publikacje. Od początku istnienia organizacji dzięki jej wsparciu odbyło się blisko 80 tysięcy projektów, w których udział wzięło przeszło 3 miliony uczestników.

<https://pnwm.org/>
biuro@pnwm.org

FUNDACJA IM. HEINRICHA BÖLLA

Fundacja im. Heinricha Bölla to niemiecka fundacja zielonej polityki, która działa w ponad 60 krajach poprzez 32 biura zagraniczne na rzecz zrównoważonego rozwoju, demokracji płci i międzykulturowego porozumienia. Przedstawicielstwo działa w Warszawie od 2002 r. i prowadzi projekty w obszarach Energia & Klimat, Demokracja & Prawa Człowieka, Europa & Sprawy Międzynarodowe oraz Europejska Polityka Rolna. Celem Fundacji jest wzmacnianie demokracji i praw człowieka oraz zwiększanie partycypacji obywatelskiej, a także promowanie długofalowej, zrównoważonej modernizacji społeczno-ekonomicznej w oparciu o trwałe i sprawiedliwy rozwój oraz czyste środowisko. We współpracy z lokalnymi partnerami Fundacja tworzy przestrzeń do dialogu między polityką, gospodarką, środowiskami akademickimi oraz społeczeństwem obywatelskim. Osią łączącą wszystkie działania są wspólne europejskie wartości.

<https://pl.boell.org/en>
pl-info@pl.boell.org

PODZIĘKOWANIA OD KIEROWNICZKI PROJEKTU

Niniejszy podręcznik to wynik długiego procesu w ramach projektu „Odwa-
ga do zmian, odwaga do działania”, do którego przyczynił się szereg osób i
instytucji.

Składam podziękowania instytucjom dofinansowującym projekt za wielką merytoryczną otwartość i elastyczność w kwestiach formalnych, przede wszystkim w związku z kontynuacją projektu w czasie pandemii.

Serdecznie dziękuję organizacjom partnerskim za długotrwałe zaangażowanie i otwartość na nowe tematy. Udało się również pokonać trudności wynikające ze zmian kadrowych czy dłuższej nieobecności osób odpowiedzialnych za projekt, co wcale nie jest takie oczywiste!

Głębokie wyrazy wdzięczności należą się trenerkom i trenerom: za gotowość do współpracy także w nowych, czasem międzykulturowych zespołach, w niecodziennych (wirtualnych) miejscach i w mniej znanych obszarach tematycznych, w które weszliście z zaciekawieniem. Tchnęliście życie w to przedsięwzięcie i byliście jego nieodzowną częścią – za to wam, Wojtku, Moniko, Marto, Christophe, Jakubie, Kristino, Susanne i Esther, bardzo serdecznie dziękuję.

Następujące osoby towarzyszyły projektowi najczęściej za kulisami: projektant graficzny Lars Neckel wspierał widoczność poszczególnych elementów projektu oraz z wielką precyzją, cierpliwością i wyczuciem wykonał oprawę graficzną tego podręcznika. Malwina Szczypta tłumaczyła ustnie podczas wielu wydarzeń odbywających się w ramach projektu, zajmowała się tłumaczeniami pisemnymi w jego trakcie oraz z ogromnym zaangażowaniem i językową finezją przełożyła niniejszy podręcznik na język polski. Anna Dańkowska wspierała projekt w wielu rolach i wzbogaciła część zawierającą ćwiczenia, opracowując kilka z nich i wykonując ich korektę. Całej trójce należą się wyrazy wdzięczności!

Specjalne podziękowania składam wszystkim osobom, które brały udział w szkoleniach. Wasze wartościowe uwagi, które wyrażaliście podczas refleksji nad ćwiczeniami, uwzględniliśmy podczas pracy nad tym podręcznikiem – zyska na tym wiele osób!

Ponadto dziękuję z góry wszystkim użytkownikom i użytkowniczkom podręcznika, którzy będą starać się nadać zebranych tu impulsom kształt działań edukacyjnych – dzięki temu wkrótce będzie jeszcze więcej rąk na pokładzie edukacji na rzecz transformacji społeczno-ekologicznej!

Wydawca:

Kreisau-Initiative e. V.

c/o Allianz AG

Merlitzstraße 9

12489 Berlin

Niemcy

www.kreisau.de

Autorzy i autorki: Christoph Sanders, Elisabeth Kremer, Wojtek Mejor,
Anna Dańkowska, Jakub Rok, Marta Gontarska

Kierownictwo projektu: Elisabeth Kremer

Zespół redakcyjny: Elisabeth Kremer, Wojtek Mejor, Christoph Sanders

Tłumaczenie z języka angielskiego: Malwina Szczypka

Korekta: Anna Dańkowska, Paulina Jaskulska

Projekt graficzny i skład: Lars Neckel

Zdjęcia: © Kreisau-Initiative e. V.

Druk i oprawa: Drukarnia I-BiS, Wrocław

Wydanie I styczeń 2021 r.

Kreisau-Initiative e. V. 2021

Źródła ćwiczeń podaliśmy zgodnie ze dostępnymi nam informacjami.

Jeśli któreś jest niepoprawne, to będziemy wdzięczni za powiadomienie nas to tym.

Ten utwór jest objęty licencją Creative Commons „Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe” (CC BY-NC-SA 4.0). Z tekstem licencji można się zapoznać pod adresem <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.pl>.

MIEJSCE NA NOTATKI

Kreisau-Initiative